

---

alternatif politika

Şubat 2016-ÖZEL SAYI

TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARI-II

Misafir Editör: ŞİRİN DİLLİ

**Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadına Yönelik
Şiddetle Mücadelenin Tarihi
Cemile ARIKOĞLU-ÜNDÜCÜ**

**Female Academics in France and the Glass Ceiling
Laurence CORROY- Emmanuelle SAVIGNAC**

**Portuguese Women in French Public Sphere:
From Invisibility to Emancipation
Manuel Antunes DA CUNHA**

**On Feminisms in Czech Political Contexts
Blanka KNOTKOVA-CAPKOVA**

**Approching Feminism From the Margins: The Case of
Islamic Feminisms
Laura NAVARRO**

**Yönetimde Kadın ve Cam Tavan Sendromu
Hatun KORKMAZ**

alternatif politika

Editöryal Kadro

Editör: Rasim Özgür Dönmez
Asistan Editör: Nuh Uçgan
Asistan Editör: Çağla Pınar Tuncer

Yayın Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina University)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta University)
Doç. Dr. Aksu Bora (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna Turam (Hampshire College)
Doç. Dr. Esra Hatipoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Kemal Öke (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burak Arıkan (Sabancı Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Defne Karaosmanoğlu (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Maya Arakon (Yeditepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Elçin Aktoprak (Ankara Üniversitesi)
Dr. Evgina Kermeli (Bilkent Üniversitesi)
Dr. Ipek Eren (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Şener Aktürk (Koç Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Telatar (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Avukat Ebru Sargıcı

(Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska University, Lublin)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Prof. Dr. Ümit Cizre (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin Özman (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Rubba Salih (University of Exeter)

Danışma Kurulu

---

alternatif

politika

Alternatif Politika Dergisi, bir grup akademisyen tarafından disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika Dergisi'nin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır. Çalışmalarınızı Alternatif Politika'ya bekliyoruz.

Dergiye yazı göndermek isteyenler için e-posta adresi: alternatifpolitika@gmail.com

Alternatif Politika, aşağıdaki veri tabanları tarafından taranmaktadır:

Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index.

---

alternatif politika

Özel Sayı, Şubat 2016

Editörden, ŞİRİN DİLLİ, i-iii.

*Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelenin Tarihi, Cemile
ARIKOĞLU-ÜNDÜCÜ, 1-21.*

*Female Academics in France and the Glass Ceiling,
Laurence CORROY- Emmanuelle SAVIGNAC, 22-40.*

*Portuguese Women in French Public Sphere: From
Invisibility to Emancipation, Manuel Antunes DA CUNHA,
41-60.*

*On Feminisms in Czech Political Contexts, Blanka
KNOTKOVA-CAPKOVA, 61-81.*

*Approching Feminism From the Margins: The Case of
Islamic Feminisms, Laura NAVARRO, 82-94.*

*Yönetimde Kadın ve Cam Tavan Sendromu, Hatun
KORKMAZ, 95-112.*

---

alternative politics

Special Issue, February 2016

From the Editor, ŞİRİN DİLLİ, i-iii.

*The History Of Violence Against Women, Cemile
ARIKOĞLU-ÜNDÜCÜ, 1-21.*

*Female Academics in France and the Glass Ceiling,
Laurence CORROY- Emmanuelle SAVIGNAC, 22-40.*

*Portuguese Women in French Public Sphere: From
Invisibility to Emancipation, Manuel Antunes DA CUNHA,
41-60.*

*On Feminisms in Czech Political Contexts, Blanka
KNOTKOVA-CAPKOVA, 61-81.*

*Approching Feminism From the Margins: The Case of
Islamic Feminisms, Laura NAVARRO, 82-94.*

*Women At The Management Positions And The Glass
Ceiling Syndrome, Hatun KORKMAZ, 95-112.*

editörden

"Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları-II" Özel Sayısı

Women: As Seen from the "Gendered" World

The gratitude I feel towards the 'AP' team, the University of Giresun and the ENS Lyon is not simply a formality. The edition owes a great deal to a great many since this special issue contributes to the field of study that connects "gender studies" with "women studies".

How might "gender studies" be of use with "women studies"? And how might it relate to - or possible even fruitfully reframe- the ongoing problematics and current theoretical issues of "women studies"? In this guest-edited volume of *Alternative Politics*; contributors use, critique, critically extend and develop "women studies" by using the concept of "gender".

From a feminist perspective, "gender" refers to "a complex system of personal and social relations of domination and power through which women and men are socially created and maintained and through which they gain access to power and material resources or are allocated status within society" (IFAD, 2000, p. 4). Gender relations embed a fundamental social inequality between men and women across the world (Acker 1992). As Connell (1987) argues, "there is an ordering of versions of 'femininity' and 'masculinity' at the level of the whole society... [which is] centered on a single structural fact, the global dominance of men over women" (183). Patriarchy, she further explains, is legitimated by "the configuration of gender practice[s]" which sustains it in society (1995: 77).

The idea of this issue is to bring "gender" as a key concept which creates a space where scholars can meet and discuss the contradictions, tensions but also possibilities for situating their own going work on the field of "gender, women's and feminist" studies. This requires an understanding of the social, which is conceived with reference to gender.

Taking into account the concept of "gender", Laura NAVARRO GARCIA's analysis (82-94.) of Islamic Feminisms departs from interpretations of hegemonic cultures as the root cause of women's problems. Through an elective affinity of the social and the gender, she questions the ethnocentric and classist visions of the dominant hegemonic Western feminism. More than depictions of Muslim women

as powerless victims of social oppression; NAVARRO explains that as historical subjects, Muslim women have the power of action to establish strategies of resistance and to fight for changing the situation of inequality in which they live. It is necessary, thus, to seek feminist meeting positions for understanding and integrating all differences historically discarded by a supposedly "universal" Western hegemonic feminism.

As Blanka KNOTKOVA-CAPKOVA (**61-81**) points out, Post-communist countries do not unambiguously belong to a properly Western hegemonic feminism as well. Yet, their experiences have still to be appropriately studied. Paraphrasing Jirina SIKLOVA, KNOTKOVA-CAPKOVA explains discussions and the self-searching that proceeded Czech feminism(s) and other post-communist countries' feminisms in the 1970s and 1980s. According to KNOTKOVA-CAPKOVA, post-communist countries had to choose thoughts from various branches and schools, and enrich the accepted ones with their own experience. Obviously, these concerns found parallels with Asian, African, or Latin-American feminist experiences.

In general, the emergence of a renewed relationship between hegemony and gendered relationships pushes scholars to take seriously what are often marginalized in theory, methodology and in terms of empirical contributions – (see eg. Butler, 1997, 1999; Harraway, 1991; Havelkova, 2005; Lovell, 200, 2003; Moi, 1991, 1999; Navarro, 2008; Rhouni, 2009).

The analysis of Manuel ANTUNES DA CUNHA (**41-60**) attempts to bring more insight into marginalised women's experience in a specific setting, avoiding unnecessary generalizations. Through Portuguese women in French public sphere, he explains how migrant women have been confined to their "gendered" role of wives and/or mothers, and consequently their central position in the migratory dynamic has been concealed.

As in the example of the (re)presentation of Portuguese women, it is crucial to recognize that social situations are constantly recreated and "gender" as a term actively engages the social, in overt -and covert- terms. Deniz KANDIYOTİ (2010) succinctly argues that "Women strategize within a set of concrete constraints that reveal and define the blue print of the 'patriarchal bargain' of any given society; moreover, patriarchal bargains are not timeless or immutable entities, but are susceptible to historical transformations that open up new areas of struggle and renegotiation or the relations between genders".

For Hatun KORKMAZ (**95-112**), the "Glass Ceiling Syndrome" is one of these key areas. It refers to all sorts of invisible obstacles that can't be explained clearly between women and senior management positions at the work floor. In the case of female academics, Laurence CORROY and Emanuelle SAVIGNAC speak of "Men's Organizational Power" in the French Academia (**22-40**). As men control organizational power, so are norms and networks. Seemingly objective criteria such as age or management responsibilities are androcentric.

In this "androcentric" conception of the World, Cemile ARIKOĞLU-ÜNDÜCÜ analyses the fight against women violence in a gendered world (**1-21**). In such a

world, an increasingly prominent role is given to decision-making places at the local, national and international levels to fight all kind of violence against women. However, specific contexts produce their own specificities and patriarchal structures have their own unique characteristics that are constantly recreated by the gender relations they configure.

The project of a "gendered" world is; as explained by Pierre BOURDIEU (2001:29) a symbolic form of domination par excellence, and submission to the doxic order of "genders" is secured through symbolic violence. Such practices definitively contribute to the obscuring of women's progress, and hence to their exclusion. Yet, efforts are growing to fight such practices and to promote gender equality for all.

Assoc. Prof. Şirin DİLLİ,
University of Giresun,
Faculty of Science and Litterature,
Department of Sociology

as

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN TARİHİ¹**THE HISTORY OF VIOLENCE AGAINST WOMEN****Cemile ARIKOĞLU- ÜNDÜCÜ²****ABSTRACT**

Violence is as old as human history. Yet, awareness on fighting violence against women found a place to itself quite late in the literature. Although Tekeli emphasizes structural social and cultural formations, in terms of questioning the production of violence against women, women movements had a crucial role. The situation is not unique to Turkey; patterns are quite similar all over the world. As the twentieth century wound down, in a globalized world, violence producing both terrorist acts seen on national and international scales, and violence against women and children within the very basic unit of society -the family- indicate that individuals, intrinsically, generate their own relationships on the ground of conflicts. Scattered attacks, violent rituals continue to occur, but they produce only small shares of total damage from collective violence. Broken negotiations and coordinated destruction fluctuate and interact as sources of most immediate damage to women and children. Although, especially, tremendous advances of humanity in information and communication technologies, the tension of the individual in him/herself is a contradiction. In this paper, we are particularly keen to focus on the approach of the TGNA (Turkish Grand National Assembly), a decision-making place at the national level. Through

¹ Bu makalenin ilk hali Leges Siyaset Bilimi Dergisi'nin 1.yılıının 1.sayısında yayınlanmıştır.

² Yard. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD, Edirne, e-mail: cemileunducu@trakya.edu.tr, cemileunducu@gmail.com.

* Makale Geliş Tarihi: 31.03.2015
Makale Kabul Tarihi: 13.10.2015

exceeding the laws that the assembly, responsible for "making laws", has done on this issue and analysis of these laws, this paper intends to measure the debates around these laws and, in this way, to better understand the perceptions of the legislators. Analysis and solutions to fight violence against women are not independent from decision-makers and political decision-making mechanism. In this paper, violence against women is going to be evaluated in an integrative approach. Institutional structures that have emerged in the legislature and their impact on the matter will be analyzed.

Keywords: Women, Violence, The TGNA, Law, Legislators.

ÖZET

Şiddet, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, kadına şiddet konusunun öneminin farkındalığı ve literatürde kendine yer bulmasının çok yakın bir tarihi vardır. Bu durum tüm dünyada aynı paralelde gelişim göstermiştir. Kadına yönelik şiddet konusuna dikkatlerin yoğunlaşmasında, 1960'ların sonunda bir önceki yüzyılın ürettiklerini sorgulayan sürecin içinde, kadın hareketinin oluşmasının da büyük payı vardır. 1980 sonrası küreselleşen dünyada ulusal ve uluslararası düzeyde görülen terör hareketleri ile toplumun en temel birimi olan aile içinde, zayıf olana şiddeti -yani kadına ve çocuğa-; bireyin özünde, ilişkilerini çatışma zemini üzerinden ürettiğini göstermektedir. Özellikle insanlığın bilgi ve iletişim teknolojisindeki muazzam ilerleyişine karşılık, bireyin kendi içindeki bu gerilim durumu bir çelişkidir. Bu sorunun analizi ve çözümü, siyasal karar alma mekanizmaları ve karar alıcılardan bağımsız değildir. Bu yazının konusunu, ulusal ölçekli karar alma yeri olan TBMM'nin kadına yönelik şiddeti ele alış biçimi oluşturmaktadır. Bu çalışma, görevi "yasa yapmak" olan meclisin konuya dair çıkarmış olduğu yasaları ve yasaların analizlerini aşarak; bu yasaların etrafında dönen tartışmaları ve bu yolla yasa yapıcıların algılarını da ölçmeye yöneliktir. Çalışma kapsamında, kadına yönelik şiddete karşı, yasama organı içinde ortaya çıkan kurumsal yapı ve önemi, konuyu bütüncül bir yaklaşım içinde ele almak için ayrıca incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Şiddet, TBMM, Yasa, Yapıcılar.

GİRİŞ

1980 sonrası kendini iyice hissettiren neo-liberal dalga ile bir taraftan özgürlüklerin ve özgürlükler rejimini ifade eden demokrasinin yaygınlaşması ile övünülürken (özellikle sosyalist rejimlerin çözülüşü ile ortaya çıkan yeni ulus-devletlerin rejim değişiklikleri), diğer taraftan bireylerden gruplara, örgütlerden devletlere kadar çatışma zemininin genişliyor olması insanoğlunun çelişkilerini ortaya koymaktadır. Bu çatışma; toplumun en küçük ve temel birimini oluşturan ailenin içinde yaşanan şiddeti, terörizm ve savaş gibi büyüyen ve genişleyen biçimiyle kendini göstermektedir. Terörün dini ve milleti olmadığı gibi, kadına yönelik şiddet de belli bir eğitim ve kültür seviyesi aramamaktadır.

Sevgi, saygı kimi zaman coşku gibi yüce değerler üzerine inşa edilmek istenen aile kurumuna; hırs, hınç, doyunluk, bıkkınlık, tahammülsüzlük, tıkanıklık hatta kin ve nefret gibi duygular hakim olmakta ve yaşam tarzına dönüşmektedir. Toplumun töresel, yöresel ve dinsel dayatmaları kimi zaman bu duyguları beslemeye kaynaklık etmektedir. Özellikle 1980 sonrasında yeni insanı, bireyciliğin zirveye ulaştığı, bilgi ve teknolojinin muazzam gelişiminin sunduğu olanaklara kolay yoldan ulaşmak isteyen, bunu yapmak için de bencilliği elden bırakmayan bir görüntü çizmektedir. Bireyin “ben” duygusu çatışma olgusunun temel nedeni haline dönüşmektedir.

Tarihsel, ekonomik ve siyasi temelleri dikkate alınmadan değerlendirilemeyecek olan kadına yönelik şiddet, modern dünyanın en büyük sorunlarından biridir. En gelişmiş olanından gelişmemiş olanına kadar birçok ülkede kadına yönelik şiddetten söz etmek mümkündür. Kadına yönelik şiddetin temelinde biyolojik varlığımıza dayandırılan, doğal ve değişmez olarak kabul edilen cinsiyet kalıpları yatmaktadır.

Kadınlar erkeklerle eşit olmayan varlıklar olarak doğmamışlar, cinsiyetlerine yüklenen rol kalıpları yüzünden eşitsiz kılınmışlardır. Kadın ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar kadınlar açısından siyasal, sosyal, ekonomik, hukuki vb. birçok eşitsizlik yaratmış ve kadına uygulanan şiddeti meşrulaştırmıştır. Ve bu eşitsizlik, kadınlık ve erkeklik kalıplarının, sosyalleşme sürecinin her boyutunda yeniden üretilmesiyle sürdürülüp pekiştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, “erkek neden egemen” sorusunun ilk yanıtı, tabii ki cinsiyet kimliğinden kaynaklanmaktadır.

Kadının biyolojik ve fizyolojik açıdan zayıf olan tarafta olması, zaman içinde sosyalleşen insanoğlunun kurduğu aile, ekonomi, siyaset ve toplum gibi tüm yapı ve kurumlarda erkeğin üstün olmasına zemin hazırlamıştır. Sorunun bir diğer yanıtı ise, erkeğin özel mülkiyete sahip olmasında yatar. Özel mülkiyet, erkeğin kadını da bedeniyle, ruhuyla malı gibi görmesine, üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olduğu inancının yerleşmesine olanak sağlamıştır.

Tarihsel temeli, sınıfa dayalı ekonomik determinizme dayandıran görüşü yeniden sorgulamak, genişletmek ihtiyacı doğmaktadır. İlk işbölümü ile birlikte, ilk ezenler ve ezilenler ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ilk işbölümü kadınla erkek arasında yapılan işbölümü olmuştur. Bu nedenle feminist teori, hem insana sadece erkek gözünden bakarak ortaya çıkan görüşlere yeni doneler sunmuş, hem de tüm kadın ezilmişliğini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle öncelikle kadını ezen, dışlayan ve hatta şeytanlaştıran algıyı incelemek gerekmektedir.

1. KADINI ÖTEKİLEŞTİREN ALGININ ARKAPLANI YA DA KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN TEMELİ

Tarihi sürece göz atıldığında, kadının egemen olduğu “anaerkil” dönem, her türlü üretimin kadın kontrolünde olduğu ilk çağları ifade etmektedir. Bu dönemde ip, sepet yapımı, dokuma, toprak kap üretimi, ateş yakma ve yemek pişirme ile balık tutma, tarak - kaşık - madeni eşya - boncuk yapımı gibi uğraşlar kadınların tekelindedir. Bunlara ek olarak anaerkil dönemde, ilk hekimlik uygulamalarına ve tedavi amaçlı şifalı ot kullanımlarına rastlanılmaktadır. Tıp alanı kadınlara aittir.

Ancak insanoğlunun doğa olaylarını kavramaya başlamasıyla, üretim alanı yavaş yavaş erkeklerin eline geçmeye başlar. Üretim biçiminde, özellikle savaş araç ve gereç üretimine bir geçiş söz konusu olur. Bu gelişme kadını arka plana iterken; kadının toplumdaki üstünlüğünü sona erdiren Saray-Tapınak-Ordu üçlemesi ve Din Devleti gibi yeni örgütlenmelerin ortaya çıkmasıdır. Bu dönemi ve Din devleti olgusundan neyi kastettiğimizi iyi anlamak için Antik Yunan mitolojisine bakmak yeterlidir.

Antik Yunan mitolojisinde ilk kadının ismi Pandora'dır. Pandora; Tanrıların Babası, Tanrılar Tanrısı Zeus'un, Prometheus'u cezalandırmak için kullandığı bir "tuzak"tır. Süslü bir gelinlikle; taç, mücevher ve kuşaklar içinde düşüncesizce kendini kabul edecek adama gelen Pandora, ışıltılı bir cazibe taşır. Parlıltılı gelin, beraberinde ağız sıkıca kapalı bir kutu da getirmiştir. Kutunun içinden kapak açılır açılmaz, ölüm ve diğer kötülükler dünyaya yayılacaktır.

İlk kurban ayinindeki riyakârca davranışından dolayı, Prometheus Zeus tarafından bir kadınla cezalandırılacaktır. Kurban ayinleri önemlidir, çünkü din, Yunan toplumunun merkezi, siyasal hayatın dayandığı temeldir. Bu ayinler, Tanrılar ve erkekler arasındaki uyumu göstermektedir. Genel olarak Antik Yunan'da kadınlar, siyasal hayat ve kurban ayinlerinden dışlanmışlardır. Sparta hariç, ilk demokrasi örneği olarak literatürde kendine yer edinen Atina'da kadın yurttaş yoktur. Sadece yurttaşların anneleri, eşleri ve kızları vardır.

Roma Hukuku'nda da durum farklı değildir. Kadınlar ayrı bir tüzel tür oluşturmazlar. Hukuktan kadınları ilgilendiren pek çok çatışmanın çözülmesi

beklenirken, hukukçuların çoğu kadının zihin zayıflığı, hafifmeşrepliği, genel çelimsizliği ve yasal ehliyetsizliği gibi görüşleri paylaştığından, genel olarak kadınla ilgili en ufak bir tanım önermez. Cinsiyet ayrımı “özellikle evlilik için” yasal sistemin bir ilkesi olarak kabul edilir.

Genel olarak Roma'da bilim, etik ve siyasal düşünce, kadınların ya iffetli kalmaları ya da kendilerini sadece üreme işine adanmaları gerektiği noktasında buluşurlar. Galenosçu hekimler, hamilelik için dişi spermin gerekli olduğunun tespiti gibi hatalı teoriler üretirken, kadınların yasal kapasite ve iktidar kullanma yeteneklerini sınırlamak için Aristocu görüşler hız kazanır. Nitekim Aristo ve Galenos; dişinin eksik ve alt konumda bir erkek olup olmadığını sorgular: "Dişi; cinsel organları tersyüz edilmiş bir erkek organına mı sahip" sorusu, kadını insan kabul etmeyen sorulardan sadece biridir.

Ortaçağ Avrupa'sında da durum pek farklı değildir. Kilise babaları ve Kitab-ı Mukaddes, kadınların bedenlerini tehlikeli ve bozguncu buldukları için, onları kontrol etme ve cezalandırma işini erkeklere verir. Eril felsefe ve bilim, görevi omuzlamak için hiç de isteksizlik göstermez. Atasözleri, vecizeler, tıbbi yazılar, teolojik eserler, ders ve ahlak kitapları Antikçağ'dan bu yana bu amaca epey cephane sunar. Örneğin “İster iyi olsun ister kötü, bir atın mahmuza ihtiyacı vardır; ister iyi olsun ister kötü, bir kadının da bir sahibe ve efendiye, bazen de bir sopaya ihtiyacı vardır” atasözünü kayda geçiren 14. yüzyıl fetvacısı Floransalı Paolo da Certaldo'dur.

Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçerken; 1494 yılında VI. Aleksandr, 1521'de X. Lui, 1522'de VI. Adriyen, pek çok günahsız kadını şeytanla işbirliği ithamı ile öldürülür. Kraliçe Elizabeth ve I. James döneminde binlerce kadın, aynı ithamla diri diri yakılır. Hatta İngiltere'de kadınlara ceza vermek için özel bir meclis kurulur, değişik işkence şekilleri ve kanunları uygulamak meclisin temel işlevini oluşturur. Bu dönemde Avrupa'da yaklaşık 90.000 kadının canlı canlı yakıldığı ifade edilir.

Erken Modern Avrupa'da ise kadın, sanatsal temsillerde ya çok iyi, ya da çok kötü bir rol üstlenmiştir. Örneğin; Havva, Âdem'den daha fazla günahkâr, Meryem ise, İsa'dan daha az kutsaldır. Edebi metinlerde kadın, salt görüntüye indirgenmiş, erkeklere ilham olan bir araca dönüşmüştür. Erken Modern Avrupa'da kadın; edebiyatta bir sevgili, bir sanat perisi... yani yazarın düşleri için bir nesne işlevi görmektedir. Bu dönemde filozofların da kadını aşağı gördüğü aşikârdır. Örneğin Avrupa'da modernliğin ve özgürlüğün fikir babalarından Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Diderot'ya göre kadın; kötü bir mahlûktur. Montesquieu'da kadınlar, erkeklere egemen olmak için çekiciliklerini kullanırlar ; Rousseau'da kadınlar erkekleri mutlu etmek için vardırlar ; Diderot için ise kadınlar şehvet ve eğlence için yaratılmışlardır... Eski Yunan'da Sokrat, Eflatun, Aristo'nun kadını tüm kötülüklerin anası, şeytanın işbirlikçisi olarak tanımladığı

görüşü bu dönem filozoflarında etkilidir. Ancak bu dönem Avrupa'da Dante, Petrark, Shakespeare gibi kadınların haklarından bahseden görüşler de yer bulmuştur.

Kadının hor görülmesi sadece Avrupa uluslarına has bir özellik değildir. Eski Mısır'da Firavunlar kız kardeşleriyle evlenir. Yine Eski İran'da da kız kardeş veya anne gibi kan yakınlığının, bir saygınlık ifade etmediği görülür. Hatta erkeklerin kız kardeşleriyle evlenmeye teşvik edildiği görülür. Babil'de kadın, evcil hayvanlarla eşit tutulur. Eski Hindistan'da, kadın köle olarak kabul edilir. Hatta Hindistan'da, 17. yüzyıla kadar kocası ölen kadının, aynı gün kocasının cesedi ile yakılarak yaşam hakkı elinden alındığı bilinen bir gerçektir. Uzak Doğu'da ve Çin'de ise kadınlar; Arap toplumlarındaki gibi ismi konmak yerine numaralandırılmıştır. Arap toplumlarında üstelik bir dönem kız çocukları diri diri gömülmüş, istenildiği kadar kadına sahip olunmuştur. Kadın; insan olarak kabul görmemiştir.

Eski Türklerde durum farklıdır. Kadın; önemli bir varlık olarak kabul edilmiştir. Türk kadını ata biner, ok atar ve hatta savaşır. Miras gibi medeni haklarda erkekle eşit görülür, yönetim kademelerinde bulunur. Gökalp'e göre Eski Türkler hem demokrat, hem feministtirler. Ancak İslamiyet'in kabulü ile bu davranışlar terkedilmiş, İslam'ın verdiği haklardan yoksun bırakılan bir dinî yorum ile, kadın mahrumiyete itilmiştir.

Genel bir tarihi okumada, ister prenses, ister köylü; ister sultan, ister köle, - aralarındaki hatırı sayılır farklılıklara rağmen kadınların içinde yaşadıkları mekân, 18. yüzyıla kadar kurallarla, yasaklarla sürekli gözetlenmiş ve kontrol edilmiştir.

18. yüzyıl itibariyle kadınlar, bu kısıtlamaların içinde yaşamakla birlikte, bu kısıtlamalardan kurtulmanın yollarını aramışlardır. Süt sağma taburesi ile taht arasında, kadın gerçekliğinin pek çok boyutu vardır. Zengin veya yoksul olmak ile güzel veya çirkin olmak büyük anlam ifade etmektedir. Fransa'da gerçekleşen "Devrim", kadınların yaşamında özellikle önemli değişim ve gelişmelere yol açmıştır.

"Değişimlere asıl yön veren erkekler olsa da"; ücretli emek, bireysel yurttaşlık hakları, kadınların eğitim hakkı gibi sosyal gelişmeler ve kadınları siyasal hayatta kendilerini bir güç olarak ifade etmelerinin önünü açan Feminizm, Fransız Devrimi'nin önemli kazanımları olmuştur. Sonrasında gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birey; toplum karşısında öncelik kazanmıştır. Modernliğin gelişi ile kadın ; özne olma yolunda ilk adımı atmış, bir birey olarak siyasal hayata katılım ve nihayetinde yurttaş olma hakkını talep etmiştir. Bu kazanımlar sadece Avrupa'ya sığışmamış, modernliği kendine hedef olarak

belirleyen tüm ülkelerde, kendi koşulları içinde kimi zaman eksik, kimi zaman anlamını bulamamış bir biçimde yaygınlaşmıştır.

2. KADINA YÖNELİK ŞİDDET KONUSUNUN GÜNDEME GELİŞİ

Kadının siyasal ve toplumsal hayata katılmasından sonra, kadına yönelik şiddet toplumsal düzeyde tartışmaya açılmıştır. Bu dönem 1980'ler sonrasına denk gelmektedir. Kadına yönelik şiddeti tanımlayan, görünür kılan ve hatta kadına yönelik şiddete karşı mücadeleyi başlatan ve mücadele eden bizatihi kadın hareketinin kendisidir. Bu, ezilmeye karşı bir başkaldırıdır. Feminist düşünce, 1970'lerde somutlaşmış ve kadına yönelik şiddet konusunda uluslararası çapta adım atılmasına ön ayak olmuştur.

Kadına yönelik şiddetin tarihte yaşandığına dair konu özelinde yazılı kaynak olmasa da, geçmiş döneme ait eserlerin satır aralarında, kadın ezilmişliğinin ipuçlarını bulmak mümkündür.

Kadının konumunu toplumsal düzlemde ilk kez tartışmaya açan kadın, 1363-1430 yılları arasında Venedik'te yaşamış olan Fransız Christine De Pizan olmuştur. Döneminin önemli şair ve yazarlarından olan De Pizan, *Querelle du Roman de la Rose* (Gül'e dair Romanın Kavgası) edebi eseri üzerinden kadınlara yönelik düşmanlıkları ifade etmiş, onlarla açık açık mücadele etmiştir. Evlilik, cinsellik gibi konuların yanında De Pizan, kadınların kocalarından son derece kötü muamele gördüğünü, sefil bir yaşam sürdüklerini kaleme almıştır.

Aslında Eski Yunan'dan itibaren kadını kötüleyen ve onu yok sayan temel düşünceler, birebir şiddet kullanımıyla özdeşleşmektedir. Antik Yunan Mitolojisi'nde örneğin, güzeller güzeli *Europa* deniz kıyısında kız arkadaşlarıyla oynarken, *Zeus* bir boğa kılığına girerek onu kaçırılmıştır. İllüstrasyonlarda *Europa*, boğanın sırtında korkuyla oturmakta, hüznüyle el sallamaktadır arkadaşlarına. *Europa* korkmakta haklıdır; çünkü kaçırılmıştır. Rızası dışında, *Zeus* ona sahip olmak için şiddet kullanmıştır.

Türk yazılı kaynaklarında ise bizzat kadına yönelik şiddeti içeren tarihi kaynak yoktur belki ama, Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanı örneğinde olduğu gibi, köle olarak alınıp satılan cariye'nin uğradığı kötü muamele ve şiddet kaleme alınmıştır. Romancının hedefi tıpkı Namık Kemal'in romanlarındaki gibi "özgürlük"lük fikrine sahip çıkmaktır. Genel anlamda Osmanlı'nın son döneminde kaleme alınan edebi eserlerde, dönem yazarlarının eserlerinde kadına şiddet uygulandığına dair ifadeler yer almaktadır.

Edebî ve düşün dünyasından çok, kadına yönelik şiddet konusunun gündeme gelmesinde, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi ortamı ve yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan başkaldırıları beklemek gerekecektir. Bunda kadın hareketinin tetiklediği ve Birleşmiş Milletler'in (BM) 1975 yılındaki Mexico

City’de düzenlediği “Birinci Dünya Kadın Konferansı” ile ardından gerçekleştirilecek konferanslar ve alınan kararların önemi büyüktür.

BM 1975-85 yılları arasındaki dönemi “Kadınların On Yılı” olarak ilan etmiş, böylece kadına yönelik şiddete dair uluslararası norm ve standartlar belirlenmiştir. Bu konferansta şiddet konusu sivil toplum kuruluşlarınca dile getirilmiş, fakat Eylem Planı’nda şiddet konusuna özel bir vurgu yapılmamıştır. 1980 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilen İkinci Konferans’ta şiddet konusu, sağlık alanı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Şiddet konusunun kapsamlı bir biçimde ele alındığı Konferans, 1985’de Nairobi’de gerçekleştirilmiştir.

1993 yılında Viyana’da gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda, kadının insan hakları tüm BM insan hakları belgelerine girmiştir. 1994 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu şiddet konusunu derinlemesine inceleyecek bir Özel Raportör atamıştır. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde (CEDAW, 1985) şiddet için ayrı bir başlık açılmamış, şiddet konusu ayrımcılık kapsamında değerlendirilmiştir.

1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen Konferans’ta katılımcı ve katılanların çeşitliliği artmıştır. Türkiye de, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı’nı çekince koymadan imzalayan ülkeler arasındadır. Bu dönemde tüm görsel ve yazılı yayınlar, kadın sorunlarına kulaklarını açmışlar, seferberlik ilan etmişlerdir. Bu Konferans’ın diğerlerinden ayırt edici yönü, “Taahhütler Konferansı” olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Pekin Eylem Planı’nda kabul edilen ilkeler, pek çok ülkenin beş yıllık kalkınma planlarına girecektir.

5-9 Haziran 2000 yılında New York’ta düzenlenen “Pekin +5” BM Genel Kurul Özel Oturumu’nda, bir önceki konferansın taahhütleri incelenmiş, kadına yönelik şiddetin tanımı genişletilmiştir. Türkiye’nin önerisiyle “namus suçları” ve “zorla evlendirilme” başlıkları ilk kez uluslararası bir antlaşma metnine girmiştir.

3. TÜRKİYE’DE KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELE

“Kızını dövmeyen dizini döver”, “Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin” gibi atasözlerinin anlam ifade ettiği ve değer bulduğu bir toplumda, şiddetin her türü ile mücadele etmenin hiç de kolay olmayacağını anlamak zor değildir. Görsel ve yazılı yayınlarda hemen hemen her gün, dayak, cinsel taciz, tecavüz, daha uçta cinayet ve çocuk gelinler gibi şiddetin farklı türlerini içeren haberler bu tespitin kanıtıdır. Şiddete uğrayanın yanıtı çoğunlukla sessizliktir. Bu tepki -veya tepkisizlik- biçimi, kimi zaman olayı açık etmemek, kimi zaman “Kocam değil mi? İster döver, ister söver” biçiminde anlaşılacak karmaşık bir ruh halini yansıtır. Aslında bu ruh hali, kadının da erkek gibi aynı değerleri içeren aynı toplumun bir bireyi olmasından kaynaklanır. Ancak madalyonun diğer tarafına bakacak olursak, Türkiye’de kadına yönelik

şiddete dair önemli bir bakış açısının geliştiğini ve şiddetle mücadelenin bu bakış açısının temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de kadın mücadelesinin pek çok boyutu vardır. Kadınların siyasal haklarından, çalışma yaşamına, eğitim olanaklarından cinslerarası eşitlik konularına kadar kadın için hayati öneme sahip konular tartışılmış, dile getirilmiştir. Ancak Türkiye’de kadın hareketini doğuran ve ivme kazandıran, kadınların fiziksel şiddete, yani dayığa maruz kalmak istememeleri ve buna dur demeleriyle başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, şiddete karşı kazanımlar devlet eliyle değil, kadınların kendi içinden başlattıkları ve devlet kurumlarını etkiledikleri toplumsal hareketle sağlanmıştır.

Türkiye’de kadına yönelik şiddet, 1987 yılında kadın dayığını meşrulaştıran bir yargı kararını protesto etmek için kadınların sokaklara dökülmesi ve şiddeti kınamaları ile gündeme gelmiştir. Kadınların sokağa çıkması ve kadın hareketinin güçlenmesinde; 1980 sonrası Türkiye’deki toplumsal değişimin ön plana çıkan yenilenme-direnme boyutunun, kadın-erkek ilişkileri ve kadın kimliği konularına odaklanmasının büyük payı vardır.

1988 yılında yayınlanan *Bağır Herkes Duysun!* çalışması, dayak yiyen kadınların tanıklıklarına ve feministlerin şiddeti çözümlmeye dönük analizlerine yer veren ilk yayın olma özelliğini taşımaktadır. “Cinsel Taciz” kavramı, 1990 yılında yayınlanan *Feminist* dergisinde çok tartışılmış, kavram belli bir süre sonra herkesin diline yerleşerek, anlamı bilinir olmuştur. Bir diğer başkaldırı, 1989 ve 1990 yıllarında İstanbul, Ankara, İzmir, Adana illerinde Türk Ceza Kanunu’nun 438. Maddesine karşı yürütülen kampanyalardır. 1989’da Ankara’da başlayıp, İstanbul’da devam eden, *Bedenimiz Bizimdir- Cinsel Tacize Hayır* kampanyası, İstanbul’da *Mor İğne* dağıtılması ile çok ses getiren bir hareket olmuştur.

1990’lı yıllar boyunca kadına yönelik şiddet konusu sürekli olarak dile getirilerek, gündemde tutulmaya çalışılırken, 1980’lerde sokağa dökülen, kampanya yürüten kadın hareketi kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu dönemde uluslararası düzeydeki gelişmeler iç dinamikleri tetiklerken, kadın kuruluşları şiddetle mücadele konusunda yurt dışında fon bulmaya başlamıştır. Kadın kuruluşları, 1980’li yıllar boyunca devlet ve kurumlarına karşı mücadele ederken, 1990’larda devlet kurumlarıyla işbirliği yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde öne çıkan önemli kadın kuruluşları; İstanbul’da Mor Çatı, Ankara’da Kadın Dayanışma Vakfı ve Diyarbakır’da KAMER (Kadın Merkezi) olmuştur. Bu kurumlar kadına yönelik şiddet kavramının yaygınlaşmasına katkı koydukları gibi, ilk kez kadın sığınakları konusuna da dikkat çekmişlerdir.

Şiddetle ilgili olmayan fakat kadın hareketi ve kuruluşlarını yakından ilgilendiren bir konu da, 1990’lı yıllarda feminizmin farklılaşıp ayrışmaya

başlamasıdır. Daha önce ayrılmış olan Cumhuriyet'in temel kazanımlarına sahip çıkan Kemalist-Feministler ile Kemalist olmadıklarını vurgulayan feminist gruba; "Biz Müslüman Kadınlar" olarak kendilerini tanıtan türbanlı feministlerden, etnik kimliklerini vurgulayarak siyasallaşan "Kürt Kadın Hareketi" de eklenmiştir.

Devlet düzeyinde ise kadına yönelik şiddetle mücadelede kanunlar değiştirilmiş, konuya dair yeni kurumlar oluşturulmuş veya var olanlar revize edilmiş, yerel yönetimler ve üniversitelerde bu konuda merkezler açmışlardır. 1990 yılında o zamanki adıyla *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu* (SHÇEK), şiddete uğrayan kadın ve çocuklar için ilk kadın konukevlerini açmaya başlamıştır. 1990 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut, bakanlığına bağlı *Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı*'nın kuruluşuna öncülük etmiştir. Yürütmenin bu kurumu genel müdürlük olarak 1991 yılında Başbakanlığın ilgili bakanlığına bağlanmıştır. 2004 yılında doğrudan Başbakanlığa bağlanması resmileşen kurum, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanmıştır.

1990 Eylül'ünde yerel yönetimler tarafından açılan ilk kadın sığınma evi, Bakırköy Belediyesi'nce gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında Altındağ Belediyesi, Kadın Dayanışma Vakfı'na Sığınma Evi'nin açılışında destek sağlamıştır. 1994 yılında *Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü* (KSSGM) tarafından şiddete uğrayan kadınlara hukuki ve psikolojik danışmanlık, girişimcilik, el emeğinin değerlendirilmesi konularında hizmet vermek üzere, *Bilgi Başvuru Bankası*'nı (3B) kurmuştur. 1998 yılında aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunması için tedbirler alınması düzenleyen 4320 Sayılı *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* yürürlüğe girmiştir. Aralık 2000'de istismara uğrayan, uğrama riski taşıyan kadınlara rehberlik hizmeti için *183 Alo Kadın ve Çocuk Hattı* faaliyete geçirilmiştir.

2002 yılında eşitliği temel prensip olarak alan *Yeni Türk Medeni Kanunu* yürürlüğe girmiş, 2004 yılında şiddete uğrayan kadın için yeni düzenlemeler getiren *Yeni Türk Ceza Kanunu* kabul edilmiştir. 2005 tarihinde Büyükşehir Belediyeleri ile nüfusu 50.000'i aşan belediyelerin *Kadınlar ve Çocuklar İçin Koruma Evleri* açmaları Belediye Kanunu ile yürürlüğe girmiştir.

Bir diğer gelişme, artan namus cinayetleri ile TBMM'de *Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlar ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi* amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun hazırladığı rapor, 2006 Başbakanlık Genelgesi olarak yayınlanmıştır. Yargı mensupları, din görevlileri, polis, sağlık personeli gibi hizmet birimleriyle eğitim projeleri gerçekleştirilmiş ve konu bütüncül ele alınmaya çalışılmıştır. Ek olarak, kadın konusunun ele alınmasında parlamento

ayağını oluşturacak *TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu*'nun 2009 yılında kurulması izlemiştir.

Türkiye'de kadına yönelik şiddetin nedenleri sorgulandığında, yapılan araştırmalar; 1. alkol kullanımını, 2. işsizliği, 3. ekonomik yoksulluğu, 4. erken yaşta evliliği ve 5. sosyal öğrenmeyi (çocuğun evinde gördüğü şiddeti, yetişkin bir birey olduğunda uygulaması) göstermektedir. Bu sonuçlar; şiddetle mücadelede, kadın hareketinin direnmesinin önemli olduğunu, ancak bütüncül olarak ekonomik ve sosyal sorunların çözümü için devlet ve kurumları yanında, diğer sosyal gruplarla işbirliği içinde çalışılması gerektiğini de göstermektedir.

2000'li yıllar boyunca kadına yönelik şiddetle mücadele; 2004-2010 tarihleri arasında *Amnesty International*'ın desteklediği *Kadına Yönelik Şiddete Son* kampanyası, 2004-2007 yılları arasında Hürriyet, ÇEV, CNN Türk ve İstanbul Valiliği işbirliğinde *Aile İçi Şiddete Son* kampanyası, Amnesty International'ın 2006 yılında *16 güne 16 sığınmak* kampanyası, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler ile *The Body Shop* ortaklığında kampanya, BM Nüfus Fonu (UNFPA)'nın 2005 yılında başlattığı *Kadına Karşı Şiddete Son* kampanyaları sponsorlarla yürütülen bir özellik taşıyarak devam etmiştir. Ancak kadın örgütlerinin tüm bu çabaları, yasal ve kurumsal düzenlemeler kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmaya veya azaltmaya yetmemektedir. Amaca ulaşılması için, toplumsal yaşamın yasa metinleri ile örtüşecek bir özelliğe kavuşması gerekmektedir. Bu da ekonomik, sosyal, siyasal unsurlardan ve bu unsurların belirleyicilerinden bağımsız değildir.

4. TBMM'DE KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELE

Şiddetin bizzat yaşandığı bir parlamentodan kadına yönelik şiddeti çözmesini beklemek, parlamentonun inkâr edilmesi gibi görünse de, bu konudaki inandırıcılığı ve gerçekçiliğinin tartışılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle de parlamentoda her dönem çoğunluk erkeklerden oluşmaktaysa...

Türkiye'de kadına dair tarih yazımına bakıldığında, yeni kurulan devletin parlamentosu ve özelde Türk Modernleşmesi, pek çok çağdaş devleti geride bırakarak kadınına önemli kazanımlar sağlamıştır. II. Meşrutiyet'in ürünü kadın örgütleri, dergileri, hatıralar ve Türk Kadınlar Birliği gibi yapılanmalar yönlendirici, yön açıcı olmuşlardır. Medeni Kanun ve kadına verilen siyasal haklar düşünüldüğünde, Osmanlı'nın son döneminde, Cumhuriyetin ilk yıllarında, bir "Kadın Devrimi" gerçekleşmiştir. Uygulamada bu Kadın Devrimi'ne destek veren, erkekler olmuşlardır.

İçinde yaşanan dönem ve koşullar dikkate alındığında, henüz açılmış parlamentoda (23 Nisan 1920), İzmir milletvekili Hacı Süleyman Efendi, ulusların mutluluğu ve kurtuluşu için kız çocuklarının okutulmasını ve onlar için

de okullar açılmasının gerekliliğini belirtmiştir (22 Mayıs 1920). Onun bu konuşmasına itirazlar gelince, Hacı Süleyman Efendi, işi önce parlamentoda bulunanlara kadınların da “insan” olduğunu benimsetmek ve reformlara inandırarak sağlamıştır. Çünkü aynı dönemde, Erzurum milletvekili Hoca Salih Efendi de, dört kadınla evlenebilme olanağını tanıyan kanun teklifini parlamentoya sunmuştur. Bursa milletvekili Operatör Emin Bey de, frengi hastalığının ortadan kaldırılabilmesi için, kadınların evlenmeden önce muayene edilmesini teklif etmiştir. T.B.M.M. tarihine bakıldığında, bu ilk dönemde, kadınlara yönelik yasa teklifleri her gündeme geldiğinde, parlamentoda kavga çıkmış; yasa tekliflerini sununlar, kendilerini dövmek isteyen parlamenterlerin elinden zor kurtulmuştur.

1923 yılında Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in, kadınların nüfustan sayılmaları, yani vatandaş kabul edilmeleri yolundaki önerisi yine parlamentonun birbirine girmesine neden olmuştur. Ağır hakaretlere uğrayan Hilmi Bey konuşamamış, parlamento başkanı oturumu tatil etmek zorunda kalmıştır. Yine aynı dönemde Milli Eğitim Bakanı, kadın öğretmenleri Eğitim Şurasına davet etti diye, parlamentoda araştırma başlatılmış ve bakan çekilmek zorunda kalmıştır.

Tüm bu örnekler, çoğunluğu toplumun ileri gelen erkekleri veya seçkinleri olarak tanımladığımız kişilerinden oluşan parlamentoda, “kadın” başlığı söz konusu olduğunda, tartışmaların kendisinin şiddete dönüştüğünü göstermektedir. Bu nedenle “Kadın Devrimi” olarak tanımlanan, Cumhuriyet'in kadınlara yönelik kazanımlarının hakkını teslim etmek gerekir.

1950 sonrası çok partili hayata, diğer bir ifadeyle özgürlükler rejimi olarak tanımlanan demokrasiye geçen Türkiye, çoğulculuğu partilerinin çokluğu ile tanımlamış, kadının toplumsal alandaki yeri değişmemiştir. Kadının yerini değiştiren yeni rejim değil, rejimin dönüştürdüğü kapitalistleşme, kentleşme gibi olgular olmuştur. Dolayısıyla kadını 1970'ler itibariyle görünür kılan ve harekete geçiren bu değişimlerin yol açtığı toplumsal, siyasal, ekonomik ve uluslararası yapının kendisi olmuştur.

Bir önceki bölümde, kadına yönelik şiddet konusuna dikkatleri çekenlerin devlet değil, kadınların ta kendisi olduğu açıklanmıştır. “Kadına yönelik şiddet” de bu sorunlardan biri olarak yerini almıştır. Kadınların kadınlara dair toplumsal ve siyasal meselelerde söz olmasıyla; söylem, dil ve içerik değişmiştir. “Kadın” konusuna kadın bakış açısı girince, parlamentoda “Kadın Devrimi” yerine “Kadın Mağduriyeti” ve “Kadın Sorunları”ndan söz edilmeye başlanmıştır.

Gerçekten de kadın gerçekliğinin pek çok boyutunun tartışıldığı parlamentoda “kadına yönelik şiddet”in ele alınması için, konunun kadınlar tarafından gündeme gelmesini ve tartışmaya açılmasını beklemek gerekmiştir.

TBMM'de kadınların mağdur olduğu aile içi şiddetin önlenmesi çalışmaları, *ailenin şiddetten korunması* adı altında yapılmıştır. Almanya'da 2002, Avusturya'da 1997 yılında aynı adla çıkan kanun, 1998 yılında 4320 Sayılı *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* olarak kabul edilmiştir.

Kanunun ortaya çıkmasında kadın hareketi ve örgütlerinin çabaları yanında, AB'ye üye olmayı kendine hedef olarak belirlemiş Türkiye'ye yönelik eleştiri raporları etkili olmuştur. Bu dönem aynı zamanda TBMM'nin Uyum Paketleri adı altında ardı arkası kesilmeyen bir yasa fabrikasına dönüştüğü dönemdir. Kanunun çıkması için dönemin ANAP-DSP Koalisyon hükümeti Bakanı Işıl Saygın büyük uğraş vermişse de, Kanun bir önceki hükümette Şevket Kazan tarafından hazırlanmış ve dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan tarafından 6 Mayıs 1997'de TBMM'ye sevk edilmiştir. Erbakan tarafından gönderilen tasarı ve Adalet Komisyonu'nun raporunda, son yıllarda artan aile içi şiddetin toplumu sarsan boyutlara ulaşmasına dikkat çekilmiştir.

7 Ocak 1998'de Kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporunun müzakeresi için toplanan parlamentoda, Komisyonun kim tarafından temsil edileceği uzun uzun tartışılmış, karar yeter sayısı 4 kez sağlanamadığı için 3. ve 4. Maddeler oylanamamıştır. 14 Ocak 1998'de kabul edilen 5 maddelik Kanunun görüşmelerinde dikkati çeken Refah Partisi milletvekillerinin muhalefetidir.

"... eğer, zabıta, kişinin, hane reisinin eve alkollü geldiğini tespit ederse, evden herhangi bir şikayete gerek kalmadan ne olacak; bu kişiye, 3 aydan 6 aya kadar hapis cezası verilecek. Şimdi, peki, 6 ay hapis cezasını aile reisine verdiniz- Anadolu'yu bilenler, Türk aile yapısını bilenler, bu söylediğimin ne anlama geldiğini çok daha iyi anlarlar- 6 ay bu kişi, Ahmet Bey, Mehmet Bey içeride yattı, sonra içeriden çıktı; suçu ne; evine belirli oranda alkollü gelmekti veya bir hakaretten, çok ufak bir darptan veya bir tokattan kaynaklanmıştı. Şimdi, Sayın Bakanım zannediyor mu ki, bu aile reisi, altı ay içeride yattıktan sonra, ilk iş olarak, gidip, bir buket çiçek yaptıracak, evine o bir buket çiçekle gelecek... Bu kanun tasarısı, bilmiyorum; ama bana öyle geliyor ki, Türk aile yapısının temeline dinamit koyan bir kanun tasarısıdır. Kanun tasarısı, esasında, Türk aile yapısına koruma falan getirmiyor. Bu kanun tasarısının gerekçesinde de belirtildiği gibi, Venezuela'da, Amerika'da, İngiltere'de ve birkaç ülkede daha uygulanan bir sistem; onun için böyle getiriliyor... Türk ailesi, evet, korunmayı bekliyor sizden bugün; ama enflasyondan korunmayı bekliyor, hayat pahalılığından korunmayı bekliyor, terörden korunmayı bekliyor Türk ailesi sizden."

Bu eleştirilerde de görüldüğü gibi dönemin enflasyon, terör gibi sorunları Türk aile yapısının temel sorunu olarak görülmüş; ve şu şekilde savunulmuştur:

“Değerli arkadaşlar, bu tasarrımın içeriğini okuduğumuz zaman, ben, şahsen bu kanunla ailenin korunacağı kanaatinde değilim. Bu kanunla ailenin bütünlüğü bozulur kanaatindeyim ve böyle bir kanunun, bu meclisten çıkması, bizler için –samimi söylüyorum- utanç verici bir şey... Efendim, eşler arasında anlaşmazlık olursa, erkek sarhoşsa, hanımına karşı kaba bir harekette bulunursa zabıtaya müracaat edecek, hâkimin karşısına çıkacak, yargılanacak, hapse girecek; ondan sonra da o erkek gidecek, o evde gene babalık yapacak veya kocalık yapacak...”

Bu ifadelerin özüne bakıldığında, aile bütünlüğünün temel kabul edildiği, erkeklik onurunun sıklıkla dile getirildiği göze çarpmaktadır.

Genel anlamda 1998 yılında 4320 Sayılı *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* tasarısı tartışılırken, kadın ayrı bir birey olarak değil, aile kavramıyla birlikte düşünülen bir unsurdur. Bu ifadeler; 1990'lı yıllarda, Türk toplum yapısında, kadının geleneksel konumunu görece sıkı bir şekilde koruduğunu göstermektedir.

Refah Partili vekiller; çözümün ne olması gerektiği noktasında, çıkacak Kanundan çok, şiddetin nedenlerinden ekonomik zorluklar üzerinde yoğunlaşmışlardır:

“Yoksullukları getiren ekonomik zorluklar gelmiş... İşsizliğin, sefaletin, pahalılığın getirdiği bu sıkıntı, aileleri perişan etmiştir...”

Alkolün serbest olması, Karadeniz’de Sarp Kapısının açılması ile ortaya çıkan ahlaki erozyon da dile getirilen nedenler arasındadır.

Kanunun çıkmasında ısrarlı olan Bakan Işıl Saygın:

“Bu yasa, 54’üncü Hükümetin ürünü olan ve bizzat Adalet Bakanımız Sayın Şevket Kazan’ın hazırladığı bir yasadır. Adalet Bakanlığı’ndan, 54. Hükümetin Bakanlar Kurulu’ndan geçmiş, Sayın Başbakan Erbakan tarafından 6.5.1997 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk edilmiş olan bu yasaya muhalefetinizi anlamak mümkün değildir. Kendi Genel Başkanınızın Başbakanlığında sevk etmiş olduğu bu yasaya muhalefetiniz, kadınlarımızı ne gözle gördüğünüzün en güzel örneğidir. Bu konuda başka bir şey söylemek istemiyorum; ama samimiyetsizliğinizin ortada olduğunu da hepiniz görmektesiniz.”

ifadeleriyle Kanunun çıkmasında etkili olmuştur.

Her geçen gün kadına yönelik şiddet olaylarının ve cinayetlerin artmasına koşut olarak 4320 Sayılı *Ailenin Korunmasına Dair Kanun*'un 2007 yılında yapılan değişikliklerine rağmen, eksikliklerini gidermeye dönük 6284 Sayılı *Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* 8 Mart 2012 yılında kabul edilmiştir. Kanunun kabulünün özellikle 8 Mart Dünya Kadınlar Gününe

denk getirilmesi ayrıca önem arz etmektedir. Kanunun görüşüldüğü gün göze çarpan olaylar ise; kadın milletvekillerinin çoğunun 8 Mart dolayısıyla bir program için parlamentoda bulunmamaları, TBMM sıralarının iktidar ve muhalefeti ile boş olması, en önemlisi yine 8 Mart dolayısıyla dönemin Aileden Sorumlu Bakanı Fatma Şahin'in TBMM'de bulunmamasıdır. Görüşmelerde tartışma yaratan bir diğer gelişme, Milli Eğitim Komisyonu'nda Milletvekili ve eski milli futbolcu Hakan Şükür'ün danışmanının CHP milletvekilini tartaklaması (şiddet) olayıdır.

Kanun görüşülmezden önce, milletvekillerinin 8 Mart dolayısıyla gündeme ilişkin fakat gündem dışı konuşmalarına yer verilmiştir. Bu konuşmalara, Kanunun görüşmelerine ve soru önergelerinin tartışmalarına bakıldığında, iki boyutlu bir farklılık göze çarpmaktadır. İlki kadın ve erkek milletvekillerinin ifade ve algılarındaki farklılık, ikincisi partilerin konuya bakış açılarındaki farklılıktır.

Her partiden kadın milletvekillerinin konuşmalarında kadın tarihi, feminist düşünce ve yaklaşımlar (AKP milletvekilleri hariç), kadınların mağduriyet ve sorunları kimi zaman özele inilerek açıklanmış, erkek milletvekillerinin konuşmalarında anamız, bacımız gibi klişe ifadeler yanında, iz bırakmış kadın ecdada göndermeler yapılarak kahramanlıkların anlatıldığı, yapmalıyız, çözmeliyiz, eğitmeliyiz, vermeliyiz gibi kimi zaman korumacı, kimi zaman çözülmek istenen sorunu yeniden üreten bir üslup kullanılmıştır.

Partiler düzeyinde milletvekillerinin ifadelerine bakıldığında; AKP milletvekilleri kadın ibaresinin her geçtiği cümlede “aile” ve “annelik” kavramlarını birlikte kullanmışlardır: “*Kadın, annelik gibi kutsal bir görevi üstlenen... Toplumun en önemli yapı taşı aile, ailenin de en önemli unsuru anne...*” cümleleri ile başlayan annelik ve kutsiyet bağlamı, “*Kadına kalkan el, bir anneye kalkan eldir*” şeklindeki cümlelerle desteklenmiştir. AKP Milletvekilleri için şiddetin de, terörün de çözümü kadının kendisinde görülmektedir: “*Yine ben inanıyorum ki ülkede terörü ve şiddeti bitirecek olanlar da kadınlarımız,annelerimizdir. Anne şefkati ve anne sevgisinin üstesinden gelemeyeceği sorun yoktur diye düşünüyorum*”. Muhalefet partilerinin “eşitlik ve özgürlük” temelli haklar üzerinden kadına yönelik şiddet konusunu ele alma gerekliliğini vurgulamaları, AKP milletvekillerinin bir dönem rejim tarafından türbanlı kadınlara uygulanan şiddeti gündeme getirmelerine sebep olmuştur.

6284 Sayılı *Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* tasarısının tartışıldığı günlerde, “*İkna odalarında kızlarımızı okullara almayan kimdi?*”, “*Eğer bir ülkede bir kısım kadınlar farklı yaşam tarzlarından ve giyim kuşamlarından dolayı dışlanıyorsa...*” gibi ifadelerle AKP milletvekilleri, 90'lı yılların Türkiye'sinde gündemde olan türban ve laiklik tartışmalarını yeniden

gündeme getirmişlerdir. AKP milletvekilleri; iktidar olarak partilerinin ve hükümetlerinin yaptıkları politikaları anlatmışlar; bunu yaparken, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'ın yürüttüğü kampanyalara gönderme yapmıştır.

Meclis'teki parti sözcülüğü bu dönem, zaman zaman propagandaya dönüşmüştür. Örneğin, kadına şiddet konusunun her geçen gün arttığı olgusunun bir yanılısına olduğunu dile getiren AKP'li kadın vekil, gerçekte şiddetin artmadığını, kadınların AKP'ye inandıkları ve geçmişteki gibi -CHP Tek Parti Dönemi'ne gönderme yaparak- devletten korkmadıkları için, uğradıkları şiddeti açık ettiklerini iddia etmiştir.

CHP'li vekillerin kanunun görüşülmesi esnasında üzerinde ısrarla durdukları iki husus vardır: Bunlar kavramlaştırmalardaki yanlışlıklar veya eksiklikler ile aynı dönemde görüşmeye devam edilen "4+4+4" eğitim sisteminin eleştirileridir. Kavramsallaştırmada "ailenin korunması" ile "kadının korunması"nın aynı anlamı ifade etmediği tartışılmıştır. Kanunda "birey" yerine, "kişi" kavramının kullanılmasına itiraz edilmiştir. Kişi; halk dilinde "eş, koca" anlamında kullanılmaktadır. Oysa birey; "*Kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık*" olarak tanımlanmaktadır. "Emekçi kadınlar" veya "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramları üzerinden, kadını "özne" kabul eden, fakat aile içine sıkıştıran görüşü reddeden yaklaşımlar, kadının durumunu hem ülke düzeyinde -özellikle üst yönetim kadrolarındaki yerleri sorguladığı için-, hem de uluslararası örgütlerin verdikleri endeksleri dikkate alarak ifade edilmiştir.

Seçilen terimler üzerinden kadının muhafazakârlaştırılması, dildeki tahakküm üzerinden yasanın kurabileceği şiddet sadece CHP değil, BDP vekillerince de dile getirilmiştir. Ne var ki 6284 Sayılı *Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* tasarısı tartışılırken, bir CHP milletvekilinin hangi konu üzerine tartıştığını anlamadan söz alması, konuyu saptırmıştır:

"X Türkçe bilmiyor, türlü işkencelere maruz kalıyor... X Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü öğrencisi... Kendisi örgüt üyeliğinden gözaltına alınıyor... X Bilgi Üniversitesinde öğrenci, Dört tane panele katıldığından dolayı terör örgütü üyeliğinden suçlanıyor... X'i aylar boyunca, yaklaşık sekiz dokuz ay boyunca terör örgütü üyeliğiyle suçladı AKP Hükümeti..."

Tartışmalar süregiderken Meclis tutanaklarında MHP'nin edilgen kalan, çok söz almayan, ve hatta bazen yokmuş gibi görünen bir politika izlemiş olması ise son derece ilginçtir.

Aslında kanunun görüşülmesi öncesi MHP Mersin Milletvekili Mehmet Şandır öncülüğünde konuyla yakından alakalı Meclis Araştırması Önergesi

sunulmuştur. Önerge, Türk toplum yapısını tehdit eden ve son günlerde artan şiddet olayları ve çözüm yolları üzerinedir. Söz konusu önerge ile şiddetin “sıradanlaşan” bir olguya dönüştüğü gündeme getirilmek istenmiştir. Ne var ki kanunun görüşülmesi sırasında soru önergelerinin çoğunluğu CHP ve BDP tarafından verilmiştir. MHP ise sessizliğini “Bizim bu kanunda, Sayın Bakan Hanımefendi'nin talebiyle, en az konuşmak ve önerge vermemek üzere bir kaydımız vardı... Çok konuşmayarak, önerge vermeyerek bir an önce çıkmasını temin etmek noktasında bir kararımız vardı...” ifadeleri ile açıklamıştır. Sorunun çözümünün “eğitim” ve “evlilik okulları” gibi eğitim programlarıyla sağlanacağı belirtilmiştir. MHP Milletvekili Meral Akşener'in parlamentonun açılışında gündem dışında olan kısa konuşmasının dışında; 6284 Sayılı *Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* tasarısının tartışıldığı günlerde MHP'den hiçbir kadın milletvekili söz almamıştır. Diğer bir ifadeyle MHP kadınıyla da bu Kanunun görüşülmesinde yoktur...

Kanunun hemen hemen her maddesine soru önergesi veren, en çok sözü alan parti BDP olmuştur. "*Direnış, miting, emekçi kadın, sokak, eylem, yürüyüş, meydanlar, gözaltı, cezaevi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve Kürt sorunu*" yasa tasarısı hakkında görüşlerini sunarlarken en çok kullandıkları sözcükler olmuştur. Parti milletvekilleri sosyalist ve sendika liderlerinden, feminist mücadelede öne çıkan isimlere gönderme yaparak, sözlerinden örnekler vermişlerdir. Milletvekillerinin konuşmalarında dikkati çeken diğer bir husus, kadın örgütlerinin taleplerini sık sık dile getiriyor olmalarıdır. Hemen hemen her milletvekili konuşmasını mutlaka Kürt sorununa getirerek, partisinin ideolojisini de yansıtmıştır:

“Cinsel kimliğimizden dolayı maruz kalmış olduğumuz şiddetin önüne geçen bir toplumsal şiddet sorunumuz var. Kürt sorunu eksenli, henüz hayata geçirilememiş çözüm politikaları ve çözümsüzlükte ısrar, ne yazık ki bölgede kadının yaşamına direkt olarak tesir ediyor.

(...)

Kadınlar haklarını öğrenirken ana dilde bilgilendirilmeli, ana dilin kullanılması eğitim politikasında da desteklenmelidir. Kadınlara ulaşıldığında bildiği tek dil Kürtçe ise ya da Lazca ise, ya da Ermenice ise, o zaman bu dilden mutlaka kadınlara ulaşmak gerekiyor...”

Bu sözlerle çelişkili tek ifade, BDP Milletvekili Ertuğrul Kürkçü'den gelmiştir. Konuşmasında Kürkçü, bu bölgede kadın şiddetinin çok az olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır:

“...Sizce bu vakalar en çok nerede gerçekleştirilmiştir? Tahminen şöyle diyebilirsiniz: 'Türkiye'nin en gerice bölgelerinde'. Yanılıyorsunuz arkadaşlar. Bu 72 vakadan 26'sı Ege'de, 19'u Marmara'da, 15'i İç Anadolu'da, 8'i Akdeniz'de, 2'si Karadeniz'de, 1'i Güneydođu Anadolu ve 1'i de Doğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşti. Bu bölgelerimizde

yani en az şiddetin gerçekleştiği bölgelerimizde en yüksek kadın duyarlılığının ve erkeklerde kadına karşı şiddetten kaçınma algısının güçlenmiş olmasının bu kentlerimizde güçlü, özerk kadın hareketlerinin varlığıyla bir ilgisi olduğuna dair dikkatinizi çekmek isterim... ”

Kanunun görüşülmesi sırasında ilk kez çocuk gelinlerden bahseden ise BDP Milletvekili Erol Dora olmuştur. BDP'ye destek, CHP milletvekilleri tarafından, 4+4+4 sistemini eleştirilirken gelmiştir. 4+4+4 eğitim sistemi ile küçük yaşta kız çocuklarının evlendirileceği boyutunu gündeme taşımışlardır ve bölgede diğer bölgelere göre daha çok görülen töre ve namus cinayetleri ile feodal toplum yapısından bahsetmişlerdir.

Sonuç olarak, T.B.M.M.'de kadına yönelik şiddet konusu gündeme gelmesine sebep olan ve tartışmalarla geçen Kanuna rağmen, günümüzde Türkiye'de kadına yönelik şiddetin önü kesilememektedir. Konuyla ilgili olarak MHP Mersin milletvekili Ali Öz 30 Nisan 2014 tarihinde Kanunun uygulanmasına zemin hazırlayacak altyapının henüz oluşturulmadığını; Şiddeti Önleme İzleme Merkezlerinin ülke çapında kurulmadığını; ve yönetmeliğin hala çıkarılmadığını gerekçe göstererek TBMM'de bir Meclis Araştırmasının açılmasını teklif etmiştir. Bu çalışmalar, T.B.M.M.'nin kadın konusunu ele alan önemli bir kurumu olarak Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun kadına yönelik şiddetle mücadelesi ve diğer kurumlarla işbirliği çabalarına da yansımıştır.

5. SONUÇ

1980'den itibaren kadına yönelik şiddet konusu görünür olmuş, hem söylem düzeyinde, hem de yasal önlemlerle çözülmesi gereken bir sorun olarak benimsenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan kadın hareketi ve örgütleri, kadınların asla bir ihtiyaç olarak görülme istenmediklerini, sevgi, saygı, anlayış gibi insan olma onuruna yakışan yüce değerlerle algılanmak ve davranılmak istediklerini her fırsatta dile getirmeye, anlatmaya çalışmışlardır.

Tarihsel bir perspektif ile karar alıcıların farklı toplumlardaki uygulamalarına bakarken; bu çalışmanın konusunu oluşturan yasa yapıcıların veya karar alıcıların kadına ve kadına yönelik şiddet olaylarına bakışının içinde yaşadıkları toplumu yansıttığını kavramak önem arz etmektedir.

Yasa koyucuların gökten zembille inmedikleri, içinden çıktıkları toplumun algılarını, inançlarını, kültürünü kurumların içerisine taşıdıkları gerçeği, yani toplumun aynası olduklarını idrak etmek önemlidir. Artan şiddet olayları, toplumun içinden gelen parlamento temsilcilerini de etkilemiş, partilerin ideolojik farklılıkları ve cinsiyet kimlikleri ifadelerine yansısı da, çözüm noktasında ortak irade göstermişlerdir. Ancak çözümün sadece parlamentolardan Kanun çıkarmakla bitmediği, önemli olanın yasa uygulayıcı

konumundaki yürütmenin kararlı ve ısrarlı politikaları ile mümkün olduğunu idrak etmek önemlidir. Bu algı; kadının da insan olduğunun kavranması ve bu algının siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşama yansımada önemli rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Altınay, Ayşe Gül ve Yeşim Arat (2008), Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet (İstanbul: Metis Yayınları).

Arat, Necla (2010), Feminizmin ABC’si (İstanbul: Say Yayıncılık).

Arat, Yeşim (2005), “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Bozdoğan, Sibel ve Reşat Kasaba (Der.), Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları) (Çev. Nurettin Elhüseyni).

Benazus, Hanri (2010), Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız (İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi).

Bock, Gisela (2004), Avrupa Tarihinde Kadınlar (İstanbul: Literatür Yayınları) (Çev. Zehra Aksu Yılmaz).

Fraisse, Geneviève ve Michelle Perrot (2005) “Düzenler ve Özgürlükler”, Duby, Georges ve Michelle Perrot (Der.), Devrimden Dünya Savaşı’na Feminizmin Ortaya Çıkışı- Kadınların Tarihi Cilt IV (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).

Gökalp, Ziya (1996), Türkçülüğün Esasları (İstanbul: Kamer Yayınları)

Hablemitoğlu, Şengül (2004) Toplumsal Cinsiyet Yazıları -Kadınlara Dair Birkaç Söz (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları).

Işık, Nazik (2009) “1990’larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler”, Bora, Aksu ve Asena Günal (Der.), 90’larda Türkiye’de Feminizm (İstanbul: İletişim Yayınları).

Kırkpınar, Leyla, (2007), Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın (İzmir: Zeus Kitabevi Yayınları).

Klapisch-Zuber, Chritiane (2005), “Düzeni Sağlamak”, Duby, Georges ve Michelle Perrot (Der.), Kadınların Tarihi Cilt II “Ortaçağın Sessizliği” (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).

KSGM (2007-2010), Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı.

Leduc, Claudine (2005), “Antik Yunanistan’da Evlilik”, Duby, Georges ve Michelle Perrot (Der.), Kadınların Tarihi Cilt I “Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere” (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).

Mitchell, Juliet (2006), Kadınlar: En Uzun Devrim (İstanbul: Agora Kitaplığı) (Çev. Gülseli İnal v.d).

Moroğlu, Nazan (2011), Kadına ve Aile İçi Şiddete Son Vermek İçin Elele (İstanbul: CM Basın Yayın).

Oral, Zeynep (2008), Kadın Olmak (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları).

Reed, Evelyn (2003), Bilim ve Cinsiyet Ayrımı (İstanbul: Payel Yayınevi) (Çev. Şemsa YeğİN).

Sancar, Serpil (2012), Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar (İstanbul: İletişim Yayınları).

TBMM Tutanak Dergisi (07.01.1998), Dönem:20, Cilt: 42, Yasama Yılı: 3, 39. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi (08.03.2012), Dönem:24, Cilt: 15, Yasama Yılı: 2, 76. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi (14.01.1998), Dönem:20, Cilt: 42, Yasama Yılı: 3, 42. Birleşim.

Tekeli, Şirin (2011), 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (İstanbul: İletişim Yayınları).

Terzioğlu, Zübeyde (2010), Türk Kadını Siyaset Sahnesinde 1930-1935 (İstanbul: Giza Yayınları).

Thomas, Yan (2005), “Roma Hukukun’da Cinsiyet Ayrımı”, Georges Duby, Michelle, Perrot (Der.), Kadınların Tarihi Cilt I “Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere” (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).

Üçok, Bahriye (2000), Atatürk’ün İzinde Bir Arpa Boyu (İstanbul: Cem Yayınları).

Üçok, Bahriye (2011), İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları).

Yüksel, Şahika (2011), “Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası”, Şirin Tekeli (Der.),1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (İstanbul: İletişim Yayınları).

Zaidman, Louise Bruit (2005), “Pandora’nın Kızları ve Yunan Kentlerindeki Ritüeller”, Duby, Georges ve Michelle Perrot (Der.), Kadınların Tarihi Cilt I “Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere” (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).

Zemon Davis, Natalie ve Arlette Farge (2005), “Herşeye Rağmen Kadın Nedir?”, Duby, Georges ve Michelle Perrot (Der.), Kadınların Tarihi Cilt III “Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoxları” (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Fethi).

**FEMALE ACADEMICS IN FRANCE AND THE GLASS
CEILING
'ORGANIZED SCARCITY'?**

Laurence CORROY¹- Emmanuelle SAVIGNAC²

ABSTRACT

The place of women in the French academic world is often analyzed through the aspects of their place in research or the evolution of women's careers in universities and centers for research.

In this article, we propose to consider aspects which have been overlooked by researchers, in particular their place in governing bodies of French universities: Administrative Council, the Council for Research (Conseil Scientifique), the Council of Studies and University Life (Conseil de la formation et de la vie universitaire) and the National University Councils (Conseil national des Universités).

These councils have an important role in academic careers. For example, they deliberate about promotions, they decide on sabbatical leave for research, they establish schedules for courses, and they elect researchers to various posts or positions of responsibilities.

What our research shows is a very contrasted result:

---

¹ Université Sorbonne nouvelle-Paris 3, CIM-ERCOMES, Sorbonne Paris Cité, laurence.labardens-corroy@univ-paris3.fr.

² Université Sorbonne nouvelle-Paris 3, Cerlis, Sorbonne Paris Cité, emmanuelle.savignac@univ-paris3.fr.

* Makale Geliş Tarihi: 14.05.2015
Makale Kabul Tarihi: 13.10.2015

- the place of academic women remains deeply unbalanced in these councils at the places of governance in spite of the parity principles that were introduced by the law in 2013;
- women want to be invested in the places of the decision-makers when they have the opportunity to do that. They do not shy from them as it has been suggested in previous research;
- but when large numbers of them have the opportunity to secure these places, as in the National University Councils, they are relegated to administrative tasks rather than decisional and political ones.

Keywords: Female academics, Deliberative and Governing bodies, Gender disparities.

INTRODUCTION

The most recent statistical survey carried out in 2012 by the French Ministry of Higher Education and Research (*Ministère de l'enseignement supérieur et de la recherche*) has shown that the proportion of women working in French universities is slowly increasing, reaching 22.5% among professors (*professeurs*) and 42.4% among lecturers (*maîtres de conférences*).³ Such disparities can seem surprising, considering that the vast majority of Master's students (59.6%) are women. But the curve drops among doctoral students (48% women, 52% men) and again among PhD holders (44% women). France therefore remains below the average of OECD countries. The small number of female professors is particularly surprising, as well as the number of female university presidents (8 women, 72 men).

Moved by these disparities, the French Ministry of Higher Education states that if current rates of change remain constant, parity will not be reached before 2068 for professors, and 2027 for lecturers.

On the basis of these observations, we began to investigate the proportion of women in deliberative bodies such as the Administrative Council (*Conseil d'Administration*), and in university-governing bodies such as the *présidence*, both of which represent academics and sometimes have an impact on their careers. Our investigation focuses on sex-related divisions in the positions assigned to women working in Higher Education: while French studies (Backouche, Godechot, Naudier, 2009; Latour, 2008; Marry, 2008; Musselin, 2006; Pigeyre,

---

³ In the 1980s, less than 10% of professors were women.

F., Sabatier, M., 2011, and many more) show that women are more involved in educational roles than in academic management and innovation, one can wonder what place they have in governing bodies. Is there a sexuation of the various commissions, as well as a symbolic assignment of positions and administrative responsibilities in French academia?

In 2012, the three councils – the Administrative Council, the Council for Research (*Conseil Scientifique*), and the Council of Studies and University Life (*Conseil des Etudes et de la Vie Universitaire*) – were not legally bound to comply with parity. Indeed, the representation of men and women was unbalanced, and in favor of men. This has led us to study governing bodies in French universities.

Since the introduction of the law imposing parity in university councils on 22 July 2013, there has been a series of new elections. As a consequence, it seems likely that governing bodies were impacted. We will therefore compare the data collected in 2012 with the situation in 2015.

However, university councils are not the only bodies to be assessing academics and deliberating on their careers. We also took into account gender-related inequalities in the National University Councils (*Conseils nationaux des universités*), which grants *qualification* (the right to apply for lectureship and professorship), allowances to supervise doctoral students, research allowances and sabbaticals.

1. CONTEXTUAL DATA REGARDING THE PLACE OF WOMEN IN FRENCH ACADEMIA

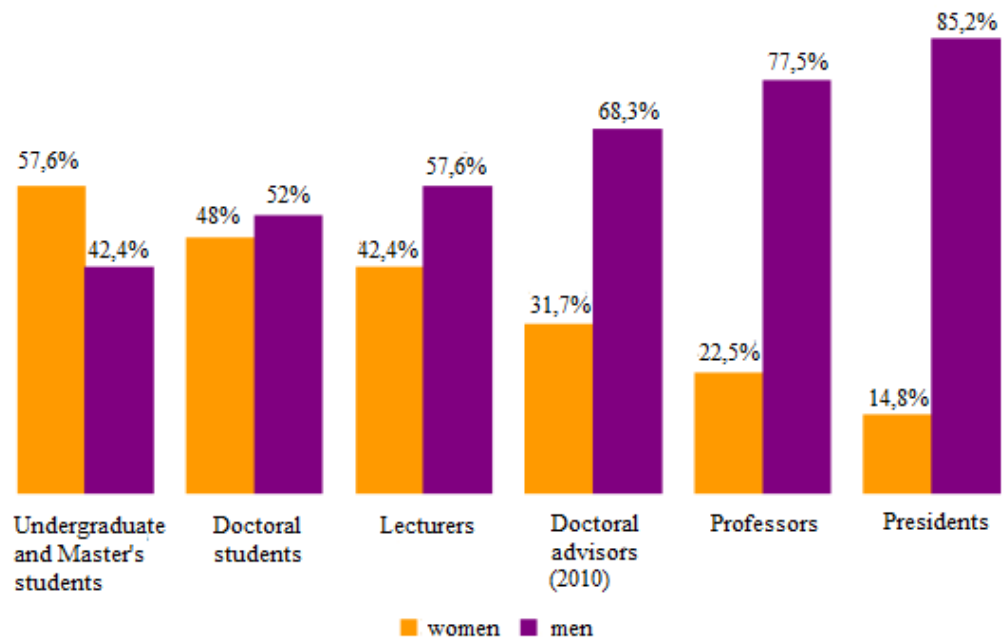
French academia displays a strongly pyramidal structure. While a majority of undergraduate and Master's students are women, this proportion is inverted in doctoral studies, and the curve drops dramatically in professorship and presidency.

It should also be noted that the same sources show sex-related imbalances depending on the discipline studied. Women are clearly present in Arts, Humanities, Literature, Linguistics and Social Sciences, whereas they are a minority in fundamental sciences.

Women are a minority in the most selective courses, especially in sciences: they constitute only '27% of engineering students, despite a 5% increase in 13 years, and 29% of the students taking science courses in Preparatory Classes to enter Grandes Ecoles (*Classes préparatoires aux Grandes Ecoles*)', ('27% des effectifs des formations d'ingénieurs, malgré une augmentation de 5% en 13 ans, 29% des étudiants de CPGE [*classes préparatoires aux grandes écoles*] en filière scientifique', Auduc, 2014, p.17).

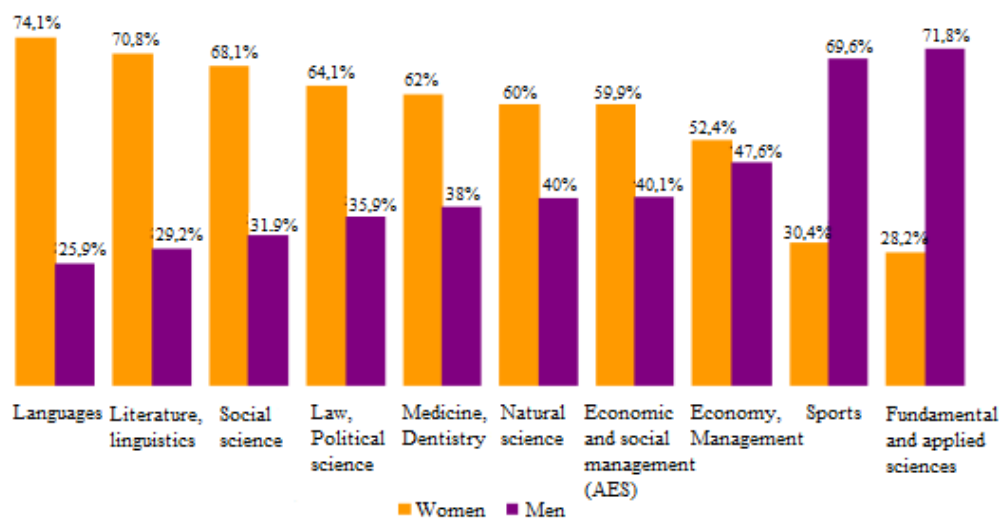

Proportion of Men and Women in Universities (2011)

Sources: MESR DGESIP-DGRI SIES, SISE; MESR DGRH, GESUP; CPU

Subject-based Gender Disparities in University Students

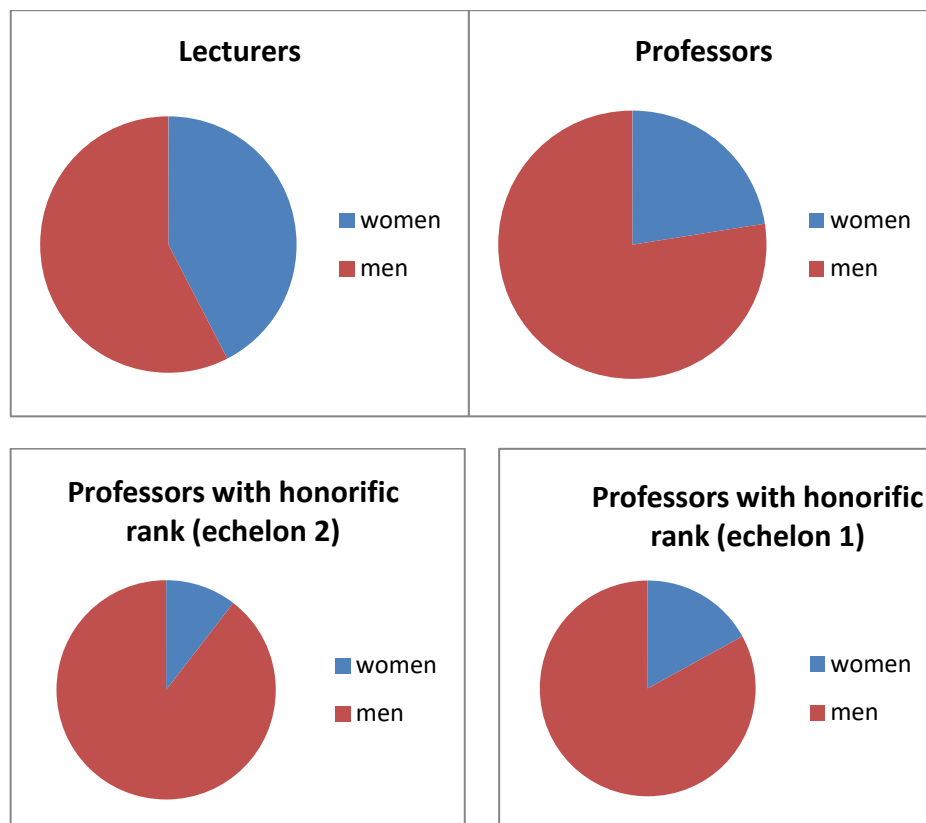
Source: MESR DGESIP-DGRI SIES, SISE

The sexuation of courses has consequences on the distribution of degrees: in 2012, 28,5% of the students who graduated in engineering were women.

Moreover, the majority of the highest academic degrees are held by men. Only 44.3% of the French ‘young doctors’ (holding a doctoral degree but not a lectureship) are women, and the gap is even wider among the researchers holding a qualification entitling them to supervise doctoral students (*habilitation à diriger des recherches*): only one third of them are women. And this qualification is an indispensable prerequisite for qualifying as a professor.

Hence, while women constitute a vast majority of the teaching staff in the French National Education system, especially in primary schools, they remain a minority in Higher Education, representing only 37.6% of the permanent staff (including all tenured employees, but excluding temporary contract holders).

On average, women are promoted to the rank of professor after 14 years of experience as a lecturer, while men are promoted to the same rank after 11 years and four months of experience (Auduc, 2014, p.3). Similarly, the highest academic positions (honorific ranks, echelons 1 and 2, ‘*classe exceptionnelle 1 et 2*’) show a great gap between men and women.

Sources: data collected in 2013 by the French Ministry of Higher Education and Research; VRS, 2014.

The scarcity of women in the highest academic positions is quite obvious: only 10.5% of the professors granted with the highest honorific rank (echelon 2) are women:

	Lecturers	Professors	Professors with honorific rank (echelon 1)	Professor with honorific rank (echelon 2)
Men	57.6%	77.5%	83%	89.5%
Women	42.4%	22.5%	17%	10.5%

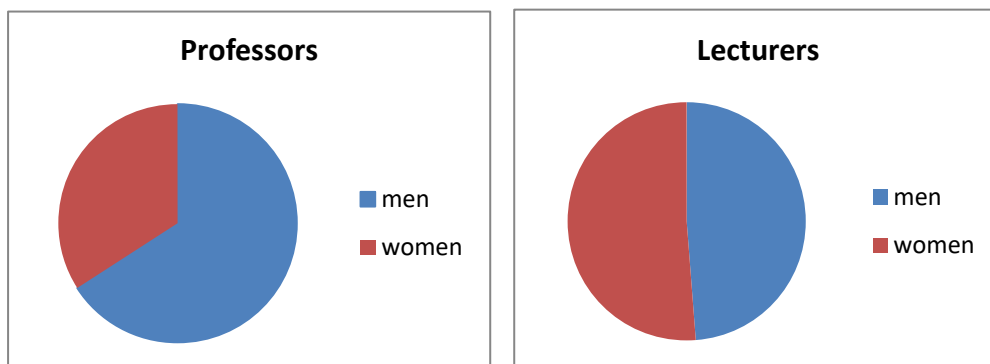
2. DELIBERATIVE AND GOVERNING BODIES IN FRENCH UNIVERSITIES (2012-2015)

Deliberative and Governing bodies in French universities in 2012

Administrative Councils

In 2012, we based our study on the total number of French universities, of which there are 73. This ensured that a wide range of disciplines would be taken into account. Considering that some fields of studies have been historically dominated by men or women, this choice was essential to our study. In each university, the Administrative Council elects the president of the university as well as the vice-president heading the Administrative Council. Its sphere of influence was broadened by the LRU law passed in 2007. As the only deliberative body, it decides on all budgetary questions and ratifies all decisions regarding careers in academia.

Figure 1: Proportion of academics with teaching and research duties (*enseignants chercheurs*) in Administrative Councils in 2012

In 2012, Administrative Councils showed that parity tended to be respected among lecturers but not among professors.

	Male professors	Female professors	Male lecturers	Female lecturers
%	65.88 %	34.12 %	48.79 %	51.21 %

University presidency and statutory vice-presidents

In 2012, only 10% of university presidents were women. This low percentage leads us to ask why women do not dare to run for the office as a chief candidate, and why their candidacies are rejected, or do not gather enough votes.

There are two kinds of vice-presidents assisting the president in a French university: statutory vice-presidents, elected for four years, and functional vice-presidents whose mandates can be renewed. The number and the activities of functional vice-presidents can vary, whereas statutory vice-presidency generally conforms to specific operating rules. Statutory vice-presidents are nominated by the president, and this choice is then subjected to the vote of the relevant councils and commissions. Each council therefore elects one vice-president once the president has nominated a candidate. Both lecturers and professors can be elected as vice-presidents.

Figure 3: Gender balance of the three governing university bodies in 2012

	Vice-presidents of the Administrative Council	Vice-presidents of the Council for Research	Vice-presidents of the Council of Studies and University Life
Men	83.33 %	68.75 %	66.66 %
Women	16.67 %	31.25 %	33.34

These statistics show a distinct imbalance. The Administrative Council, which is the only deliberative board, seems to be predominated by men. Yet most of the time, heading a council, and especially the Administrative Council, is seen as an experience required to be elected for president.

Deliberative and governing bodies in French universities in 2015

The law passed on parity in academia on 22 July 2013 expressly states that parity must be strictly respected in all councils and organizations of lecturers and professors when the total number of members is even. It also applies to the appointment of exterior members.

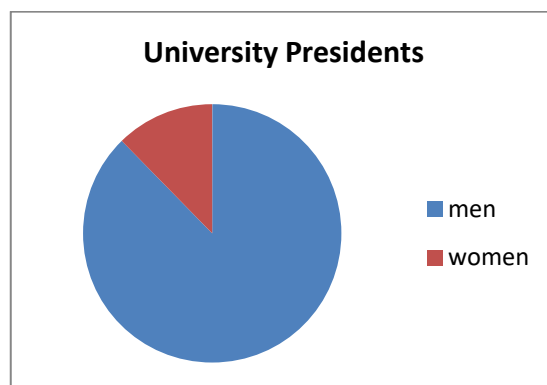
This law came into effect in 2015, and all councils now have an equal number of men and women. The Administrative Council is still in control of finances. The Council for Research is now called the Commission for Research (*Commission de la recherche*), and the Council for Studies and University Life is now called the Commission for Studies and University Life, (*Commission des études et de la vie universitaire*). The two commissions meet several times a year, thus forming the Academic Council. The law states that the members of the subcommission of the Academic Council decide on recruitments, careers and

allowances.⁴ The subcommission is also legally bound to include an equal proportion of men and women deciding on these matters, except when professorships are at stake.

In order to analyze the effects of this law, we examined all the universities listed on the official website *gouv.fr*, that is to say 73 universities, focusing on the heads of the statutory bodies – Presidents, Vice-Presidents of the Administrative Council, Vice-Presidents of the Commission for Research, Vice-Presidents of the University Life Commission.

University presidency

In each university, the Administrative Council elects a university president. As a deliberative body, it also makes all budgetary decisions. Despite the fact that Administrative Councils now respect equality between men and women among professors and lecturers, the results of our study show a pronounced gap: out of 73 presidents, 64 are men (87.7%) and 9 are women (12.3%).

Only 12% of university presidents are women - an extremely low statistic. Again, this raises questions about the reasons why women do not run for this office as a chief candidate, or why their candidacies are rejected or do not gather enough votes.

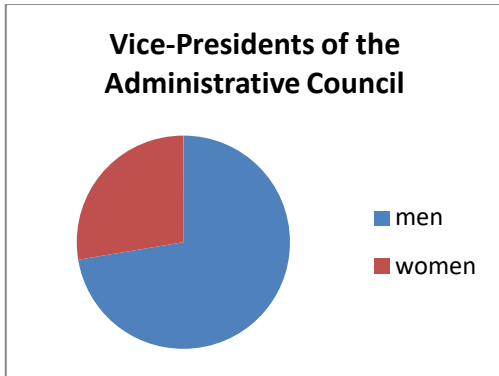
Vice-presidents heading the Administrative Council

In charts showing the organization of presidency, the vice-president at the head of the Administrative Council is often called ‘the first vice-president’. The vice-president of an Administrative Council is elected by the members of this Council. Candidates from different lists can run for the office. Usually, due to election laws favoring the president’s list, the Council elects the vice-president nominated by the president.

---

⁴ Article IV, law L 712-6-1

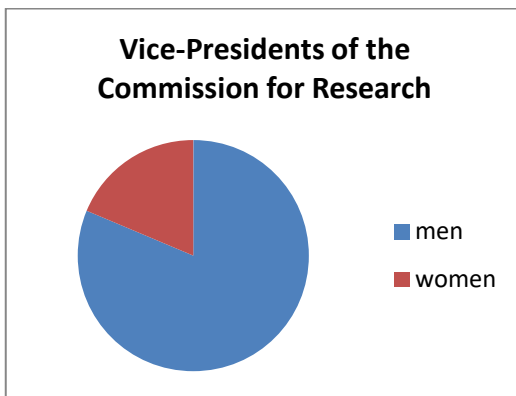
In 2015, the vice-presidents heading Administrative Councils number 55 men (72%) and 21 women (28%). The total number of vice-presidents is slightly higher than the number of universities (73), some universities having decided to elect two vice-presidents (without mentioning any hierarchy between them on their websites). This choice is not due to any policy promoting parity. Two men or, more rarely, two women, can be elected as vice-presidents of the Administrative Councils.

Vice-presidents heading the Commission for Research

The Commission for Research is an advisory body in charge of allocating funds for research, in accordance with the decisions taken by the Administrative Council. It is also in charge of all questions relating the organization, promotion and assessment of research and of doctoral training programs.

It elects its own president. There are 61 men (81.33%) and 14 women (18.67%) heading the Commissions for Research. As two universities decided to appoint two vice-presidents of equal status, the total number is, again, higher than the number of universities (73).

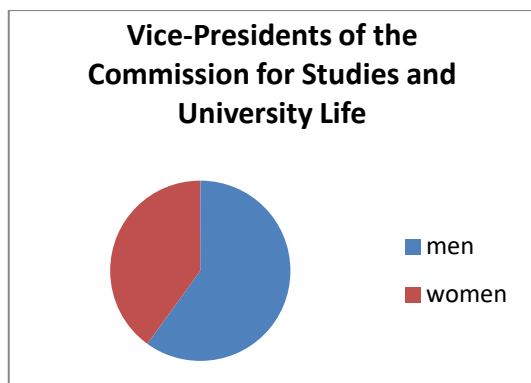

Vice-presidents heading the Commission for Studies and University Life

The Commission for Studies and University Life is an advisory organ in charge of allocating funds to the university programs and courses, in accordance

with the decisions made by the Administrative Council. It is in charge of all matters relating to the organization and the assessment of courses. It also takes measures to help students succeed and launch their careers.

In 2015, the gender gap is narrower in the Commissions for Studies and University Life than in the other Commissions: their vice-presidents count 45 men (60%) and 30 women (40%).

Since the law on parity was passed, the Commission for Research is the only council in which the proportion of women vice-presidents has decreased. Notably, with the new laws defining the roles and rules of each council, the power to decide on academic careers has been transferred to the Commission for Research and the subcommission of the Academic Council. This change means that the Administrative Council has lost part of its authority.

Gender balance of university vice-presidents in 2012, by %

	Presidents	Vice-presidents of the Administrative Council	Vice-presidents of the Commission for Research	Vice-presidents of the Commission for Studies and University Life
Men	90%	83.33 %	68.75 %	66.66 %
Women	10%	16.67 %	31.25 %	33.34 %

Gender balance of university vice-presidents in 2015, by %

	Presidents	Vice-presidents of the Administrative Council	Vice-presidents of the Commission for Research	Vice-presidents of the Commission for Studies and University Life
Men	87.67 %	72.36 %	81.33 %	60%
Women	12.33 %	27.64 %	18.66 %	40%

An efficient law to ensure parity?

The law on parity has had a limited effect on university presidency. There has been slight progress in the proportion of women holding presidencies or

heading Commissions for Studies and Administrative Councils. On the other hand, the Commission for Research records a decline. This data show that France is well under the European average.

Governing a university is not an easy task, especially when the financial situation is restrictive. Shouldering such responsibilities therefore appears as a challenge requiring experience. As men have been entrusted with high-level responsibilities, it seems natural to elect them as presidents.

It should be noted that the law on parity in universities was not always approved of: the French Organization of University Presidents (*Conférence des présidents d'université*) brought the law voted on 22 July 2013 before the Council of State (*Conseil d'Etat*). The latter referred the case to the Constitutional Council (*Conseil constitutionnel*), which should deliberate by the end of April 2015. The Organization of University Presidents particularly objects to the parity law imposed upon the subcommission of the Academic Council (composed of academics who are members of the Commission for Research and of the Commission for University Life). This subcommission, let us recall, decides on the career development of academics. The executive board of the Organization of University Presidents has 17 members, two of whom are women. Should we suspect a cause and effect relationship?

3. FEMALE ACADEMICS AND THE GLASS CEILING: PERSPECTIVES FROM FRENCH SOCIOLOGY

Since the Roudy Law (1983), several laws have been passed in France in order to improve parity, in companies as well as in public service. Noticeably, the laws called 'Genisson' (2001), 'Copé-Zimmermann' (2011), and 'Sauvadet' (2012) testify to the legislative effort to help women access the highest offices.

The recent 'charter for equality' was signed in January 2013 by the French Minister of Research and Higher Education, Geneviève Fioraso, the Minister of Women's Rights, Najat Valaud-Belkacem, and three hundred higher education institutions (universities, schools, research centers). It calls, amongst other things, for the materialization, publishing and debating of annual sex-related statistics, and asks to 'favor the proportional representation of women and men in all forums and councils, at all levels and in all categories, so that parity may be reached'. It also insists that 'maternity [or family situations such as single parenthood] should not affect careers' and that 'the consequences of maternity should be taken into account when assessing the careers of women academics'. The Ministry of Research and Higher Education also proposed an action plan

supporting equality between women and men,⁵ with about forty ‘tangible steps’ (*actions concrètes*) to be taken.

As noticed before, equality between women and men is far from being a reality regarding strategic positions in universities or academic careers and professorships. The contrast between the near parity among lecturers and the imbalance among professors, as well as the small proportion of women heading councils, not to mention the extremely low percentage of women among university presidents, all seem to indicate quite clearly what has been referred to as the ‘glass-ceiling’. This concept, inherited from gender studies developed in Anglophone countries in the 1960s, was further developed in France, especially by Jacqueline Laufer (Laufer, Fouquet, 1997), who defines it as ‘the variety of visible and invisible obstacles preventing women from reaching the top of professional and organizational hierarchies’ (*l’ensemble des obstacles visibles et invisibles qui séparent les femmes du sommet des hiérarchies professionnelles et organisationnelles*, Laufer, 2005, 31). Catherine Marry’s research on the glass ceiling in academia led her to call it ‘the leaden sky’ (*ciel de plomb*), for it is ‘not so transparent but heavy indeed’ (*moins transparent mais tout aussi pesant*, Marry, 2008, 47).

Analyzing this phenomenon, Jacqueline Laufer links it with the structure of power relations, and she goes as far as to speak of an ‘organized scarcity’ limiting the proportion of women in positions of power (*organiser la rareté*, Laufer, 2001, 244). She notes that ‘power structures are places associated with meritocratic recognition for women who reach high positions through experience and learning; at the same time, they also are places where power relations and informal relations are structured and based on discriminating terms that determine access to power’ (*En même temps que les organisations constituent des lieux de reconnaissance méritocratique où des femmes de mieux en mieux formées accèdent en nombre croissant à des professions supérieures, elles sont aussi des lieux où se structurent les relations de pouvoir et les processus informels, souvent inégalitaires, qui déterminent l’accès aux postes de pouvoir*, Laufer, 2004, p. 119). As regards women academics, an obvious paradox reveals itself, drawing a stark contrast between a (formal) recognition of women in academic institutions, and the reality of the (informal) obstacles that prevent them from reaching positions of power in these institutions.

Several factors explaining the glass ceiling have been identified in French academia. Some of them are endogenous to research and higher education institutions, while others are exogenous factors originating in social gender constructs.

---

⁵http://cache.media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Charte_egalite_femmes_hommes/90/4/plan_action_couv_239904.pdf

Endogenous factors explaining the glass ceiling in higher education

French sociologists working on women academics and the glass ceiling show that the main endogenous factor is 'men's organizational power' (*'pouvoir organisationnel masculin'*, Laufer, 2005). Informing all organizations, it brings about discriminations that are indirect more often than direct. For instance, this is the case:

- in commissions of experts who decide on careers and recruiting (Marry 2008 ; Pigeyre, Sabatier, 2011), where men are in a majority;
- in the awarding of high academic titles, a process influenced by male-dominated networks: 'Integrating networks, especially those where you can be spotted and short-listed for recruitment as a professor, can also be hard for women when their involvement in these networks is hardly compatible with other obligations, or when they have to face various forms of masculine cooptation that reinforce gender stereotypes' (*'L'insertion dans des réseaux et en particulier dans ceux qui permettent d'être repéré et d'être sollicité pour un recrutement sur un poste de professeur, peut aussi constituer un handicap pour les femmes si leur participation à ces réseaux impliquent des comportements peu compatibles avec leurs autres obligations, ou bien si elle se heurte à des formes de cooptation masculine ou à l'activation par les hommes (majoritaires dans les réseaux) de stéréotypes de genre'* Rapport INRA/MENRT, 2006 mais aussi souligné dans Marry, 2008 ; Pigeyre Sabatier, 2011)

Regarding academic research, these networks are characterized by the so-called 'Matilda effect', in reference to the sociologist Robert K. Merton's and his 'Mathew effect': 'the more you publish, the more you are likely to be cited, solicited for work and renowned as an "outstanding academic"'. For women, it works the other way round. The feminist historian of sciences, Margaret Rossiter, ironically calls it "the Matilda effect", in reference to another part of the Biblical verse: (...) Lacking support, women are sometimes deprived of their contribution to the collective process of research, as their name is erased from the published works' (*'plus on publie, plus on est cité, sollicité et réputé "brillant". Pour les femmes, c'est souvent l'effet inverse qui joue. L'historienne féministe des sciences, Margaret Rossiter le qualifie de façon ironique "d'effet Matilda" en référence à une autre partie du verset de la Bible : (...) Moins soutenues dans leur carrière, elles sont parfois spoliées de leur apport au processus collectif de recherche, par la mise à l'écart de la signature des publications,'* Marry, 2008).

When female academics take into account the importance of these networks, they develop strategies to avoid competition and conflicts of interest. Indeed, Sophie Lhenry remarks that 'it has been observed that women academics

have a tendency to dedicate themselves to fields considered as marginal, or to undesirable administrative responsibilities, thus shunning away from competition with men' (*Ainsi, nous avons pu constater qu'une partie des femmes EC vont s'investir dans des domaines jugés comme marginaux ou dans des responsabilités administratives peu prisées, ce qui leur permettra de se soustraire à la compétition masculine*', Lhenry, 2012, p. 25). However, shouldering such undervalued administrative tasks does not encourage a respect for their work equal to that enjoyed by their masculine colleagues.

A second endogenous factor can be found in the difference between the career strategies of men and women. A study of women's careers in history, biology and management (INRA/MENRT report, 2006) shows that two academic profiles can be distinguished. The masculine profile is said to be based on academic supervision and management (*'scientifico-managérial'*), and the other profile, associated with women, is qualified as 'traditionally academic' or 'professional'. The former involves experience in academic supervision, which is required to obtain the qualification to supervise students and to become a professor, while the latter is characterized by 'a great investment in research, and a high rate of production, but less managerial activities.' The authors of the report note that women who try to conform to the first profile are penalized.

This sexuation of strategies can be explained, first of all, by the fact that women attend to domestic work. 'The imbalance in the responsibility for domestic or family commitments is a real obstacle to periods of residence abroad and to the participation in international projects requiring extensive travel, as well as to team leadership, regularity of publication, and availability to prepare courses and exercises for competitive exams, etc.' (*Le déséquilibre dans la prise en charge des contraintes domestiques ou familiales rend ainsi objectivement plus difficiles les séjours à l'étranger, la participation à des projets internationaux nécessitant de nombreux déplacements, l'encadrement d'équipes, la continuité dans le rythme de publication, la présence à des exercices de préparation à l'agrégation, etc.*' INRA/MENRT report, 2006). Age matters as well, for the age at which male academics take on supervising responsibilities coincides with motherhood for women. On this point, studies show that the age criterion – an 'objective' criterion – is taken into account when supervisors or professors are recruited: 'once you have turned fifty, you are 'an old researcher' – especially if you are a woman – who has proved to be worthy but no longer deserves to be promoted' (Marry, 2008).

A third endogenous factor can be correlated to the denial of discrimination which is salient in academia. Sophie Lhenry and other sociologists stress the fact that academia claims to be 'neutral'. This neutrality is based on the idea that academic excellence (Cret, Musselin, 2012) is the only path to nomination and promotion, regardless of the candidate's sex. But the association of women with

three imaginary types (the mother, the courtesan and the old spinster, Cacouault, 2001), which discredits women in their professional environments, regularly influences work relations, forbidding the acknowledgement of the so-called 'excellence'. This is particularly the case with parenthood: even though a majority of mothers do not consider motherhood as an obstacle in their career, it is seen by others as an impediment for female academics, whereas the question is considered as irrelevant regarding men.

The recognition of professional experience, biased by this denial of discrimination and discriminating mindsets, is based on several masculine norms of academic success. Analyzing about twenty interviews with female university presidents, female vice-presidents, women elected as members of the main councils and women heading university departments (*unités de formation et de recherche*), Sophie Lhenry highlights the fact that women are assessed in a very descriptive way (being 'more thisish' or 'less thatish'), as opposed to men, who are not objects of comparisons but objects of straightforward statements (Lhenry, 2012). It seems that women, more than men, are literally submitted for debate in academia. Lhenry identifies three norms – authority, availability and ambition – which, according to her, are thought of as “‘naturally’ masculine’ (idem, p. 35). Having internalized these norms, the women she interviews situate themselves on a scale according to these norms.

One can therefore assume that there are two phenomena leading to 'the masking of inequities and the reproduction of gender stereotypes', (*[qui participent] à l'invisibilisation des inégalités et à la reproduction des stéréotypes de genre'*, idem, 44): the denial of masculine norms and their agency in order to maintain the illusion of a neutral 'excellence', and the obscuring of the social mechanisms that institutionalize 'excellence'.

Exogenous factors originating from gender socialization

These exogenous factors were detected long ago in gender studies focusing on the school orientations of boys and girls, or on the professional choices made by men and women. The sexual division of labor which has been observed – drawing divisions between academic management and educational roles, personal ambition and dedication to others, professional commitment and family commitments – falls in with broader social constructs proper to French society. The endogenous phenomena noted above come in addition to all of this.

The social norms internalized by women generate a form of self-censorship that makes them 'think that career advancement is not for them' (*'considérer que l'évolution de carrière n'est pas pour elle'*, Drucker-Godard *et alii*, 2013, 10). This phenomenon is manifest in the results of a questionnaire survey which was answered by 1,971 academics (men and women). This survey tackles the

question of career plateauing (which is to be distinguished from plateaus in learning or training, when professional workers consider they have reached the highest degree of knowledge and skills in a specific activity). The researchers therefore asked academics how they felt about their careers and positions, which showed not only that ‘there seems to be a link between gender and career plateauing’ (*[il] apparaît un lien entre le genre et le plafonnement structurel*’, idem), but also that ‘women find it particularly hard to evolve in universities and develop a career as an academic’ (*les femmes ont le sentiment d’une difficulté particulière à évoluer dans la carrière d’enseignant chercheur et à avoir une progression*’, ibidem). This has an impact on their professional involvement and satisfaction.

Such self-censorship ties in with the double symbolic and practical ban emphasized by Pascale Moliner (2003) and Catherine Marry: ‘The symbolic ban results from mindsets that still postulate that women are intellectually inferior to men (in learning Greek in the old days, and now in learning mathematics), mindsets that are perpetually reborn under ever more sophisticated forms (...) It is also a practical ban, for the commitments necessary to advance a career are often very demanding, and require long-term availability. To complete a work, one needs not only ‘a room of one’s own’, but also a complete detachment, both material and psychological, from household management’ (Marry, 2003).

4. CONCLUSION

A study of the composition of the deliberative and governing bodies in French universities reveals a gap between men and women that is intertwined with – and can even strengthen – the factors contributing to the glass ceiling effect.

In a context where, as Jacqueline Laufer remarks, organizational power is controlled by men, so are norms and networks. Seemingly objective criteria such as age or management responsibilities can be interpreted as androcentric, and they contribute to the obscuring of women’s academic progress, and hence to their exclusion.

Governing bodies are precisely the ones deciding on career development as well as on timetables (for instance, academic calendars sometimes differ from the secondary-school calendar). If parity is to be achieved in university voting systems, as required by the current French law, it will have to be supported by the highest echelons of academic power.

BIBLIOGRAPHY**Articles et ouvrages scientifiques**

Backouche, Isabelle, Olivier Godechot, Delphine Naudier (2009), “Un plafond à caissons. Les femmes à l’EHESS”, *Sociologie du travail*, 51 (2): 253-274.

Cacouault, Marlaine (2001), “La féminisation d’une profession signifie-t-elle une baisse de prestige ?”, *Travail, genre et sociétés*, no. 5, p 93-115.

Cret, Benoit and Christine Musselin (2012), “Recrutements universitaires et inégalités”, *Inégalités sociales et enseignement supérieur*, Bruxelles, De Boeck Supérieur, “Perspectives en éducation et formation”, 256 pages.

Drucker-Godard, Carole, Thierry Fouque, Mathilde Gollety and Alice Le Flanchec (2013), “La question du genre dans les universités françaises”, communication au congrès AGRH, novembre 2013, Paris, <http://www.reims-ms.fr/agrh/docs/actes-agrh/pdf-des-actes/2013-drucker-godard-alii.pdf>.

Godechot, Olivier (2013), Réseaux socio-intellectuels et recrutement dans le monde académique, Dossier pour l’habilitation à diriger des recherches préparé sous la direction de Madame la directrice de recherche Christine Musselin, 10 avril 2013, Institut d’études politiques de Paris, http://olivier.godechot.free.fr/HDR/HDR_Memoire.pdf.

Guillaume, Cecile and Sophie Pochic (2007), “La fabrication organisationnelle des dirigeants. Un regard sur le plafond de verre”, *Travail, Genre et Sociétés*, 17: 79-103.

Latour, Emmanuelle and N. Le Feuvre (2005), “Les carrières universitaires françaises à l’épreuve du genre”, Communication au Symposium du REF, Genève, 18-19 septembre 2005.

Latour, Emmanuelle (2008), “Le plafond de verre universitaire : pour en finir avec l’illusion méritocratique et l’autocensure”, *Mouvements* 3/2008 (55-56): 53-60.

Laufer, Jacqueline and A. Fouquet (1997), “Effet de plafonnement de carrière des femmes cadres et accès des femmes à la décision dans la sphère économique”, Groupe HEC, Centre d’études de l’emploi, Service des droits des femmes, ministère du Travail et des Affaires sociales.

Laufer, Jacqueline (2001), “Les cadres au regard du genre. Introduction”, Bouffartigue P. (Ed.), *Cadres: la grande rupture*, La Découverte, 243-248.

Laufer, Jacqueline (2004), "Femmes et carrières: la question du plafond de verre", *Revue Française de Gestion*, 2004/ 4, (151): 117-127.

Laufer, Jacqueline (2005), "La construction du plafond de verre: le cas des femmes cadres à potentiel", *Travail et emploi*, 102: 31-44.

Marry, Catherine (2003), "Genre et professions académiques: esquisse d'un état des lieux dans la sociologie", in *Réflexions sur l'accès, la promotion et les responsabilités des hommes et des femmes à l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*.

Marry, Catherine (2008), "Le plafond de verre dans le monde académique : l'exemple de la biologie", *Idées économiques et sociales*, 153: 36-47.

Molinier, Pascale (2003), *L'énigme de la femme active. Egoïsme, sexe et compassion*, Payot-Rivages.

Musselin, Christine and Frederique Pigeyre (2008), "Les effets des mécanismes du recrutement collégial sur la discrimination: le cas des recrutements universitaires", *Sociologie du travail*, 50 (1): 48-70.

Naudier, Delphine (2003), "Comparaisons des carrières masculines et féminines des enseignants de l'E.H.E.S.S.: premiers résultats", *Réflexion sur l'accès, la promotion et les responsabilités des hommes et des femmes à l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*, EHESS: 29-37.

Pigeyre, Frederique and Mareva Sabatier (2011), "Les carrières des femmes à l'université : une synthèse de résultats de recherche dans trois disciplines", *Politiques et management public* [En ligne], 28/2, <http://pmp.revues.org/4197>.

Rossiter, Margaret W. (2003), "L'effet Matthieu/Matilda en sciences", *Cahiers du Cedref*, Publications de l'Université Paris VII Diderot.

Rapports, synthèses et statistiques

Egalité entre les femmes et les hommes. Charte pour l'égalité, Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, Ministère du Droit des femmes, janvier 2013, http://cache.media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Charte_egalite_femmes_hommes/90/2/chartes_dossier_couv_239902.pdf.

Egalité entre les femmes et les hommes. Chiffres clefs de la parité dans l'enseignement supérieur et la recherche. Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, janvier 2013, http://cache.media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Charte_egalite_femmes_hommes/90/6/Chiffres_parite_couv_vdef_239906.pdf.

Egalité entre les femmes et les hommes. Plan d'action du ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, Ministère du Droit des femmes, janvier 2013, http://cache.media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Charte_egalite_femmes_hommes/90/4/plan_action_cou_v_239904.pdf.

Entre discrimination et autocensure. Les carrières des femmes dans l'enseignement supérieur et la recherche. Myriam Carrere, Séverine Louvel, Vincent Mangematin, Catherine Marry, Christine Musselin, Frédérique Pigeyre, Mareva Sabatier, Annick Valette, CONTRAT INRA/MENRT, Rapport final avril 2006, http://www.unige.ch/fapse/faculte/organisation/commissions/commission-egalite/carrieredesfemmes_EnseignementsuperieurRecherche_RapportFinal_2006.pdf.

Filles et garçons sur le chemin de l'égalité, de l'école à l'enseignement supérieur, Ministère de l'Education Nationale, de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche, statistiques, publications annuelles, Editions 2014, http://cache.media.education.gouv.fr/file/2014/08/3/FetG_2014_305083.pdf.

et 2015, http://cache.media.education.gouv.fr/file/2015/82/6/FetG_2015_396826.pdf

Les enseignantes chercheuses à l'université et la norme masculine de réussite, Rapport 2011-2012, Sophie Lhenry, PEFH Paris Diderot.

VRS (Vie de la Recherche Scientifique), 398, 11/2014, "Chercheur.e.s, enseignant.e.s chercheur.e.s, à quand la parité ?", <http://snscs.fr/VRS-no-398-11-2014>.

**PORTUGUESE WOMEN IN FRENCH PUBLIC
SPHERE: FROM INVISIBILITY TO EMANCIPATION**

Manuel Antunes da CUNHA¹

ABSTRACT

This paper aims to examine the representation and role of Portuguese women in French public space. If the media discourses today are still being dominated by the national and masculine figures, it is nonetheless true that the immigration context is often a space of gender roles reorganization. Between a dual legal discrimination in media sphere (being an immigrant and being a woman) and a process of individual emancipation in the spheres of work and family, migrant women outline a process of identity reconfiguration. Our case study focuses on the diachronic analysis of the image of Portuguese women in France (since 1960) from a *corpus* consisting of thirty samples from emissions of the main TV channels as well as formulated in the framework of the so-called ethnic humour speeches. This case study is limited to the emigration of economic nature, distinct from most graduate migration.

Keywords: diaspora, Portuguese women, television, France.

---

¹ Assistant Professor, Faculty of Social Sciences - Braga, Portuguese Catholic University (manuel.cunha@hotmail.com)

* Makale Geliş Tarihi: 25.05.2015
Makale Kabul Tarihi: 15.10.2015

INTRODUCTION

For decades, within the fields of everyday life, migrant women were subject to gender subordination (Campani, 1995), double disfavour (Rocha-Trindade, 2008) or to a triple oppression of race, class and gender (Kosack, 1976). Nonetheless, today they represent approximately half the contingent of the 232 millions of migrants spread around the world (OCDE/ONU, 2013). The conscious of women's specificity in contemporary migration has been increasing, especially from the 1980s on, as a consequence of other gender studies (Brettell, 1982; Morokvasic, 1984; Castles & Miller 1998).

Today, in Portugal, the academic research on feminine migrant population doesn't go beyond two or three dozens of scientific essays (Marques & Góis, 2012: 18). Nonetheless, in 2010, 220 000 immigrant women were living in the national territory which actually correspond to 49% of the foreign population. On the other hand, although it is not feasible to report very precise data²; it is estimated that 2,3 to 4 million Portuguese live abroad, which reflect the importance of this phenomenon to a country with only 10 million inhabitants.³ Only between 2007 and 2013, approximately 600 000 people emigrated from Portugal (Pires et al., 2014: 36). The main destination countries were France, Switzerland, United States, Canada, Brazil, Spain, Germany, United Kingdom, Luxembourg, Venezuela, Belgium, South Africa and Australia (pp 46; 162). Women represent almost 50% of the total of that expatriated population (pp. 66; 163).

1. GENDER ROLES RENEGOTIATION

Despite their invisibility in the public space, women have always been central in the migratory movement, even when there were only a few that crossed the frontiers in search of better living conditions. Until the mid-20th century, the image of the Portuguese emigrant was clearly masculine, for cultural and political reasons.

As the republican Afonso Costa stated – at a time when Brazil was still a privileged destination – “*it is understandable that, when the emigrant's family remained in the country of origin, he tended to send his savings more frequently*” (Costa, 1911: 183). Afraid of a large-scale denationalising, the exit of women and children under fourteen years were therefore limited, thus strengthening the

---

² According to calculation methods, it is not very easy to evaluate first and/or second generation, taking also into consideration dual citizenship, etc.

³ Pires et al. (2014) refer to only 2,3 million of Portuguese emigrants, based on estimates by international institutions. Challenged by some other researchers, it is assumed that this number doesn't take into account the binationals.

transnationality of heir and/or matrimonial bonds. As such, 74% of the 271 000 legal emigrants registered between 1898 and 1907 were male and one third of these were married (Baganha, 2001, p.92).

This profile remains in force throughout the *Estado Novo* (1933-1974), as one should bear in mind the input of foreign currency and also the reinforcement of national exports through the specific market of *saudade* (Paulo, 1998).

If the Portuguese presence in France dates further back, it was the arrival, in 1917, of 30 000 members of the Portuguese Expeditionary Corps, to join the Allies, that marked the beginning of a remarkable wave of migration at the end of which the Portuguese became the first population group of foreign origins in France.

Between the 1876 census and 1914, the total of the Portuguese population in France never rose above a thousand individuals. Most of them were artists, intellectuals, diplomats, businessmen and a few groups of labourers. Between the two World Wars up until the end of the 1950s, the flow of immigrants – which covered a few political exiles – began to rise. Afterwards, the population of Portuguese immigrants in France increased from 50 000 in 1962 to 296 000 in 1968 and 759 000 in 1975. In 1970 alone, approximately 120 000 Portuguese people crossed the Pyrenees – 90% of them doing so illegally. Tired of the colonial conflicts (1961-1974), of the repressive *Estado Novo* regime, of the arduous living conditions, hundreds of thousands of individuals crossed the borders clandestinely. Within less than a decade, the immigrants from Portugal became the largest foreign-born group in France, representing 22% of all the foreigners living in the country in 1975. In the following years, homecomings, naturalization and death will gradually reduce this number. In 2005, INSEE counted 567 000 Portuguese, to which can be added the holders of dual citizenship, French with Portuguese origins and their descendants living in the French territory. The statistics rose again in recent years (593 000 in 2011) due to the economic crisis. Only in 2013, for instance, *l'Institut National de la Statistique et des Études Économiques* (INSEE – The National Institute of Statistics and Economical Studies) reports the entry of 18 000 Portuguese, the largest foreign contingent (8% of total entries) settled in that territory (Brutel, 2014).⁴

It is mainly in the 1970s that the emigration to France truly begins to become feminine, as a consequence of the fall and collapse of the Portuguese

---

⁴ Due to the freedom of movement within the Schengen area, the seasonal migration and to the dual citizenship phenomenon, it is therefore complex to risk any precise numbers. Sociologist Jorge Portugal Branco calculated that near 1,2 million “Portuguese” were living in France in 2012, 490 000 of which had only the Portuguese citizenship (mono-citizenship), 320 000 had dual citizenship (French and Portuguese) and 389 000 were French citizens with Portuguese origins.

dictatorship (April, 25, 1974) and the progressive closing of the welcoming countries' borders. In times of economic crisis, the safest way to immigrate to Europe will be, henceforth, through family regrouping. In the 1962 and 1968 census, women represented around one third (30% and 34%, respectively) of the Portuguese living in France.⁵ In 1975 this number increased to 46%, a percentage that has been kept without relevant variations until our days (Brutel, 2014).

For a very long time, women have been confined to the role of wives and/or mothers, and consequently their central position in the migratory dynamic has been concealed. However, MGIS research (Tribalat, 1996)⁶ allows us to draw a more accurate image of the feminine contingent of Portuguese origin: average age of 24,4 years on arrival, from a rural background (77,9%), with limited education (7% illiterate and 59% with education up until 10-12 years old), in a stable relationship (69,1%) and with a job (63,4%) – especially in the areas of agriculture, manufacturing industry and housekeeping – at the moment of departure. Furthermore, 40% entered the French labour market in the very first year of their stay (Condon, 2000). This number however does not take into account undeclared work, a practice that was then recurrent in housekeeping (Leandro, 1995b, 112-113). The statistics analysed by Condon (2000: 306-307) should, therefore, be understood in the light of that circumstance: “in the course of this period, the percentage of women between the Portuguese active migrants has increased from 10% in 1962 to 29% in 1975, thus their participation rate has improved from 20% to 30%. The feminine participation rate observed in the 1982 census (38%) and 1990 (50%) concerns a population that, in most cases, is already settled for years”.

The first step for the inclusion of foreign women into the French labour market – that Taboada-Leonetti and Lévi (1978) define as the “operational” stage – is not much characterized by a desire of change or self promotion, but instead it focuses on the accumulation of capital within the framework of the so much desired return to their homeland. To many women, only the extension of their stay in France will provide real strategies of family and individual promotion (Condon, 2000: 327).

Though coming from a patriarchal society, one can not deny that the Portuguese woman – namely in her role as a mother – had already in her country of origin a

---

⁵ As in other migrations (Gaspard, 1998: 84), although in a smaller number compared to men, some women have also emigrated illegally to France on the 1960's, thus official numbers do not represent the wideness of the phenomenon.

⁶ The research *Mobilité géographique et insertion sociale (MGIS)* was carried out in 1992 by the *Institut national d'études démographiques (INED)* with the collaboration of the INSEE, and with a group of 8 889 immigrants of both sexes and different backgrounds who were living in France. Regarding the ones coming from Portugal, people with ages between 20 and 59, who emigrated with 16 or more years and were still living in France in 1992, were surveyed.

certain power within everyday family decisions, a power that was somehow boosted by the departure of their parents and spouses. In January 1977, it is estimated that 32 200 families and 80 500 Portuguese children are separated from their husband/father, the so-called “isolated workers” settled in France (Charbit, 1977).⁷ Karin Wall’s study (1985) on social and economic function of the “woman who stays” illustrates how the separation from the domestic core involves the taking of new responsibilities of economic, labour and family character, in a sociocultural environment still clearly traditional. And when they leave for a foreign country, “wives and mothers [still] had a certain degree of power in negotiating day-to-day decisions, particularly in relation to their entry into the labour market” (Condon, 2000: 330). It is precisely the process of professionalization that allows them to set the basis of a progressive emancipation.

Contrary to men, most of them employed in companies with a great ethnical trait, Portuguese women are integrated in social and employment contexts that stimulate a greater linguistic and cultural immersion in the host country. “Besides working in private households, it is especially them, the women, who handle administrative procedures, such as contacts with school, health care and other social affairs”, underlines Leandro (1995a: 311). This multiplicity of new roles does not just provide sporadic acculturation (language, cooking, clothing, education, health, recreation, citizenship, etc.), but makes it economically and socially more autonomous. This acculturation is converted in real “social mediators between the immigrant families and the host society” (Rocha-Trindade, 2008: 28), a process that creates more self-esteem.

The transition to a society with different sociocultural standards and practises inevitably raises some questions, causes some discomfort, suggests new expectations, stimulates negotiations and promotes changes... In France, women find a new legal and social status, which leads to a process of renegotiation of roles within the couple. In lands of emigration, they reveal themselves, almost invariably, “more receptive to adopt values that are more consistent with family modernity than men” (Leandro, 2002: 62); but without sacrificing the values that were brought from the motherland such as “education for respect within the family and the society and also for the ethics of effort and work” (61). As any emancipatory process, this one does not happen in the same way, nor at the same rhythm, for all individuals, according to age, cultural capital, individual and collective paths, social learnings, etc.⁸ The nature of migratory projects –

---

⁷ On the dramas of family separation, see the first part (autobiographical) of the novel by Isabel Mateus (2011), *A Terra do Chiculate*, Gráfica de Coimbra.

⁸ In what concerns the first generation, gender roles renegotiation can, for example, open a space for episodes of domestic violence, whereas in the period of adolescence and youth, second generation

more orientated to a medium-term return or to a long-lasting residence – has also some influence in the negotiation process of conjugal and filial relationships, as well as in personal achievement on the social sphere (Leandro, 2002).

Changes tend to be more profound in the context of definite residence, but also “regarding families who, in whole or in part, return to Portugal after ten years abroad, the traces of emigration tend to remain” (Rocha-Trindade, 2008: 28), especially in what concerns consumer habits and sociocultural practises. When one considers the “return” – the appropriate word would be migration – of women belonging to the second generation (i.e., those who were born abroad), changes are far more deeper; which does not mean that intra-family negotiation is not complex, engendering motivations that sometimes are diametrically opposed. Sardinha’s fieldwork (2011: 40) reveals that beyond the belief that a return to their homeland would fulfil them cultural and professionally, some interviewed stated that the return “would provide them with an exit from traditional, authoritarian, conservative ways of being Portuguese (primarily imposed by their parents) (...) yet others pictured their return around family and family desires of returning, be that return of an independent nature, keeping in mind their parents’ return, or returning with their own established family (spouse and children)”.

Let us go back to emancipation and visibility of the Portuguese woman in France. In fact, it is mainly from the 1970s that she gains access to sociocultural mechanisms that will allow her to mitigate gender inequalities, though it is not that the image that is conveyed within the public and media space.

2. UNTIL THE MIDS-70S: GENDER INVISIBILITY IN THE FRENCH MEDIASCAPE

In France, the media attention generated by ethnic minorities – in the last decades the terms “immigration”, “visible minorities” and “diversity populations” were continuously used (Nayrac, 2011) – constituted a real social question around the politics of integration of foreign populations (Boucher, 2000; Malonga, 2000, Antunes da Cunha, 2010). One should bear in mind that the Portuguese community always cultivated a certain discretion, even because a substantial part of its members has arrived in an illegal situation (Cordeiro, 1999; Volovitch-Tavares, 2008). Such collective invisibility was supported, in Portugal, by a dictatorship that condemned all and each piece of information regarding a tacitly tolerated exodus (Pereira, 2012), however publicly veiled, in such a way that the image of the regime is not damaged (Ribeiro, 2009). On the other hand,

---

women sometimes complain about a different treatment when compared to their brothers (greater parental control).

the French public opinion has focussed its attention on the migratory fluxes that were considered more problematic, in line with the conflicting post-colonial relations (Cordeiro, 1990). Today, on both sides of the Pyrenees, the Portuguese of France are seen as a discrete, hard-working and integrated population.⁹ But what gaze(s) has the host society cultivated in the course of this last half century about the women of Portuguese origin? What (in) visibility and representations are conveyed in the media, especially on television? We will seek to find an answer to these questions through an exploratory research, mainly based on the analysis of three dozens of television excerpts (news, magazines and fiction) of the two main French channels on air (1966-2006).¹⁰

Since the mid-1960s, the settling of hundred of thousands of Portuguese has been giving origin to a set of articles published in the French press. The reports on the troubles faced during the clandestine journey – the so-called *salto*¹¹ (“the jump”) – and the precariousness of the living conditions in the slums reveal an image of a hardworking community, however closed on itself (Volovitch Tavares, 1995). Having a close look on those articles, one’s observes that most of the times, women are set aside as second plan, merely seen as wives and spouses. Consider, for instance, the testimonies of two Portuguese emigrants on the edition of 3rd of June 1964 of *La Vie Ouvrière*, the weekly newspaper of the CGT syndicate, in a dossier entitled “Slums in France: the immigrants”:

“I have eight children. I had to wait eight months to get the child benefit. Now, they want to cut the benefit to my eldest. He is only fifteen years old and he does not work” (p. 8)

“My husband fractured the spinal column in an accident at work. He received medical treatment, but he became incapacitated, he can no longer work. We didn’t get anything. We wrote to the Social Security; we did all the administrative procedures; we went through control visits. We are still waiting for an answer”. (p. 8)

On the other side of the political spectrum, the daily *Le Figaro* (13/14 January 1968) describes the concern of Manuel Joaquim, 31 years old, married and father of three children, in the day in which he sees himself obliged to leave

---

⁹ In Portugal, the residents’ remarks on their compatriots living abroad also have a more critical tone, especially within the academically qualified classes. They interpret certain behaviors as exhibitionism, worship of money and obsessive reference to foreign things (vocabulary, architecture, taste, culture, ideas, etc.). Such attitude is a strategic differentiation from these popular classes, who have some economic capital, but less cultural capital (Gonçalves, 1996).

¹⁰ They were designated then as *La Une* and *La Deux*. In 1975, *La Une* was renamed TF1 (privatised in 1987) and *La Deux* was renamed *Antenne 2* (*France 2* since 1992), today being the main channel of public service. Our survey was conducted at *Institut national de l’audiovisuel* (INA), in Paris.

¹¹ Consider, for example, the movie *O salto* (1967) by the French director Christophe de Chalonge, in which is portrayed the clandestine journey and the settling of a young Portuguese emigrant in Paris.

the slum and settle in a social housing quarter. The reduced access of the Portuguese immigrants to the public space at those days is a privilege, almost exclusively, of men regardless of their marital status:

“Are they going to destroy my stall? When we arrived, a man anxiously asked us this question. He is Manuel Joaquim, 31 years old, married, and father of three children. (...) What is going to happen to these men who are being thrown out of their stalls? (...) Last September 5, at the time of the destruction, only 93 out of the 270 single registered citizens had accepted the resettlement offers. On the scheduled day, only 50 were there. (...) Before being integrated into the social housing quarter, many of these countryside families should learn how to live in it”.

The case of Laurette da Fonseca, spokesperson of the slum residents of Massy, suburbs of Paris, constitutes a remarkable exception of that feminine invisibility since most of the times, women are not given voice in the media¹².

Having come to France with her children within family reunification, Laurette begins by helping her husband Carlos (teacher) in literacy classes and in the follow-up of compatriots in their *démarches* with public administration or their employers. In 1971, she led a manifestation that occupied the city hall for some hours, demanding a less authoritarian resettlement for the residents of the slums. She is threatened with a deportation order. Laurette’s case gives origin to a local and national solidarity movement.¹³

Simultaneously with press articles, two public service television channels (ORTF) broadcast a set of television reports on the social situation of the Portuguese population. A research by Mills-Affif (2004) reveals that the Portuguese are then almost exclusively represented as “people in pain, who drag with you an endless number of misfortunes. Sub-proletarians, living away from the civilization, in the filthiness of the slums, they are illegal workers, unemployed, weighed down by the burden of misery, exploitation and racism” (p. 122). However – points out the author – the first channel highlights especially the social problems (accommodation and employment), while the second adopts, until 1974, a more political approach, illustrated with testimonies of political exiles and people who rejected military service. We have then two distinct perspectives. On one hand, a more compassionate view towards a population that is willing to face all types of difficulties to improve their living conditions. On the other hand, a militant involvement is suggested, the escape to the

¹² See *Laurette et les autres* (1973), a movie by the French director Dominique Dante.

¹³ The deportation order will only be revoked in September 1981. Laurette Fonseca passed away in 2001. In 2014, on the occasion of the 40th anniversary of the Carnation Revolution, the town of Massy paid tribute to this Portuguese activist with a set of cultural activities and the attribution of her name to a Street, at the Georges Brassens Park.

colonial war and to the presumptuousness of “salazarism”. On one hand, there are the economic migrants; on the other, the political exiles. In both cases, there is a predominantly masculine image.

3. PORTUGUESE WOMEN AS SEEN ON MEDIA

In the television musical program *Enclave portugaise* (02/12/1966, *La Deux*), the *fado* singer Germano Rocha sings *fado* at a pastry inside the shopping centre of Marly-le-Roi and, later on, he goes to the Champigny slum, in the Paris area.¹⁴ After being invited by the director Frédéric Czarnes, this exiled engineer, with his shoulder strap guitar on, meets some dozens of compatriots, half of them suspicious, half of them curious. Surrounded by men and children – women stay away from the cameras –, in a more refined French, the artist talks about his own personal journey, interprets and translates the first verses of an irreverent title by Zeca Afonso (*The vampires*). Out of distrust and/or mere ignorance, those who were present refrain from making any disparaging remark on Salazar’s dictatorship. In fact, during the twelve minutes of the program, they barely open their mouths. It is true that these recently arrived immigrants are still far from mastering the French language, but this unfolding constitutes, without a doubt, one of the distinctive traits of the television discourse up until 1974.

On June 22 1968, the first channel broadcasts *L’histoire de Joaquim*, a 52 minutes documentary by Maurice Failevic that presents to the general public the adversities faced by a Portuguese immigrant when arriving to Paris. Holding his suitcase, lost in the middle of the crowd, on the first scenes Joaquim is seen totally helpless at the train station. “I left my country, Portugal, for political reasons. I had just turned 21 years old. I crossed the border illegally. After paying the train ticket to Bordeaux, I arrived to Paris without any money. I didn’t know anyone. I didn’t even know a word in French”, says the protagonist who reads in an off-screen voice the story that he himself embodies in the film. The only Portuguese woman, an employee of a local institution who seeks to give some information to the ones who have just arrived, comes into the picture right on the first minutes. If she was given the chance to speak, even if for a brief moment, it is because she does not correspond to the typical profile of the Portuguese immigrant.

“I am Portuguese. I came to Paris to study and I found this job. It’s been almost two years that I’ve been working to Comité Lyautey. I have plenty of work, but not many resources. There are people who arrive at night, without

---

¹⁴ Iconic place of the community’s history, the name of the slum (*bidonville*) Champigny, that harbours around 10 000 people in 1965, was famous even in the most remote Portuguese little villages (Volovitch-Tavares, 1995). In its place today we can find Plateau’s Park where a monument to the Portuguese immigration was inaugurated (22 June 2008).

any money or destination. I don't know where to send them. At that time everything is closed already. I let them stay [all night long] in the waiting room".

(L'histoire de Joaquim, 22/06/1968, La Une)

Before disappearing, she still writes down one or two useful addresses in a piece of paper, gives a couple of practical instructions... From that moment on we see a man (Joaquim) facing a number of obstacles (language, accommodation, work) that a set of male social actors (public employee, boss, priest) tries to ease. In the end, young Joaquim – as well as his two compatriots who walk around the library and the Parisian cafés with him – talks about the exile and the political situation of his own country.

After all, when it's about looking closer to the daily routine of dozens of thousands of clandestine who arrive with the purpose of making their lives better, it is almost always the journalist, the director or a third person (employer, worker, neighbour or even an actor) the one who speaks.

On TV, whereas intellectuals and political exiles are given the mission of being the spokesperson of the community and/or resistance, the economic migrants prefer or are pushed to the absolute silence (Antunes da Cunha, 2013). Women invariably remain on the sidelines, tied up between gender invisibility and/or domestic or background roles.

If migrant women are on the margins of society, we cannot fail to notice some specific broadcasts, real sociocultural beads set to a foreign audience. For example, between 1966 and 1992, the editorial staff of the daily radio programme to “the Portuguese workers” produce around seven thousand programmes, to which were addressed dozens of thousands of letters (Antunes da Cunha, 2001).¹⁵ It is true that, between 1976 and 1987, the Sunday television show *Mosaïque* (FR3, 10h-12h) reaches a certain reputation – for some years also amongst the French population (Humblot, 1989) –, but these broadcasts had almost always a very marginal status (schedule, use of foreign language, production) within the French public space.¹⁶

---

¹⁵ The programme is broadcasted in Portuguese language, at network B (national medium wave) of *France Culture*, in marginal schedules.

¹⁶ More than 400 televised broadcasts of *Mosaïque* increased awareness of the music, cultural and practical information, as well as journalists reporting on the countries of origin and daily life (including migrant women) of the most relevant foreign communities. The other television experiences had a far less notoriety: *À écrans ouverts* (1975-1977), *Immigrés parmi nous* (1976), *Ensemble aujourd'hui* (1987-89), *Rencontres* (1989-91), *Premier Service* (1993-95) and *Saga-Cités* (1995-2002).

4. AFTER THE MIDS-70S: BETWEEN STEREOTYPES AND EMANCIPATION

Let us consider this news report from the 1 p.m. News Bulletin (14/03/1973, *La Une*), regarding the passing of three Portuguese children in a fire on an old building in the centre of Dijon. Home alone – despite the intermittent monitoring of family members who lived in the same building– the phratry is victim of imprudence and precariousness. They say the mother was nearby, at the house of a sick elderly whom she took care of: « *There are a number of concerns in terms of security and prudence. (...) It would also be desirable if parents did not leave their children by themselves. However it is their problem. Maybe they cannot do it* », states an employer, neighbour of the Portuguese immigrant.

The television movie *L'engrenage* (12/04/1974, *La Deux*) raises the question of racism, poverty and the difficulties of communication for Portuguese people, focussing on the meeting between an elementary French teacher and an exhausted immigrant. The script of *Ici peut-être* (26/09/1974, *La Une*) highlights the destiny of the clandestine through the story of another Joaquim, who came from Portugal to France looking for his youngest brother who was missing.

From the mid-1970s on, both the home and host countries are unquestionably marked by a significant set of socio-political changes that are not the scope of this work. In what concerns Portugal, let us just remember the establishment of the democracy (1974), the end of the colonial war and the admission to the European Economic Community (1986). During the same period, in France, one could witness a rise in unemployment, the end of state monopoly within the audio-visual sector and consecutive changes in the migratory policies as the Left wing arrived to the power (1981). It is not by chance that is precisely during this period that some women begin to emerge in the public and media space.

For two decades, the popular singer Linda de Suza, with over 20 million disks sold (1978/1998),¹⁷ embodies the Portuguese emigrant woman in France. Her difficult life story gives even origin to an autobiography (1984), a musical (1986) and a television fiction of six episodes (Antenne 2, 1988), all of them entitled *La valise en carton* (The Cardboard Suitcase). Since then, this expression began to be associated, in the collective imaginary, to the migratory exodus and to the perseverance of hundred of thousands of Portuguese who crossed the Pyrenees in search of better living conditions. With far less media impact, during

---

¹⁷ Linda de Suza sings (in both languages) especially Portuguese popular themes about her life story and emigration. In January 1983, she has two concerts booked at the mythical Olympia, in Paris. She ends up by having a full room for fifteen days in a row.

the 80s, a group of second generation women will also try to find an affirmation space, distancing themselves, however, from the popular culture of the elderly.

Following the movement *thos* (Pingault, 2004),¹⁸ the association *Centopeia*, founded by Maria do Céu Cunha, and the theatre group *Cá e Lá*, created by Graça dos Santos and Glória Silva, tried to “compensate the double depreciation that the social origin of the parents represents as well as the Portuguese origin, particularly difficult to manage, especially in adolescence” (Pingault, 2004: 81). *Centopeia* shoots the movie “Portugaises d’origine” (1983) and *Cá e Lá* produces several theatre plays, in which, among other themes, the relationship father-daughter and/or man-woman are addressed. Despite some appearances in a wider public space, the visibility of this young movement is essentially limited to the associative and militant sectors.

Nevertheless, since the middle of the previous decade, the first generation of Portuguese migrants had been cultivating a little more protagonism in the media, being mainly portrayed in a socio-professional context (market, street, company, work, school, association) or in the intimacy of the home. The French media focuses then on the one that is considered “the greater foreign community” living in the country. The journalistic speech emphasises the dimension of this migratory flow, as well as the ties that join their members to the country of origin. Apart from some difficulties not yet completely solved (accommodation, work, language, racism), new issues come to light: possible return to the country *versus* integration in the French community, pride in the origins *versus* criticism to Portugal or children’s education.

The family around the table, the civil construction worker, the cleaning lady, the factory worker, children in school or the faithful in religious celebrations constitute some of the main audio-visual metaphors that draw the image of the Portuguese in France. Almost always associated to the universe of family (modest), to work (manual) and to culture (of origin), they have not reached yet the status of full right citizens. On the other hand, the youngsters are encouraged to demonstrate that they truly feel members of the French society (Antunes da Cunha, 2013).

In the collective imaginary, the image of a simple and hardworking couple (him as a civil construction worker and her in a domestic role) is insinuated – as

---

¹⁸ This auto-denomination resumes a disparaging designation (*porthos* ou *thos*), turning the stigma into a flag. Some of these young people participated in *La Marche pour l’égalité et contre le racisme*, an anti-racist walk that takes youngsters from the provinces to Paris, between October and December 1983. The Portuguese remain, however, in the shadows of the Maghreb community (*beurs*).

Joe Dassin and Michel Sardou sing¹⁹—, whose children face the challenges that come with their double culture. With time, women become slightly more visible on the screen, though called to give their opinion especially on more domestic issues: children education, religious practice, with some inroads into the workplace universe. All in all, they are almost always reduced to the role of working mothers. When the husband is present or when public order issues are being taken care of, the woman of Portuguese origin is still quite transparent...

“Reporter: The happiness of José and Helena of being able to vote for the first time [for the Portuguese parliamentary elections] is immense. But as well as most of their compatriots in France, who cannot yet vote, there is a big disappointment and enough resentment against the politics of Lisbon who excluded them from the political life of their own country.

José [sitting next to him, his wife remains silent]: Yes, I am thrilled to be able to vote for the first time. I am 54 years old and I have never voted. It will be my first time.”

(News, 22 /04/1976, Antenne 2)

“« [Off-voice]: Here is Trindade family, both doorkeepers, three children. They earn 5000 francs a month, but they spare money to build their house [in Portugal].

Father [sitting at the table with the family; the mother serves the soup]: We deprive ourselves of everything. We do not go to the cinema. We do not go to the theatre. Anything... Anything... We deprive ourselves of everything. Of vacation, even vacation. We work for eleven months here waiting for the vacation again to go there and breath a bit better.”

(News, 22/04/1983, Antenne 2)

Whether it is on the news, or in fictional narratives, the history of Portuguese emigration is made almost exclusively in the masculine. We cannot forget that the access to the media was then strongly partitioned, thus most of the women were confined to themes that were considerate more appropriate to their gender (Rouquette, 2001; Vovou, 2005).

Nevertheless, these immigrant women will progressively become more protagonists, either of their own story, either of collective narrative, accessing new territories of the public debate. In 1979, in the occasion of the visit of President Ramalho Eanes, the News of the second French channel invites a young couple (him a barman and she a cleaning lady). The image is quite

¹⁹ In 1970, Joe Dassin interprets *Le Portugais*, a song about an emigrant “with his jackhammer”. In 1981, Michel Sardou sings *L’autre femme*, a theme that makes a reference to a Portuguese babysitter.

meaningful. A little more distanced from yesterday's stereotypes on clandestineness, the live presence of this Portuguese middle-class couple in television studios symbolizes the access of an entire "community" to the heart of the public space and at a time with great audience. Above all, it is sought to illustrate the success – one of the new clichés to talk about Portuguese emigration – of this integration. The last question of the presenter is, therefore, quite suggestive: "what do you miss the most in France? (...) Well, do you really miss anything?"

"Ladies and gentlemen, good afternoon. France is at Portugal's time. Since Monday at 12.00 o'clock, President Eanes is a guest of our country. This morning, he went to the factory Renault de Flins and tonight, in La Villette, he will meet a certain number of his compatriots. As we know, there are lots of Portuguese living in our country. This is why today we invited to our studio to participate in the News, Laurent and Anabela Dionísio. They are here by my side. They live in France. One of them for six and a half year and Anabela for two and a half years. They are married. For some minutes, we will talk about their life and their life in our country."

(News, 10/10/79, Antenne 2)

5. TO CONCLUDE

Initially seen as someone who needs to be helped and integrated in the society, the Portuguese woman ends up by affirming herself, each passing day, as a real social actor. She is yet still associated to a domestic universe, but she begins to be questioned on issues related to identity and belonging, difficulties of adapting and integration. Are they closing themselves too much in their origin community? Are they staying definitely or are they thinking about returning? What is a migrant woman? Are her children raised in a Portuguese or French way? In *Des femmes d'ailleurs: celles du Portugal (Fenêtre sur., 23/11/1979, Antenne 2)*, the camera follows the daily life of a group of cleaning ladies: their work at the French's house, their family and social lives. In a report entitled *Dans la Beauce, Marie-Josée (Les Gens d'Ici, 27/11/1981, Antenne 2)*, a Portuguese living in the city of Le Mans approaches, with some detail, several aspects of her life, the first years in Portugal, problems of adapting, questions on tradition and religious practices, etc. Immigration is finally beginning to be also spoken in the feminine.

"Woman: Even at work, they tell us: 'If you are not happy, go back to your country.'

Journalist: Do lots of French say that? Woman: Sure they do! (...) Here in France, accommodation conditions are terrible. It is extremely necessary to solve this situation for the sake of all immigrants."

(News, 09/10/1979, TF1)

"Journalist: Do you like your new house?

Woman: Yes, Madam. The other one was too old. It was tiny, it had rats and it let the water in. (...) Journalist [to a Portuguese woman]: Wouldn't you like to have more contacts with French families?"

(*C'est la vie*, 12 /05/1981, Antenne 2)

"I am a happy woman. I believe it is the right word. I am very happy. Here, I have lots of friends. For me, friendship is essential. To them I am Maria-José, or just Mari-Jo. They do not make any difference between their French friends and me. This is being a true friend."

(*Les Gens d'Ici*, 27/11/1981, Antenne 2)

"Woman [on the street]: A country that had such government [dictatorship], for more than forty years, cannot change from night to day. You have got to be patient."

(News, 22/04/1983, Antenne 2)

"Woman [at the market] At the Villiers market, we can find all these Portuguese products. We can find everything. It is almost as if we were in Portugal. You speak more Portuguese than French around here.

The same woman [in the church: I believe that integration is a step-by-step process. (...) I would like to feel good in all aspects (...). Sometimes it is difficult to accept some things in the daily routine with the church [French]."

(*Le Jour du Seigneur*, 01/05/1988, Antenne 2)

From the end of the 1980s, the presence and participation of the community – and of both genders – is progressively diluted. The citizens of Portuguese origin return to a near invisibility within the public space either because they are not solicited, or because their origins are not mentioned. We recognize them sometimes because of their names. On the news, for example, the number of news reports on Portuguese emigration gives room to other extra-European populations who are more visible and, above all, considered more problematic. Going from the status of "(im) migrant" to "community citizen" seems to indicate a certain change in the public opinion's perspective either on the host or the home countries. Here and there, the Portuguese are mentioned due to a

network of forged documents (News, 28/04/1989, *Antenne 2*), illegal work (News, 04/08/1987, *Antenne 2*) and precarious forms of accommodation (20h00, 12/12/2003, *TF1*), disturbs with the employers, accidents at work, bureaucratic matters (News, 05/01/1989, *FR3*) or when belonging to quite specific professional categories (News, 18/05/2005, *TF1*). As time goes by, it is nevertheless more and more rare to be associated to “emigration problems”²⁰. The question of identity, may it be through the feeling of belonging or of returning to the country, it is still one of the greatest *leitmotiv* of media discourse. It happens, recurrently, for example when France and Portugal are involved in sports confrontations, real metaphors around which, for the umpteenth time, the question of fidelity to our origins and/or republican integration is raised.

“Journalist: Is your country Portugal? (...)

Little girl: I don’t know exactly what the word “immigrant” means. [She thinks, scrunches her eyebrows and looks to the journalist]: What about you? Do you know what that means?”

(Le jour du Seigneur, 1/05/1988, Antenne 2)

“Woman [at a Portuguese bar]: Here, it’s almost as if we were in our house [Portugal].”

(News, 15 /09/1992, TF1)

“Woman [retired]: I do not wish to return definitely to Portugal. My house is here. My grandchildren are here. My daughter is here .I like to go and come back. I have always been like this. I like this life. ”

(Les Maternelles, 20 /05/2004, France 5)

“Woman [before a France-Portugal match]: France had its moment of glory with Brazil. Now it’s our turn. You are going to loose”.

(News, 05/07/ 2006, France 3)

Today, in France, the image of the Portuguese immigrant woman – such as the one of the man – is indelibly marked by physical (brunette, small in stature, excess hair) and social (accent, manual work, traditionalism) stereotypes even though associated to a positive image of seriousness, competency and integration of success. The stereotype of the doorkeeper or the cleaning lady becomes therefore part of the French anecdotes. The ethnic humour created within the

---

²⁰ Last decade, the *Misericórdia de Paris* has been calling attention for the increase of poverty cases, exploitation and marginality of Portuguese who escaped the economical crisis on their country of origin. However, these situations have had visibility mainly on the Portuguese media.

community recovers that same image²¹, making its members “evaluate their own and other’ relative ‘modernity’ and nonmodernity’, in a relation to a stylization of a first generation Portuguese migrant figure” (Koven & Simões Marques, 2015: 214). Although one must not ignore the endemic invisibility of the Portuguese migrant woman in the public space²², the last decades show us a continuous process of sociocultural empowerment. In certain contexts, she managed to find the path of her own emancipation by herself, in spite of a double discrimination in a public sphere controlled by national and masculine figures, who are recognized within the universes of politics, sports and culture, but also in several associative and professional contexts.²³

BIBLIOGRAPHY

Antunes da Cunha, Manuel (2001), “Les Portugais de France. Généalogie d’un public radiophonique”, *Réseaux*, 107: 77-115.

Antunes da Cunha, Manuel (2009), *Les Portugais de France face à leur télévision. Médias, migrations et enjeux identitaires* (Rennes: PUR).

Antunes da Cunha, Manuel (2010), “De l’essor des études sur les médias et les migrations”, *Les Cahiers de la SFSIC*, 5: 31.

Antunes da Cunha, Manuel (2013), “La quasi-invisibilité des Portugais à la télévision. De la clandestinité à l’intégration”, *Exils et migrations ibériques au XXe siècle*, 5: 174-192.

Baganha, Maria Ioannis (2001), “L’économie politique de la migration: l’émigration portugaise au XIXe siècle”, *Arquivos do Centro Cultural Calouste Gulbenkian, Le Portugal et l’Atlantique*, (Lisboa-Paris: Gulbenkian) 42:77-96.

Brettell, Caroline (1982), *We have already cried many tears. Portuguese women and migration* (Cambridge: Mass. Schenkman Publication).

Boucher, Manuel (2000), *Les théories de l’intégration. Entre universalisme et différentialisme* (Paris: L’Harmattan).

---

²¹ See, for example, the character of *Idalina*, in the sketch *Les Gardiens*, by the duo of entertainers *Ro et Cut*.

²² In 2013, the success of the movie *La Cage Dorée* (around 1 230 000 tickets sold in France) brought with it a more tender perspective on the Portuguese immigrant woman in the public sphere.

²³ Let us just mention the cases of Alda Pereira Lemaître (former president of Noisy-le-Sec City Hall), the congresswoman Christine Pires-Beaune, the councilwoman Nathalie de Oliveira, the writer Alice Machado (Simões-Marques, 2015), the actress Bárbara Cabrita, the singers Lio and Bévinda, the artist Lúcia Martinez and the footballer Marianne Amaro, amongst others.

Brutel, Chantal (2014), Les immigrés récemment arrivés en France, INSEE Première, 1524 (Paris: INSEE).

Castles, Stephen and Miller, Mark J. (1998), The age of migration. International population movements in the modern World (Houndmills: Macmillan Press).

Campani, Giovanni (1995), “Women migrants: from marginal subjects to social actors”, R. Cohen (Ed.), The Cambridge survey of world migration (Cambridge: University Press): 546-550.

Charbit, Yves (1977), Les enfants de migrants et les pays d’origine (Ankara: Centre turc et international de l’enfance).

Condon, Stephanie (2000), “L’activité des femmes immigrées du Portugal à l’arrivée en France, reflet d’une diversité de stratégies familiales et individuelles?”, Population, 55 (2): 301-330.

Costa, Afonso (1911), Estudos da economia nacional, vol. 1 (Lisboa: Imprensa Nacional // Casa da Moeda).

Cordeiro, Albano (1989), “La communauté portugaise a été protégée jusqu’ici par le paratonnerre maghrébin”, IM’Média/Plein Droit, GISTI, 115-119.

Cordeiro, Albano (1999), “Les Portugais. Une population invisible?”, P. Dewitte (Ed.), Immigration et intégration. L’état des savoirs, (Paris: La Découverte): 106-112.

Gaspard, Françoise (1998), “Invisíveis, diabolizadas, instrumentalizadas: figuras de mulheres migrantes e das suas filhas na Europa”, Revista Crítica de Ciências Sociais, 50: 83-101.

Gonçalves, Albertino (1996), Imagens e clivagens. Os residentes face aos emigrantes (Porto: Afrontamento).

Humblot, Catherine (1989), “Les émissions spécifiques: de Mosaïque à Rencontres”, Migrations et Société, 1 (4): 7-14.

Kosack, Godula (1976), “Migrant woman: the move to Western Europe – a step towards emancipation?”, Race & Class, 17: 369-380.

Michele Koven and Isabelle Simões Marques (2015), “Performing and evaluating (non)modernities of Portuguese migrant figures on YouTube: The case of Antonio de Carglouch”, Language in Society, 44: 213–242.

Leandro, Maria Engrácia (1995a), *Au-delà des apparences. Les Portugais face à l'insertion sociale* (Paris: Ciemi-L'Harmattan).

Leandro, Maria Engrácia (1995b), *Familles portugaises, Projets et destins*, (Paris: CIEMI-L'Harmattan).

Leandro, Maria Engrácia (2002), "Dinâmica familiar e migrações. A situação das famílias portuguesas na Alemanha e em França", *Actas do Colóquio Internacional "Família, Género e Sexualidade nas Sociedades Contemporâneas"*, Lisboa, APS: 57-66.

Malonga, Marie-France. (2000), *Présence et représentation des minorités visibles à la télévision française* (Paris: CSA).

Marques, José Carlos and Pedro Góis (2012), *A emergência das migrações no feminino* (Cascais: Principia).

Mills-Affif (2004), *Filmer les immigrés. Les représentations audiovisuelles de l'immigration à la télévision française (1960-1986)* (Paris: INA/De Boeck).

Morokvasic, Mirjana (1984), "Birds of passage are also women". *International Migration Review*, 18 (4): 886-907.

Nayrac, Magali (2011), "La question de la représentation des minorités dans les médias, ou le champ médiatique comme révélateur d'enjeux sociopolitiques contemporains", *Cahiers de l'URMIS*, n° 13. Online: <http://urmis.revues.org/1054> (09/03/2015).

OCDE/ONU (2013), *Les migrations internationales en chiffres*. Online: www.oecd.org/fr/els/mig/les-migrations-internationales-en-chiffres.pdf (09.03.2015).

Paulo, Heloisa (1998), "O Estado Novo e a emigração: alternativas e propostas, *Máthesis*", 7: 291-326.

Pereira, Victor (2012), *La dictature de Salazar face à l'émigration. L'Etat portugais et ses migrants en France (1957-1974)* (Paris: Presses de Sciences Po).

Pingault, Jean Baptiste (2004), "Jeunes issus de l'immigration portugaise: affirmations identitaires dans les espaces politiques nationaux", *Le Mouvement Social*, 209: 71-89.

Pires, Rui Pena, Claudia Pereria., Joana Azevedo ve Ribeiro A. (2014), *Emigração portuguesa. Relatório estatístico 2014*, (Lisboa: OE, Rede Migra, IUL & DGACCP).

Portugal-Branco, J. (2013, 9 January), “Onde estão os Portugueses em França?”, *Lusojornal*, p. 12.

Ribeiro, José da Silva (2009), “Emigração e cinema em Portugal”, J. H. Borge and D. G. Lopo (Ed.), *La emigración en el cine. Diversos enfoques* (Santiago de Compostela: USC): 123-145.

Rocha-Trindade, M.-B. (2008), “Porquê a mulher? Reflexões sobre o género em contexto migratório”, J. H. Borge and D. G. Lopo, *Mujer y emigración. Una perspectiva plural* (Santiago de Compostela: USC): 19-36.

Rouquette, Sebastien (2001), *L’impopulaire télévision populaire, Logiques sociales, professionnelles et normatives des palabres télévisées (1958-2000)* (Paris: L’Harmattan).

Sardinha, Joao (2011), “Portuguese-Canadian and Portuguese-French second-generation migrant women narrate ‘return’ to Portugal”, *Ex-aequo*, 24: 29-43.

Simões Marques, Isabelle (2015), “Insularité et intranquilité dans *Les Silences de Porto Santo* d’Alice Machado”, *Carnets: revue électronique d’études françaises*, 3: 124-136.

Taboada-Leonetti Isabel and Florence Lévi (1978), *Femmes et immigrées. L’insertion des femmes immigrées en France* (Paris: La Documentation Française).

Tribalat, Michele (1996), *De l’immigration à l’assimilation. Enquête auprès des populations d’origine étrangère en France* (Paris: La Découverte/Ined).

Volovitch-Tavares, Marie- Christine (1995), *Portugais à Champigny. Le temps des baraques* (Paris: Autrement).

Volovitch-Tavares Marie- Christine (2008), “Migration clandestine et bidonvilles. Les immigrants portugais des années soixante”, in S. Aprile & E. Retailaud-Bajac (Eds.). *Clandestinités urbaines: Les citadins et les territoires du secret (XVIe-XXe)* (Rennes: PUR): 277-293.

Vovou, Ioanna (2005), “La condition féminine à la télévision des années 70: images de la femme dans les journaux télévisés”, Jost, F. (Ed.). *Les années 70: La télévision en jeu* (Paris: CNRS): 176-177.

Wall, Karin (1985), “La face cachée de l’immigration”, In “*Femmes au pays. Effets de la migration sur les femmes dans les cultures méditerranéennes*, (Paris: UNESCO): 37-82.

ON FEMINISMS IN CZECH POLITICAL CONTEXTS

Blanka KNOTKOVA-CAPKOVA¹

ABSTRACT

This paper is suggesting a periodization of Czech emancipist women's movement within historical, political and other contexts, from the perspective of feminist analysis. The first phase (roughly up to 1860s – 1870s) represents the beginnings of the movement. This period of the emancipist movement was much influenced by liberal thoughts, namely those of John Stuart Mill. The main emphasis was put on female education. During the second phase (up to the end of the First World War and establishing of independent Czechoslovakia), new political aims were articulated, especially the struggle for the female suffrage. In 1905, a "Committee for women's suffrage" was founded. This phase can be characterized as a shift from more vague emancipism to feminism as a political program. The period between the First and Second World Wars is often called as a „Golden age of feminism in the Czech country“. By the constitution of the new state, education became equal for all the citizens, women got the right to vote and be elected. Czech feminist movement became a part of the world's movement of the times. This development was cut by the war. The communist dictatorship (1948-1989) suppressed any activities from below, feminist activities included. Women as obligatory "builders of socialism" remained loaded with the duties in the private sphere (family) and thus faced a double burden work. Their "emancipation" was rather doubtful. After 1989, a beginning

---

¹ Associate Professor, Department of Gender Studies, Faculty of Humanities, Charles University, Prague, Czech Republic.

* Makale Geliş Tarihi: 31.03.2015
Makale Kabul Tarihi: 24.11.2015

of a transfer to democracy opened the scene for independent activities, the feminist ones included (NGOs). Some laws supporting equal opportunities were passed but some are waiting for acceptance. In the academy, gender studies emerged for the first time – a separate Master's department was established at Charles University, Prague. Feminism has been developing as a plural system of thoughts, with the specifics of the Czech historical experiences.

Keywords: Czech, feminism, gender, post-totalitarian, discrimination.

INTRODUCTION: EMANCIPATION, FEMINISM AND STUDYING GENDER

Since the beginning of the 1990s, discussions of gender, apart from other aspects, have swayed towards theoretical reflection and terminology usage in the Czech women's movement, emancipation (emancipist) movement, feminist movement, feminist studies, and gender studies. These discussions are underway in the public sphere (in the media and other public platforms), in academic circles, and recently also in the political sphere. To summarize, most discussions remain influenced by myriad prejudices and resentments, especially where the notion of "feminism" is concerned. They tend to consider "women's rights" as something either already accomplished, or, if not, reduced more or less to issues of the labour market, e.g. fair pay – and, as such, are justified rights. "Gender studies" are either on their way to being respected as an academic discipline or tossed in with "feminist studies".

The relationship between these two terms is not understood the same way, even among Czech feminists. This confusion may either have a pro-feminist point of view (gender studies are inseparable from feminist studies and methodologically stem from them), or an anti-feminist one (gender studies are "serious", while feminist studies are "just a radical ideology"; or, according to the typically ignorant proclamations of extremist anti-feminists, both disciplines and their feminist members are here to torpedo democracy and destroy the family).² Reasons for this special distaste for the word *feminism* will be discussed later in this text. I support the view of understanding these disciplines as stemming from the same theoretical sources, but I am also open to the suggestions that the historically based term "feminism" – denoting just *one* of the

---

² "It is no secret that the conceptual opinions of feminists are focused on suppressing and removing the family. Instead of integral support of the **natural** [accentuation BKC] family bonds, they support the family fighting against each other, or rather, all together against the man." Quoted from (transl. BKC): Zrno, 2005, p. A6.

genders³ (femina=woman), may today perhaps sound exclusivist; the present development of gender/feminist studies emphasizes addressing the problems of both women and men.⁴ However, the topic of women's suffrage – i.e. the political reflection of women's emancipation – belongs without a doubt in the “feminist” camp.⁵

1. EDUCATION OF WOMEN AS THE MAIN FOCUS OF EMANCIPIST ACTIVITIES BEFORE 1918

I would roughly divide the history of Czech feminism into five phases. The first and second stages, beginning in the 19th century, would cover the period when the area comprising today's Czech Republic was a part of the Austrian-Hungarian Empire (up to 1918). The first efforts to gain more rights for women focused on women's right to education – the first secondary school for girls was established in 1890⁶ at the Faculty of Arts of Charles University. It accepted the first female students in 1897, and in 1900 they were permitted to attend the faculties of medicine and pharmacology.

Education and the role of women in the national revival process dominated feminist discourse in those times, and this mostly corresponded with the liberal and patriotic discourses⁷ – the fight for women's rights was framed within the search for national identity and the emancipation of the nation. In her study, “A Liberal History of the Issue of Women in the Czech Lands”,⁸ Hana Havelkova (with references to Catherine David-Fox⁹) interprets the liberal character of Czech feminism – which has, to a remarkable extent, prevailed till today – the result of several factors: relatively high economic development and education, an ambivalent (or in some respects even negative) Czech attitude to the conservative Roman Catholic tradition, a dearth of Czech nobility (many were exiled after 1620), and the dominance of the petty bourgeoisie. Political thinking at the time was strongly liberal, represented mainly by professor and later president Tomas Garrigue Masaryk (Havelkova 1995, 24). Masaryk, in cooperation with his

³ Or a group of gender identities.

⁴ For the purpose of the textual argument, this simplification should not be understood as an essentialist concept of gender – as a simply a dual category with fixed identities – without inner heterogeneities and cross-categories.

⁵ As Elaine Showalter periodizes the development process of women's self-realization (in literature), into three phases – “feminine” (penetrating the public sphere of women as individuals), feminist (political struggle) and female (further free search for identity) (Showalter 1977/1978).

⁶ The school was named Minerva, it was founded by the female writer and emancipist Eliska Krasnohorska. It was not only the first secondary school in the Czech kingdom, but in the whole empire.

⁷ Olympe de Gouges 1791, see bibliography.

⁸ See, Havelkova, Hana, “Liberalni historie zenske otazky v ceskych zemich”, in: Havelkova 1995, 19-30.

⁹ David-Fox, C., “Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy: ‘The First Austria’”. In: *Journal of Women's History*, 3/2, pp. 26-45 (quoted in Havelkova, 1995).

American wife, Charlotte Garrigue Masaryk, understood the issue of women's rights as a part of the larger issue of human rights and sharply criticized numerous gender stereotypes – like those of the essentialized, self-sacrificing motherhood, the enclosing of women into the private sphere, the cultural and economic subjugation of women, or the lack of societal responsibility to the family on the male side (Masaryk 1930). His inspiration can be directly traced to the thinking of John Stuart Mill, of whom Masaryk was a philosophical follower – in particular Mill's text *The Subjection of Women* (1869).

In the 19th century, the leading voices of women's rights used the word "emancipist" rather than "feminist" (cf. Horska 1999, 90 and 92, and Lenderova 1999, 225 et al.). They were women, mainly writers, of the middle class.¹⁰ Some of them¹¹ represented a rather conservative branch of feminism of the times in respect of reproducing the division in male-female gender roles – especially, woman as mother; father as breadwinner. Even so, they achieved remarkable success in the field of female (although traditionally gendered) education. Most of these writers' thematized the unhappy fates of heroines who rebelled against patriarchal values and tried to establish a free alternative of self-expression rather than the traditional one.¹² These writers' emancipism, however, mustn't be limited only to literature. They initiated the establishment of women's associations, which became an important basis for further development of the emancipist movement.¹³ Božena Němcová – perhaps the most analyzed female writer of the time till today – was also a political activist, persecuted for her patriotic attitudes, at some points in her life even living in poverty. Her image took on another cultural connotation: Němcová was a very attractive woman and a mother of four children; in later patriotic discourse she was made into a female icon of the Country. She symbolically combined the suffering and sacrifice of motherhood with victimization – as well as erotic attraction.¹⁴

---

¹⁰ Namely, Magdalena Dobromila Rettigová (1785-1845), Božena Němcová (1820-1862), Karolína Světlá (1830-1899), Zofie Podlipská (1833-1897), Eliska Krasnohorská (1847-1926), Tereza Nováková (1853-1912), Božena Víková-Kunetická (1862-1934), Ruzena Svobodová (1868-1920).

¹¹ Namely, the writers Rettigová, Krasnohorská, Svobodová and Víková-Kunetická. See, e.g., Horska, Pavla, "Česke emancipistky a feministky" (Czech emancipists and feminists), p. 317. In, Vodáková & Vodáková 2003.

¹² The literary heroines of e.g. Karolína Světlá end mostly unhappily; on the other hand, Božena Němcová's stories construed rather idealized pictures of females, which often came to a (sometimes nearly a fairy-tale) happy end; but she also supported ideas such as women's right of choice and the harmonization, of women's motherly duties and their creative potential.

¹³ Světlá, Podlipská, Krasnohorská, Nováková were especially active in this field.

¹⁴ See, e.g., a collection of poetry by František Halas, "Our Lady Božena Němcová" (1940, see bibliography), which represented an important source of patriotism during the Nazi occupation. One of the recent volumes dedicated to interpretations of Němcová's life and work, see Dörflöva, Y., et al. (eds), 2001. On the role of women in the nationalist discourses of the Osman empire and, comparatively, European countries, see a brilliant theoretical analysis by Jitka Malečková (2002).

2. POLITICAL PHASE OF THE EMANCIPIST MOVEMENT: FIRST WOMEN'S ASSOCIATIONS AND THE FIGHT FOR THE VOTING RIGHTS OF WOMEN

In the second half of the 19th century, female associations started to emerge (from 1865¹⁵), and their aims were presented mostly on the pages of women's journals.¹⁶ The most important topics were female education, promoting opportunities for women at the labour market – for the socially weak, as an existing need¹⁷ (although truly poor women never had had the “privilege” of being a domesticated housewife); for the rich as a way to economic independence, and as a form of self-realization and self-expression. The most prestigious professional role a woman could have was that of teacher – although some later radical feminists, like Frantiska Plaminkova, strongly opposed the law requiring celibacy as a condition for the profession. In 1896, 28% of teachers in the Czech kingdom were female (Lenderova 1999, 255); their oldest professional association (“the Prague Female Teachers’ Association”) was established in 1874, and a journal “Czech Female Teachers’ Paper” emerged in 1885. Some of the female teachers were very non-conform, e.g. Karla Machova (a close friend of Charlotte G. Masaryk). For an article she penned, which was inspired by the ideals of French revolutionary liberalism and the idea of equality between sexes, Machova lost her job as a teacher (ibid., 256). Afterwards, she concentrated on political and media work, became an unsuccessful candidate for the Social Democratic Party in the 1908 elections (she only just lost), and edited a regional social-democratic journal, “The Female Paper” (1892).

Towards the end of the 19th century, the feminist movement in the Czech kingdom became more clearly defined within the broader movement for voting rights in the Austrian-Hungarian monarchy (we can describe it as its second stage), although in the beginning this movement demanded voting rights only for men. Austrian law from 1867 restricted the membership of political organizations to adult men by prohibiting women and non-adults from participating. Conservative groups in the Czech political scene¹⁸ were rather reserved to Czech feminism, characterizing it as a movement weakening the

¹⁵ In 1865, Karolina Svetla and Vojta Naprstek (a liberal burgess, active in many cultural fields) founded the American Club of Ladies. – Previous women's associations from the first half of the 19th century were more philanthropic in their nature (Lenderova 1999, 231).

¹⁶ *Zenske listy* (Women's Papers, 1873-1926), *Zensky svet* (The Female World, 1897-1930), *Zensky obzor* (The Female Horizon, 1900-1937/38), *Zenska revue* (The Women's Review, 1905/06-1918). Source: Masaryk's Institute of the Academy of Science of the Czech Rep., Prague. – Most of the editors of these journals were emancipist female writers (Krasnohorska, Novakova).

¹⁷ In 1869 a German women's production association was founded; two years later a Czech one, with Karolina Svetla as its president.

¹⁸ The main conservative group was called “Starocesí” (“The Old Czechs,” “old” meaning “traditional” here).

national unity. In addition, the Czech Catholics repeatedly refused to support the political rights of women – with the argument of the “natural” roles and rights of men and women.¹⁹ That left Czech feminists with no other option but to try and cooperate with the liberal²⁰ or left-leaning (social democrats) political groups. The Social Democratic Party never prevented women from joining as members; it was also the first political party to include the requirement of female suffrage in its political programme. This requirement also became a central theme at the first Convention of Czechoslovak Women in 1897, during which the “Central Association of Czech Women” was established. The Association emphasized the idea of emancipation as a humanitarian movement, with aspects of social justice as well as the idea of equal rights for women and men in education, politics and social duties (cf. Lenderova 1999, 269 and Horska 1999, 106-107). Another important step was the establishment of the “Women’s Czech Club” in 1901, under which, a “Committee for Women’s Suffrage” was founded in 1905, with a clear focus on the specified issue. The Committee was headed by Frantiska Plaminkova, a leading Czech feminist of the period.²¹ Women’s associations organized a meeting, which passed a resolution, later on published in “Zenske listy” (The Women’s Papers, 21 December 1905). The resolution appealed to Czech men, specifically political representatives, to articulate women’s right to vote. It characterized the situation as unjust to women, many of whom had actively worked in the national liberation movement. If the male representatives would not enforce women’s suffrage, the resolution said, “we do not believe in their honesty, justice and progressiveness!” (ibid.) The Committee for Women’s Suffrage organized lectures, discussions and manifestations for female voting rights, and were also being encouraged by similar efforts in other European countries, namely Great Britain since 1903.

In 1907, a reform of the electoral law was passed, according to which the electoral right was “equal” – in fact, ascribed to *men* over the age of 24 with permanent citizenship. Women were “forgotten” again. However, social democratic suffrage activists found that the electoral law from the 1860s did not explicitly forbid women from standing for elections. So, in the 1908 elections, even though women could still not vote, the Social Democratic Party presented the first female candidate on its list, Karla Machova. She passed through to the second round, and though ultimately not elected, suffrage activists considered it a success that she stood for election.

The glass ceiling was first broken four years later, in the by-election of 1912. The National Liberal Party (former “Mladoceci”) put the writer Bozena

---

¹⁹ Conventions in 1899 and 1908 (see, Lenderova 1999, 269).

²⁰ The main liberal group was called “Mladoceci” (“The Young Czechs”, “young” meaning “progressive” here).

²¹ Alice Masarykova, a daughter of the soon-to-be president Masaryk, also cooperated.

Vikova-Kuneticka, a conservative emancipist (see above) on its candidate list. She tended to distance herself from the more radical feminist movement of the time and advocated a “universalist”, not gendered, national discourse. Non-feminist activists like her continued to see the main objectives of their work devoted to female education and enlightenment. They supported an “undivided” nationalist discourse and refused to cast doubt on the traditional female roles of mother and housewife. That standpoint, however, might have been the reason she was accepted by a wider political spectrum political spectrum, and she was successfully elected with 850 votes. Still, she was denied to be given the representative certificate on grounds of being elected “just thanks to a law imperfection” (Nedvedova, 2004). Karla Machova, who was again a candidate of the Social Democrats, did not receive enough votes to be elected.

At the time, patriotic discourse was quite characteristic of the Czech feminist movement – within the context of the national liberation movement and efforts to establish an independent Czech state. It was also accepted by more radical feminists (namely Plaminkova), but no longer was it used as a critical framework for women’s discrimination. Some of these discussions also included the idea of an educated and educating mother. As the writer and translator Pavla Moudra (1861-1940)²² put it: “Humankind will be like the mothers it has ... and the Czech country already had, and has had even today, its mother heroines”, she maintained. “... There will be no child that would not condemn renegation in his/her mind as the worst crime, and all children will be conscious that he/she himself/herself would never be capable of the renegation – if the parents or teachers at school bring him/her up in this idea” (Moudra 1932, 42).

Frantiska Plaminkova (1875-1942) already fully represented the second feminist stage of the self-conscious political fight for women’s rights. She was a member of the Czech National Socialist Party,²³ which strongly supported the idea of patriotism. This can be seen in the activities of women’s associations attached to this party even in the first half of the 20th century (Buresova 2002). But Plaminkova also emphasized the need to include Czech feminism into the framework of movements in other countries. She visited international feminist conferences and was also known abroad. All her life she remained an active citizen, fighting any form of injustice and discrimination. This approach was ultimately fatal for her during the Second World War, when, together with other

---

²² Moudra followed, like the Masaryks, the protestant reformation (Czech Brethern) interpretation of the Czech history (cf. Buresova 2002, 269).

²³ In the Czechoslovak Republic, the SNSP was a successor of the National Social Party, founded in 1897.

foremost personalities of Czechoslovak political and cultural life, she was executed by the Nazi regime.²⁴

3. WOMEN'S SUFFRAGE ACCOMPLISHED – NEW TASKS APPEARED

A universal concept of women's suffrage was put through into the Washington Declaration by Tomas Garrigue Masaryk, the leading representative of the Czechoslovak (or Czech and Slovak) struggle for independence and political identity. The emergence of an independent state, politically oriented to a secular liberal democracy (somewhat atypical for Central Europe after the First World War) meant an organic blossoming of a till then non-existent free space for activities, including those of feminists. Women gained the right to vote under the first Czechoslovak Constitution of 1920 – much sooner than in a number of other European countries. A citizen's rights and freedoms were established in Part 5 of the Constitution: "... privileges based on origin, sex or position are not recognized"; all citizens' lives and freedoms were fully protected, irrespective of language, race or religion. (121/1920 Sb., § 106, 1-2).

In the succeeding period between the two world wars (let's call it the third stage of Czech feminism), non-governmental feminist activities in the new state flourished; historians call this period the "golden age of feminism in the Czech lands" (see, Horská 1999, 115-117). After the war, the International Women's Council called for the establishment of national councils. In Czechoslovakia, this took form in 1923 through the foundation of "Women's National Councils", presided over by Plaminkova. In 1925, Plaminkova was elected Senator for the National Socialist Party. The Women's National Council had its press organ, the "Women's Council". In 1935, the organization had 50 member organizations with liberal goals and 27,000 members (Buresova 2002, 268). Feminist discourse of the First Republic can be characterized as primarily liberal; Social Democratic and Communist feminists were less dominant.²⁵ Mainstream communist discourse tended towards Lenin's view that supported only women's rights activism that accepted Marxist ideology and identified with the international working class movement.²⁶ Hence, Czech feminists on the political left suffered, we can say, a sort of a double marginalization.

---

²⁴ The worst persecution occurred after the Nazi "Empire Protector" Heydrich was assassinated by the activists of the Czech resistance.

²⁵ Social democratic feminist discourse was represented by Karla Machova (see above); communist feminist discourse by journalist Jozka Jaburkova. In 1931-1939, Jaburkova was a local political representative for the city of Prague; in 1942, she was tortured to death in the Nazi concentration camp in Ravensbrück.

²⁶ "The first proletarian dictatorship is a real pioneer in establishing social equality for women. It is clearing away more prejudices than could volumes of feminist literature. But even with all that we still have no international communist women's movement, and that we must have." ... (Lenin quoted in Zetkin 1920)

For the few women who managed to enter political structures of the new state, the situation was not easy. They lacked sufficient political experience, while a lot of prejudice against women as politicians remained among voters – both male and female. Many women still preferred to vote for men; there was a lack of women’s solidarity as far as political representation was concerned. The new female representatives could hardly form a lobby as they lacked the numbers; moreover, they did not agree on issues like divorces or abortions. In 1920, out of 270 representatives in Parliament only nine were women, i.e. less than 4%. The percentage of female representatives (who actually carried out their duties) exceeded 4% between 1920-1925 and 1929-1935, both in the National Assembly and the Senate (Ondrejova, in <http://www.hybaskova.cz/>, p. 2). With one exception, no female representative reached a higher parliamentary post during this period.²⁷

Women were members of various parliamentary committees (in none of them, however, did they have a majority). But these committees generally dealt with health matters or social policies. Once again, that reflected the gender stereotyped prejudice that women are “naturally” disposed towards social and medical care. Female representatives also had to fight for women’s issues within their own parties, political clubs and parliamentary committees. They finally succeeded in passing some reforms in family law: rights of the mother were made equal with those of the father, as well as more effective protections for widows and children born out of wedlock.

Another important feminist activist who must be mentioned is Milada Horakova (1902-1950). As a student Horakova was persecuted for her pro-independence views and, before the end of the First World War, she was expelled from grammar school for her active participation in an anti-monarchy demonstration. Like Pavla Moudra, she supported the Reformation (protestant) idea of Czech history. After the formation of an independent Czechoslovakia, Horakova completed her studies in law, and specialized in social work on the social position of women within the Czechoslovak Red Cross. She entered the Czech National Socialist Party and the Women’s National Council, where she became acquainted and cooperated with Plaminkova. During the Second World War, Horakova worked in the resistance movement and was imprisoned. After the war, she continued working in her party’s organizations and for the women’s movement – she cooperated on amending laws discriminating women, such as family law. Horakova, with a group of female lawyers, successfully amended the

---

²⁷ The exception was Frana Zeminova (1882-1962), a representative of the Czech National Socialist Party (like Plaminkova). In 1935, Zeminova became vice president of the Permanent Committee of the National Assembly, a very important committee of 24 members dealing with urgent matters. (Maly 1999, 285) In 1938, after the Munich Agreement, she resigned from public office.

law, explicitly removing the concept of “head of the family” and fixing in law spousal equality, in all respects (Havelkova 1995, 25). However, the perpetual democrat, Horakova went on criticizing the Communist’s political steps towards dictatorship and totalitarianism and actively worked against it. For this she was condemned for high treason by the Communist regime – in a fabricated judicial process in 1950 – and, as with Plaminkova by the Nazi regime, executed.²⁸

4. TOTALITARIAN REGIME, STATE SOCIALISM AND GENDER ISSUES

On 25 February 1948, the parliamentary system in Czechoslovakia was overthrown, and political power was usurped by the Communist Party, which declared itself to be the “ruling force of society”. Other parties (those not banned) remained independent in word only; in deed their leaders or press organs merely echoed the ruling party’s discourse. All underground civic activities not accepting of the ideology and refusing to conform to the regime’s new measures were banned.

As the Communist regime declared itself to be the representative of historical progress, it verbally (mis)used much of the agenda of the feminist movement of the previous period. It’s questionable whether we can refer to this period as the fourth stage of the Czech feminist movement, or if this would-be fourth stage is in fact vacant, emptied out, and – if speaking about a movement representative of free activity – non-existent. In many areas of social life, the period personified a hypocritical game on equality. In practice, to echo George Orwell, some were “more equal”. In theory, women were equal to men, they could divorce, have an abortion; the law guaranteed them the right to employment and to hold executive positions. In practice, employment was not a choice; it was a legal duty for everybody as well as being an economic necessity – a working-class family could hardly have survived on just one average salary. Men dominated higher positions in the party as well as in society, with more than 90 per cent of such jobs going to men. The line between the powerful and the powerless was drawn politically: if a woman supported the dominant discourse and actions, she might succeed in gaining a good position (although not as easily as a man), while those opposing the regime were marginalized or persecuted, regardless whether a man or a woman. Many who disagreed with the regime saw the crucial political difference as a struggle between “them” (the Communist oligarchy in power) and “us” (the dominated ones). This simplified dichotomy of the politically powerful and powerless inadvertently obscured

---

²⁸ Frana Zeminova (as well as other members of the Czech National Socialist Party) was also judged in the process together with Horakova and condemned to 20 years in prison; she was released in 1960, the result of a presidential amnesty. She died two years later.

many other societal differences and possible discriminations from the perspective of gender as well as of age, education, party membership, or other categories and their intersectional overlaps.

Feminist thoughts and new schools, which were developing at that time in Western Europe and in the U.S.A., did not elicit much response in Czechoslovakia during that period.²⁹ We could find both pragmatic and contextual explanations for that. The former would point to the fact that books representing different (or even partly polemical) ideas than the doctrine of state socialism were forbidden from being distributed in any form (printed or typed), and, as travelling was very restricted and police controlled, practically speaking it was very difficult to get access to such books. The latter explanation again calls to mind the above-mentioned black-and-white scenario, dividing people into those who conformed (regardless of the various levels and intensities of conformity) and those who didn't conform (ranging from silent opposition to openly protesting). However, feminism was not an agenda for either of them. The conformists believed (really or apparently) that the new system had achieved enough rights for women; the non-conformists regarded everyone to be deprived of their rights. The official discourse proclaimed class struggle; the dissident discourse proclaimed a struggle against the regime.

Apologists of the policies of the Communist regime in Czechoslovakia usually emphasize, the following achievements in respect of women: maternal benefits were very high, although that happened only in the 1970s;³⁰ and women massively entered the labour market – i.e. the public, stereotypically “masculine” sphere. However, as some critics point out (cf. Havelkova, 2005), the private “feminine” sphere remained a woman's responsibility. Women under state socialism suffered the double burden of employment and housework; the model pattern for them was that of a “superwoman” – a working mother, managing both job and household. The superwoman became the ideal feminine role and identity.

Paradoxically, more far-reaching destructive influences struck masculine identities. For many people dissatisfied with the public political space during communism, the family, close relations with friends, and people they could trust seemed to be the only meaningful sphere of life. Escape into privacy (inner emigration) was a significant feature of the time. This, however, was the

---

²⁹ That situation may find parallels in the histories of other countries belonging to the Soviet bloc during the Cold War, but a comparative analysis would require a substantially broader scope of research and goes beyond the focus of this study.

³⁰ After suppressing the democratization process of the “Prague Spring” (with military assistance from the Soviet and other socialist countries' armies), “normalization”, led by conservative Communists, began. The maternal benefits were to stimulate supported population growth.

traditional “feminine” sphere. Men had to face the depressing world outside without a respectful way out – there was no legal option for them to stay on parental leave, in place of mothers. The painful dilemma between collaborating with the régime, and the danger of persecution if one protested, must have been very stressful. The private sphere may have been a refuge (although for some people a constrained one). That also revitalized traditional (conservative?) family or community values. To save the image of the family as something harmonized, not alienated in the outer alienated world, many people – both men and women – played the game of being happy within the traditional confines of the home, and this included a traditional gender order.

A critical reflection of post-communist feminisms can result from the “politics of location”. Czech literary and gender studies theorist, Viola Parente-Capkova (Parente-Capkova, 2005, 30) wrote that for a Czech researcher, the radically “other” woman may be both a woman from the “West”, as well as a woman from the “East”. Parente-Capkova thus points to the fact, that reflections of post-communist women’s movements in Central and Eastern Europe with their specific experiences have somehow fallen through between the post-colonial conceptual analyses of the “West” and “East”. Post-communist countries do not unambiguously belong to either of these groups, and their experiences have yet to be appropriately studied. Jirina Siklova put it in the following way: “We will never, we women in the Czech Republic and other post-communist countries, survive the same discussions and self-searching which proceeded in the West among feminists of the 1970s and 1980s. ” [...] “We will rather choose thoughts from various branches and schools, and enrich the accepted ones with our own experience. I believe, that even with this eclectic attitude, we will be accepted by our “older sisters” from the West as partners of their dialogue, that they will not look upon us with only indulgence, and that we will also enrich them with our approach” (Siklova 1999, 137). In my opinion, this problem can find obvious parallels in Asian, African, or Latin-American feminist experiences. It urges us all to be sensitive to the cultural, social and political specifics of post-colonial feminisms and avoid simplified generalizations.³¹

As this period still forms a remarkable part of the memories and emotions of people (excepting the youngest generations), analyses of its political, social, gender, and other aspects are only now in progress,³² and an unbiased evaluation

---

³¹ As strongly recommended by, namely, theorists of Indian origin – e.g. Chandra Talpade Mohanty, G. C. Spivak, Homi Bhabha, Swapan Majumdar, as well as many others (Mohanty 1991, Spivak 1987, Bhabha 1997, Majumdar 1987).

³² E.g., Siklova, Jirina 1999, Havelkova, Hana 2005, Hanakova, Petra 2006, Kapusta-Pofahl, Karen 2002, et al.

will probably require some more time.³³ In this part of my text (which tends more towards an essay than the previous parts), I admit to be much more influenced in my interpretations by my own experience. My location and positionality stems from a personal history (*her-story*) of a daughter of a dissident family. To be honest, I can't really remove myself from that standpoint; so let my interpretation here represent just one of the voices.

5. AFTER 1989: NEW FEMINIST SEARCH

The fifth phase began after 1989, when the Communist regime collapsed. Once re-established, democracy enabled diverse discussion, which opened a new space for feminism, too. But what is democracy, or what should it be? After answering a resounding “no” to state socialism – a difference in opinions emerged, and because free speech had been suppressed for several decades, many people mistook democracy and freedom for “no limits”, improper expression was included in this. Feminist discourse, on the other hand, has supported political correctness, which, after only just throwing off totalitarianism, was not a popular idea at all. Apart from that, feminists did not refute their perceived positioning on the left of the political spectrum, which was extremely unpopular. Not long ago, for many people being socially conservative meant being democratic, simply because it went against the regime. And last but not least, feminism did not resist from presenting itself as an ideology. Since “ideology” had been linked with a specific doctrine, many people reduced the notion to believe that any ideology was a sign of something oppressive.

So the 1990s were generally marked by a reluctance, or even a resistance, to feminist arguments. Another reason for such views may be explained as poor knowledge or ignorance of what feminism represents. For many Czechs,³⁴ knowledge of feminism was limited to the radical branches of the 1960s in the United States or to the strikes of suffragettes from the beginning of the 20th century. For these Czechs, “feminist” was a dirty word, a indicative of an extravagant dislike of men.

---

³³ Just before finalizing this text for publication, a new book in Czech, edited by Hana Havelkova (co-edited by Libora Oates-Indruchova) was published (2015, see bibliography). The book offers deep analyses from a gender perspective of case studies from various spheres of Czechoslovak society between 1948 and 1989. “Expropriated” voice refers to the violent expropriation of many private/independent properties and activities after the Communists seized power in 1948 – as, despite the many slogans on equality, the new regime’s ideologists expropriated the agenda of the Czech pre-war emancipist movement. The book is oriented around issues such as gender constructions in marriage, sexuality, the obligatory employment of women and its consequences for (non)equality, gender (non)stereotyping in literature and film, and others. The authors search for interpretations that are as balanced as possible, not stemming from a priori prejudiced standpoints of any of the possible opinion positions.

³⁴ On 1 January 1993, Czechoslovakia peacefully split into two new countries: the Czech Republic and the Slovak Republic.

A third group of negative reactions to feminism may be interpreted psychologically. The formerly suppressed were now free; many people (especially males) were inebriated with the chance to disobey orders, even perhaps to become powerful themselves, enjoying privileges which had been reserved for the Communist oligarchy. On the other hand feminists wanted them to accept new limits on non-discriminatory expression and behaviour toward minorities. But also, many women were reluctant to accept the feminist label, since for them it meant “radicals”, and they continued to fulfil the role of guards of the patriarchy, finding a safe space in the position of “proper”, traditionally feminine, woman.

On the other hand, civil society began to develop. The first women’s consciousness-raising groups began appearing already within the dissident movement of the eighties, Professor Jirina Siklova being a leading voice. Her private book collection formed the foundation of the first gender studies library in then Czechoslovakia (partition of the country took place in 1993). Today, this library belongs to -or forms a part of- one of the most well-known feminist NGOs, Gender studies, o.p.s., which hosts social and cultural activities. Following the establishment of the NGOs, feminism began developing rapidly, both as it relates to activism and academia. Several NGOs³⁵ were established that focus on practical help for women in need (forced prostitution, trafficking, domestic violence, abuse, sexual harassment), in equal political representation, etc.

At the end of 1990s, rights for minorities of non-heterosexual and queer identities became a focus of public and political debate. It should be mentioned here that compared to other post-communist countries (like e.g. Poland or the countries of Eastern Europe), Czech society has been more liberal since at least the first half of the 20th century of Masaryk’s Republic; moreover, the influence of the Church(es) has been much less important here.³⁶ At the dawn of the millennium, discussions about the rights of non-heterosexuals reached Parliament; after several years of negotiations, the House of Deputies (on 15 March 2006) overturned the President’s veto, and the law on registered partnership was approved. However, registered partners do not have the same legal standing as married couples and are prevented from adopting children. Today, debate has shifted to the topic of adoptions.

New laws strengthening gender equality were also passed – against sexual harassment (passed 2005, valid since 2007) and establishing parental leave

---

³⁵ E.g. ProFem, Rosa, Bily kruh bezpeci (The White Circle of Safety), Forum 50 Per Cent, and others.

³⁶ Homosexuality was decriminalized in the Czech Republic as early as 1961, which was a rather progressive act – even for Europe.

instead of exclusively maternal leave (2006).³⁷ As a new member of the European Union (since 2003), the Czech Republic accepted (or had to accept, at least in theory) the policy of equal opportunity, which was declared to be an EU priority.³⁸ However, the Czech Republic was the last EU member to pass an anti-discrimination law, which it finally did in 2009.³⁹

In the second half of the 1990s, efforts were made to establish gender studies also within academia. The history of the Department of Gender Studies and its uneasy beginnings have been described in the Yearbook (2005) by Petr Pavlik in the essay “On the migrating branch, or gender and power in practice” (Pavlik, 2005: 40-44).⁴⁰ Gender studies as an independent MA programme⁴¹ was accredited by the Ministry of Education in 2004. In the same year, the department was established, and in September 2005 it began its first academic year. Curricula of the department has been designed as interdisciplinary: there are gender courses in philosophy (namely ethics), history, sociology, cultural

---

³⁷ However, discrimination of working mothers still is an oft-mentioned phenomenon, as e.g. the research on maternity/parental leave in seven European countries (2012) argues: “Czech mothers face discrimination. Discrimination in labour market, whether at work or while looking for job, is perceived by 54 per cent of mothers with children under 10. After maternity leave 54 per cent of mothers would like to use flexible working hours or combine working from home with the office (43 per cent). Half-time employment would be welcome by 43 per cent of mothers. Unfortunately, this is not matched by the offer: after maternity and parental leave only 23 per cent of respondents were allowed flexi-time, and only 10 per cent were able to sometimes make use of a home-office. The most frequent obstacles faced by women are: questions about the number of children and child care options during job interviews (63 per cent), refusing job candidates due to (potential) parenthood (43 per cent), being refused other than full-time work after maternity or parental leave (35 per cent). Mothers feel a strong need to achieve a work-life balance; they are interested in alternative work arrangements, mostly during parental leave, and in childcare facilities. They would also like to work during parental leave (63 per cent). They are mostly motivated by finances (78 per cent) and by the need to broaden their engagement beyond family (50 per cent). Up to 60 per cent of respondents are interested in childcare provided by (or cooperating with) their employer. In total, 53 per cent of mothers did not work during parental leave due to the lack of child care facilities. *The above-mentioned figures are the result of a survey of 605 respondents conducted by Ipsos-Tambor on behalf of Gender Studies.* (Jonášová – Frýdlová – Svobodová, 2012: 48).

³⁸ The practical level of implementation lags painfully behind the theory, as is clear from “Shadow Reports in the Area of Equal Treatment and Equal Opportunities for Men and Women” (Pavlik 2004), or Pavlik’s other articles (see bibliography).

³⁹ See, <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-198> (Czech), http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Antidiscrimination_Act.pdf (English). The bill was suggested in Parliament several times previously. In 2008, both chambers of the Parliament finally agreed on it, but President Václav Klaus used his veto.

⁴⁰ In 1998, Gender Studies was established as a centre within the Department of Social Work at the Faculty of Arts. The centre successfully received a grant from the Ford Foundation. The Dean of the Faculty of Arts then promised to establish the discipline as a department and advertised a search for professor positions. However, his conservative successor cancelled the search – with no excuse to the professor who had already applied – and demonstrated a determination not to have this discipline at the Faculty at all. He fired team members, one by one, and within two years had abolished the Centre for Gender Studies. Meanwhile, our team had been negotiating with other faculties of Charles University, and we finally found the best understanding at the Faculty of Humanities, which we are now a part of.

⁴¹ See the webpage of the department: <http://gender.fhs.cuni.cz/>

studies, language and literature, post-colonial studies, epistemology, methodologies and studies of disabilities. The courses are based on interactive methods of teaching, with feedback from students at the end of every semester. To demonstrate one idea that resulted from this – the deconstruction of power – we also decided to make the office of the head of the department rotating, which is rather uncommon in Czech academia.

Today, there are two academic gender studies programmes in the Czech Republic: a BA programme at Masaryk University in Brno (2003), and a MA programme at Charles University in Prague (2004). Some gender courses are also being taught within other departments of social sciences and humanities at other Czech universities, The Department of Gender Studies in Prague, in cooperation with Brno, organizes seminars on feminist pedagogy every year; some of these seminars focus on the popularization of gender studies as a discipline among, e.g. school teachers, NGO workers, state service workers and others, also organized are workshops for the academics. Thus far the Department has organized or co-organized several conferences and published academic, pedagogical and student texts.⁴²

6. CONCLUSION

What is the best way to conclude this brief outline of the development of the Czech feminist movement and thinking? During the nineteenth century's revivalist emancipation (emancipist) movement and the liberal First Czechoslovak Republic, Czech feminism was on par with that of other countries.] The dominant discourse focused on liberal feminism, which emphasized the education of women and, later on, also women's political rights (suffrage) and economic rights. Apart from liberalist characteristics, it represented a combination of patriotic and emancipist discourses, which can be explained within the context of the struggle for an independent Czech state and search for a modern national identity. Between the two world wars, the patriotic aspect continued to play a role within the movement, which was personified by its protagonists. In this period in Central Europe, Czechoslovakia was a rare democracy, and this enabled feminism to grow and develop.

---

⁴² A few examples: In 2005, an interdisciplinary conference of Czech and Slovak feminist studies, and in 2007, an international conference called Gender and Generations. After both conferences, volumes of selected (revised) papers were published. In 2005, the Department started to issue yearbooks, divided into an informational section, academic articles of staff members and/or introductory lectures for the courses, as well as selected student research reports and reflections on their study, and academic outputs representing student-teacher cooperation (e.g., Knotkova-Capkova, Blanka, ed., *Rocenska Centra/ Katedry genderovych studii* (Yearbook of the Centre/Department of Gender studies). Charles University, Prague, 2005; and, Knotkova-Capkova, Blanka, ed., *Rocenska Katedry genderovych studii* (Yearbook of the Department of Gender Studies). Faculty of Humanities, Charles University, Prague 2007.

The Communist takeover stymied progress in the movement by suppressing free civic activities, closing the borders, and forbidding ideas representing any form of otherness to be spread; it cut the Czech feminist movement out of the world context. Some feminist objectives were appropriated by the regime, but this was not the result of discussions or activism from within. Czech feminism could not pass through all the diverse phases and branches of development that were seen in non-communist European countries or in the U.S.A. – be it radical, psychoanalytical, post-structuralist or neo-Marxist feminism. Nor could it respond to discussions of multiculturalism and feminism, post-colonial feminism, or intersectional discriminatory discourses. As a movement and theory, it had to find a new beginning at the moment many second feminist wave theories emerged – to the satisfaction of many theorists – and the debate shifted to the fluidity of categories and queer identities. Czech feminists at the beginning of the 1990s were searching for a way to surpass such a long development period. Do we start where we stopped (or were stopped) in 1948, or do we try to catch up to the world's present state?

In that respect, time helps. In spite of the difficulties of this twice-born movement, it has been finding its bases. Within society, opinions about feminism have generally become more positive. Over the last decade, a number of original Czech feminist analyses have been published in numerous fields – sociology, literary criticism, cultural studies, political studies, politics of sexuality and identity or intersectional issues (e.g. gender and disabilities). Feminism has become an established part of the curricula and of public discourse.

Feminism (feminisms) has/have been developing in the Czech Republic as a plural system of thoughts. Their particular expressions reflect the specific face of a post-totalitarian (post-neocolonial) situation that the country has survived.

BIBLIOGRAPHY

Note: Online sources were last accessed on 1 December 2015.

Bhabha, Homi (1994), *The Location of Culture* (New York: Routledge)

Buresova, Jana (2002), *Narodne politicke aktivity ceskych zenskych pokrokovych spolku v prvni polovine 20. stoleti* (National Political Activities of the Czech Women's Progressive Associations in the First Half of the 20th

Century). In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 31: 265-276.

Dörflöva, Yveta, Helena Kokesova and Hana Taudyova (Eds.), *Bozena Nemcova: Obraz mezi obrazy* (Bozena Nemcova: Image among Images). Památník národního písemnictví, Praha 2001.

De Gouges, Olympe (2006), "Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen", 1791. Quoted from, <http://www.pinn.net/~sunshine/book-sum/gouges.html> (24 July 2006).

Halas, František (1940), *Náš paní Božena Němcová* (Our Lady Božena Němcová) (Borovy, Praha).

Hanáková, Petra (1998), "Vicissitudes of Czech Feminism" <http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz.html> (24 July 2006).

Havelková, Hana (2005), "From National Icons to Superwomen." In: Waste of talents: turning private struggles into a public issue. Women and Science in the Enwise Countries. Enwise Report, European Commission, Brussels, 16-37.

Havelková, Hana (1995), "Liberalní historie ženské otázky v českých zemích". Havelková, Hana (Ed.), *Existuje středoevropský model manželství a rodiny?* (Does a Central-European Model of Marriage and Family exist?). A Volume from the International Symposium, Prague 24-25 November 1994, Praha: 19-30.

Havelková, Hana (2015), Oates-Indruchová, Libora, *Vyvlastněný hlas* (Expropriated Voice). SLON, (Praha).

Horská, Pavla (1999), *Náš prababický feministky* (Our Grandmother Feminists). Knihovna Dejin a současnosti, (Praha)

Jonášová, Kateřina (2012), – Frýdlová, Pavla – Svobodová, Lucie, *Maternity leave, or parental time?* Gender Studies o.p.s., (Prague).

Kapusta-Pofahl, Karen (2002), "Who would create a Czech feminism? Challenging assumptions in the process of creating relevant feminisms in the Czech Republic", <http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/v20n2/Pofahl.pdf> (24 July 2006).

Knotkova-Capkova, Blanka (2005), *Roceníka Centra/ Katedry genderových studií 03/04* (Yearbook of the Centre/Department of Gender studies) (Prague: Charles University)

Knotkova-Capkova, Blanka (2007), Rocenka Katedry genderovych studii 05/06 (Yearbook of the Department of Gender Studies) (Prague: Charles University Faculty of Humanities).

Lenderova, Milena (1999), K hrichu i k modlitbe. Zena v minulem století (To Sin and Prayer. Woman in the Last Century) (Praha: Mlada Fronta).

Majumdar, Swapan (1987), Comparative Literature: Indian Dimensions (Papyrus, Calcutta)

Maleckova, Jitka (2002), Urodna puda. Zena ve sluzbach naroda (The Fertile Soil. Woman in the Service of Nation) (Praha: ISV).

Maly, Karel (1999), Dejiny ceskeho a ceskoslovenskeho prava do roku 1945 (History of Czech and Czechoslovak Law until 1945). Linde Praha a. s., (Praha)

Mohanty, Chandra Talpade (1991), "Under Western Eyes. Feminist Scholarship and Colonial Discourses." Mohanty, Chandra Talpade, Ann Russo and Lourdes Torres (Eds), Third World Women and the Politics of Feminism, (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press): 51-80.

Moudra, Pavla (1932), V predvecer velke doby (On the eve of a new age) (Praha: Nakladatelstvi Prace a intelektu).

Nedvedova, Anna (2004), (Gender Studies, o.p.s.) "Volebni pravo pro zeny se muselo vybojovat." (Women's suffrage had to be struggled for.) www.feminismus.cz/ (3 June 2004).

Ondrejova, Pavla (2006), Zeny v ceskoslovenskem parlamentu 1918-1938. (Women in the Czech Parliament 1918-1938) (Brno: Masarykova univerzita Filozoficka fakulta).

Ondrejova, Petra, "Zeny v politice" (Women in Politics). In: http://www.hybaskova.cz/_cw_files/CESKA-POLITIKA/ZENY-V-POLITICE--SITUACE-V-CESKE-REPUBLICE-Petra-Ondrejova.

Parente-Capkova, Viola (2005), "Vzdorne psani, strategicky esencialismus a politika lokace" (Resistant Writing, Strategic Essentialism and the Politics of Location). In: Knotkova-Capkova, Blanka, Konstruovani genderu v asijskych literaturach (Constructing Gender in Asian Literatures) (Praha: Ceska orientalisticka spolecnost): 9-35.

Pavlik, Petr (2005), "Analyza vladnich zprav o plneni Priorit a postupu vlady CR pri prosazovani rovnosti muzu a zen". In, Knotkova-Capkova, Blanka (ed.),

Rocenka Katedry/Centra genderovych studii 03/04 (Yearbook of the Department/Centre for Gender Studies 03/04) (Praha: FHS UK): 138-157.

Pavlik, Petr (2005), "A report on the state of equal opportunities in the Czech Republic: broken promises, window dressing and complicity", Knotkova-Capkova, Blanka (Ed.), Rocenka... (ibid.): 158-171.

Pavlik, Petr (2005), "O stenovani oboru aneb gender a moc v praxi" (On the moving of the branch, or gender and power in practice). Knotkova-Capkova, Blanka (Ed.), Rocenka Centra/ Katedry genderovych studii (Yearbook of the Centre/Department of Gender studies) (Prague: Charles University): 40-44.

Pavlik, Petr (2004), Stinova zprava v oblasti rovneho zachazeni a rovných příležitostí žen a mužů. Gender Studies, o.p.s., (Praha).

Plaminkova, Frantiska (1930), (ed.), Masaryk a ženy (Masaryk and Women) (Praha: Zenska narodni rada).

Showalter, Elaine (1978), A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing (London: Virago).

Siklova, Jirina (1999), "Unava z vysvetlovani" (Tiredness of Explaining), Chribkova, Marie, Josef Chuchma and Eva Klimentova (Eds.), Feminismus devadesatých let ceskyma ocima (Feminism of the 1990s through Czech Eyes) (Praha: One Woman Press): 128-137.

Siklova, Jirina (1999), "Why Western Feminism Isn't working in the Czech Republic" <http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz4.html> (24 July 2006).

Spivak, Gayatri Chakravorty (1987), "French Feminism in an International Frame", In Other Worlds. Essays in Cultural Politics, (New York: Methuen): 134-153.

Ustavni listina Ceskoslovenske republiky. 121/1920 Sb., § 106, 1-2. Zakon ze dne 29. unora 1920, kterym se uvozuje Ustavni listina Ceskoslovenske republiky. (29 February 1920 Law introducing the Constitutional Document of the Czechoslovak Republic). In: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

Vodakova, Alena and Olga Vodakova (2003), Rod zensky (The Female Gender) (Praha: Sociologicke nakladatelstvi (SLON))

Zetkin, Clara (1920), "Lenin on the Women's Question", <http://amadlandawonye.wikispaces.com/1920,+Zetkin,+Lenin+on+the+Wom+ens+Question> (24.7.2006).

Zrno, Matyas (2005), "Rodinna politika ve feministických koncích" (Family Policy in feminist Ends) (Prague: Mlada fronta Dnes (a daily)).

Other relevant Internet sources

<http://zena.centrum.cz>

<http://www.feminismus.cz>

<http://zivotopisy.ireferaty.cz>

<http://www.genderonline.cz>

<http://www.padesatprocent.cz>

<http://www.hybaskova.cz/>

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-198>

http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Antidiscrimination Act.pdf

<http://gender.fhs.cuni.cz/>

**APPROACHING FEMINISM FROM THE MARGINS:
THE CASE OF ISLAMIC FEMINISMS**

Laura NAVARRO¹

ABSTRACT

This article tries to contribute to one of the most relevant debates within the framework of current Gender Studies and feminist activism: the debate dealing with feminism and religions. The aim is to provide these reflexions with some theoretical elements that help us to better understand some of the complex issues of this field, such as the meaning of considering secular feminism as the only acceptable feminist model, and the possibilities of building one feminist movement that takes into account all the diversity of women's needs, wishes and oppressions. The author goes in depth these questions through the analysis of the "Islamic feminism", which takes an element as the religion (historically discarded by the European hegemonic feminism) as its starting point. Firstly, the article puts it in context by analysing "new feminist currents from the margins" that, in the eighties, started to question the ethnocentric and classist visions of an hegemonic feminism that concentrated their struggles on the concerns and interests of western, white, secular and middle class women, leaving aside the specific claims of other women's profiles. Afterwards, the article goes deep into the characteristics shared by the different Islamic feminist movements, its areas of work as well as its main purposes. Finally, it highlights some of the most important Muslim feminist thinkers and activists emerged in recent decades in the United States, Europe, Latin America, Africa and Asia.

---

¹ Université Paris 8.

* Makale Geliş Tarihi: 05.04.2015
Makale Kabul Tarihi: 24.11.2015

Keywords: feminism, religions, Islam, intersectionality, ethnocentrism.

INTRODUCTION

Is it rightful to affirm that no monotheistic religion can be liberating for women because all them contain in themselves a patriarchal and sexist discourse? Considering secular feminist model the only one acceptable, does it help to make progress in the achievement of women's rights around the world? Is it possible to built one feminist movement that takes into account all the diversity of women's needs, wishes and oppressions? These are some of the complex issues the current Gender Studies and feminist activism think about, especially in the field dealing with feminism and religions.

In this chapter, I will go in depth these questions through the analysis of the "Islamic feminism", which takes an element as the religion (historically discarded by the European hegemonic feminism) as its starting point. Firstly, it will be put in context by analysing new feminist currents from the margins that, in the eighties, started to question the ethnocentric and classist visions of the hegemonic feminism. Afterwards, the chapter will go deep into the characteristics shared by the different Islamic feminist theories and movements, as well as its origins, areas of work and main purposes. Finally, I will highlight some of the most important Islamic feminist thinkers and activists emerged in recent decades in the United States, Europe, Latin America, Africa and Asia.

1. FEMINISMS "FROM THE MARGINS"

In the eighties, while the historical feminist movement (based on the fight for educational and political rights) was being consolidated in many countries like Spain, new feminist currents in other countries (like the black feminism in the U.S.) started to redefine the hegemonic feminist theory and practice. These new and diverse currents have been named with different terms, such as "third wave of feminism", "postcolonial feminism" or "postmodern feminism". However, all of them shared one thing: the questioning of the ethnocentric and classist visions of an hegemonic feminism that concentrated their struggles on the concerns and interests of western, white, secular and middle class women, leaving aside the specific claims of other women's profiles. Although the so-called Islamic feminism appears later, it can be framed within these new feminist currents emerged "from the margins". Let's look at the characteristics shared by these new movements developed in last decades in different countries.

Characteristics

Firstly, they emphasize not only the differences and inequalities between men and women (the same as the dominant western feminism), but also the

differences and inequalities between women themselves based on their "race", religion and social class. They don't talk of "woman" but of "women".

Regarding their main claims, these new currents go beyond the traditional ones such as a secular state, sexual rights and access of women to the labour market, to propose new lines of thought and action that take into account the specific needs of African American women, Muslim women, lesbians or immigrants. Some of the issues addressed are: How can racism and classism influence in the building of gender experiences? Is it possible to practice a religion and to be feminist? Can immigrant women, low-class women or single mothers feel reflected in a supposedly "universal" model of feminism?

To these feminists, capitalism and current conditions of globalization are also widely criticized because, according to most of them, this hegemonic economic model tend to promote a new type of colonization of certain societies, and erase the particularities of "other" cultural, religious and social contexts. The concept of "border" is then a key category that allows them to collect the marginal and differentiated status of many women who don't feel represented by the mainstream currents developed in Europe and U.S.

Finally, the thought of these feminists is influenced especially by the work of Edward Said Orientalism, but also by Foucault's analysis of discourse and power, the deconstructionist thought of Gayatri Ch. Spivak and the postcolonial studies of Homi K. Bhabha. In fact, the reaction of these feminisms responds, among other factors, to the long tradition of racist and sexist discourses constructed by European colonization policies in order to reinforce differences between colonizers groups and colonized subaltern groups. For instance, the "wild colonized man" versus the "civilizing colonizer man", or the "women subjected to colonized men" versus the "western women protected by their husbands".

This differentiation between colonizing metropolis and the "wilderness" of the colonies was established largely around their different models of family. The colonial administration even defined what should be the ideal family model (with the white woman, mother and wife presented as the ideal of womanhood), when considering gender relations of the colonized people as cruel and unacceptable, especially for women (Nash et al., 2013). As it would happen more than a century later with the invasions of Iraq and Afghanistan, the alleged harms done to the local women's rights became an essential argument to justify the invasion of these territories.

Tensions

Moreover, these feminist movements emerged from the margins share two kinds of tensions. On the one hand, they have tensions with a dominant western

feminism that speaks from a structural position of power and has succeeded in imposing its political agenda as the only valid schedule for the construction of gender equity in the world. The discourse of the advocate and Algerian feminist Wassyla Tamzali would be representative of this dominant feminism. According to her, "Islamic feminism is an oxymoron [...] Feminism is an ideology of liberation and Islam is obedience" (cf. Doria, 2011).

On the other hand, they have to deal also with nationalist and ethnic movements, which provide them spaces of resistance against colonial regimes of power (and/or against neoliberal globalization), but tend to engender at the same time constructions of an idealized femininity especially based on a conservative cultural structure of the tradition and a patriarchal and heterosexual family model. In fact, Chicano cultural nationalism and others such as the indigenous, the African and the Islamic ones are not only ideologies of cultural pride and racial or religious unity, but also gender constructions that regulate and control the bodies of women. In that sense, the Moroccan writer and feminist Fátima Mernissi has criticized not only the colonization, but also the nationalist movement's discourses about women's liberation, as well as the postcolonial state for its opportunistic use of Islam as a unifying discourse, its adoption of capitalism and its male-centred vision of development (cf. Rhouni, 2009). She has deplored, for instance, the fact that Moroccan nationalist movement claimed more political rights, but failed to take up the reform of the family code with the argument that "Islam was genuinely patriarchal".

Islamic feminism shares these tensions too. The Iranian Islamic feminist Ziba Mir Husseini summarizes in this way the three main oppositions "the feminist project in Islam" has to deal with: 1) The secular fundamentalists, who deny that any law or social practice based on religion may be just or equitable; 2) Muslim traditionalists, who resist any change in what they consider ways of eternal validity intangible sanctioned by the sharia; 3) and the Islamic fundamentalists, who try to change current practices by returning to what they claim to be a "pure" version of sharia through the establishment of an Islamic state (Mir Husseini, 2010).

Therefore, many Muslims maintain Islamic feminism has nothing to do with Islam, but using different arguments from secular feminists. One of the most used arguments is that the only intention of Islamic feminism is to destroy "from within" the traditional family unit, according to them, indisputable basis of the ideal Muslim society. However, this way of understanding Islamic feminism as a mere imitator of the most rancid secular feminism supposes, as it has been highlighted by Natalia Andújar (2014: 192), "to ignore the differences between them, to fake its native origin and to deny the great diversity existing within the secular feminism".

2. ISLAMIC FEMINISMS

Before analysing the origins and characteristics of the so-called Islamic feminism, it is important to clarify the meanings of the words "feminism" and "Islam", especially when, as happens in many societies, the association of both terms often causes amazement and even rejection. As we have seen briefly in the first part of the chapter, there are diverse theories and feminist positions, which have different political implications that are inserted in different historical contexts that evolve in turn. This historical and sociological dynamism shows how every definition of "feminism" should be subjected to constant revision.

Terminological issues

The term "Islam" is not univocal either. When mass media often raise debates about "the place of women in Islam" or about "the compatibility of Islam with feminism or democracy", is it possible to give a definitive closed answer? In the approach of these debates, it is implicitly assumed that "Islam" has a unique meaning; and few people wonder what dimension of Islam they are referring (a social, political or spiritual dimension), or at what point in history and where in they are talking about. The fact of identifying Islam as something ahistorical and monolithic leads to essentialist approaches that are not only conditioned by racist and sexist prejudices, but also are reductionist and does not help to understand the enormous complexity of social movements we studied (Navarro, 2008).

The relevance of the use of terms "Islamic feminism" is also controversial. In fact, some Muslim feminists are reluctant to come forward as "Islamic feminists" because of the negative charge involved in many Muslim majority countries where feminism is identified with colonialism and belligerent atheism. The position of Nadia Yassine, leader of the Moroccan Islamist organization al-Adl wa al-Ihssan (Justice and Charity), is representative of this position. However, other Muslim feminists claim their allegiance to the great feminist family, but by working within a religious framework, they need to contextualize their struggles with the adjective "Islamic". Despite these terminological differences (and indeed, strategic), as it is underlined by Natalia Andújar (2014: 173), all of these women "are joined by the belief that the Quran does not advocate patriarchy, and by the need to change discriminatory laws against women (laws made by men and not by divine inspiration)".

Origins

Islamic feminisms begin to become more and more visible in the nineties of the twentieth century. However, this does not mean that Muslim women did not

participate in associations or movements claiming for their rights before that date. As history shows, Egyptian women played a key role in the uprising against the British State in 1919. Later, in the 30s and 40s of the twentieth century, Arab women's organizations, led by Huda Shaarawi (founder of the Egyptian Feminist Union), created a pan-Arab union in which organizations of Syria, Lebanon, Iraq and Egypt planned conferences and supported organizations of Palestinian women, practicing in this way a proto "pan-Arab feminism". In the same way, thinkers like Aisha Abd al-Rahman (better known as Bint al-Sati) had already read the Quran some decades before the 90s in order to adapt it to her time and to contribute to Muslim women's emancipation. Even in the early days of Islam, as Andújar (2014: 176-177) explains, the *ummahat al-muminin* ("mothers of the believers", title which designate the Prophet's wives) not only contributed decisively to the interpretation of numerous passages of the Quran, but also were great *muhaddithât* (transmitters of hadith).

Nevertheless, it is only in the nineties when the term "Islamic feminism" starts to be used in a most usual way. For example, the South African Shamima Shaikh used it in her speeches and articles in the 90s. The Saudi scholar Mai Yamani in her book *Feminism and Islam* (published in 1996) and the Iranian writers of the magazine *Zanan* (founded in 1992) used it as well. Also in this decade, Turkish scholars, as Yesim Arat and Nilufer Gole, started to talk about "Islamic feminism" to refer to a new feminist paradigm that was emerging at that time in Turkey; and the first systematic productions by Islamic feminists as Amina Wadud started to be published. Before presenting the most representative figures of these Islamic feminisms, let's see how we can define Islamic feminism.

Definition

It is difficult to answer that question because there are many different currents inside Islamic feminism. However, all of them share one thing: the idea that the Quran can be a key source to question the patriarchal order. In this way, this feminism can be considered as a clear example of disruptive feminist approach, because it takes, as its starting point, an element that the European hegemonic feminism had discarded: the religion.

The Quranic hermeneutics of gender is, in fact, one of the main tools used by these feminists for their purposes. This hermeneutics has adopted three main approaches: 1) The revision of Quran verses in order to correct false stories that have been spread among most believers and used to justify male superiority (i.e., the verses about the Creation). 2) The search and value of Quran verses which unequivocally indicate equality between men and women. 3) The reinterpretation of other verses that have generally been interpreted in a way that justifies male superiority, but nevertheless can be examined in a new way that highlights its favourable elements to equality.

This kind of hermeneutics is part of the large feminist revision of the theology that other religions (including Christianity) have been experiencing for a few decades. According to Andújar (2014: 180), feminist hermeneutics "is a hermeneutics of suspicion: it shows that those traditional interpretations pretending to be neutral (mere transposition of the message of the Quran) were actually conditioned by the previous ideology of the readers". In the Islamic feminist discussion, some scholars choose to reject all those hadiths that contradict the Quran (it is the case of Fatima Mernissi), while other ones accept that some hadiths can be true but argue they must be taken into account within a historical context reflecting a patriarchal mentality (Saddiya Shaikh, Leila Ahmed).

In that sense, it is interesting to know, for instance, the deep study of Islamic classical texts conducted by Fatima Mernissi in her book *Political Harem* (2002) in order to analyze (and ultimately, to reject) many discriminatory hadith towards women, specially the famous hadith "A people guided by a woman not prosper". However, according to Andújar (2014: 181), "the fact of discarding some hadiths by that method, inevitably ends up reinforcing the discourse of authenticity because she follows the same logic. From her point of view, the aim should be to show the problematic nature of the authentication methodology made by the compilers of hadith, rather than simply showing that a particular hadith is invented. In other words, the goal should not be to prove the falsity of certain hadith, but to prove the hadiths cannot be taken as basis for legislation because they reflect the mentality of a particular time and they should not be normative.

Besides theology, many of these Islamic feminists are also using the social sciences in their work to counter sexist interpretations of the Quran and the Sunna, and to revise, in the light of the present circumstances, those aspects of the Quran that are not inherently discriminatory but would be linked to the situation of women in the time when the holy book was revealed.

That is why we can distinguish many areas of work of these Islamic feminists. Zahra Alí (2012) underlines three main areas. 1) One of them is, as we have just seen, the area dedicated to revise Islamic jurisprudence (fiqh) and Quranic exegesis (tafsir) in order to refute the masculine and sexist readings of the texts. 2) A second one is focused on highlighting the role of women in the history of Islam and Muslim societies, as well as building knowledge by women and for women. 3) A third one, also very important, is dedicated to develop a feminist thinking about fundamental principles of justice and equality to contribute to reform the orthodox Muslim thought, and also the society.

Objectives

At the same time, feminists engaged in this kind of intellectual work do not have the same goals, hence again the relevancy of talking about "Islamic feminisms", in plural. Zahra Ali (2012) distinguishes three main positions. 1) The "traditional reformist": it is majority among the most egalitarian ulema (religious scholars) and defends the spiritual equality of women and men and conceives their roles, rights and duties as different but equivalent, not hierarchical. 2) The "radical reformist position": it stands up for returning to the fundamental principles of Islam in order to affirm the equality of men and women as subjects, without attributing social roles and functions differentiated. 3) The "liberal reformist position": it conceives Islam as a set of philosophical and ethical principles, which are lived and formulated subjectively beyond legal and formal requirements.

Although the different Islamic feminisms have different purposes, most share the aim of working for women's rights, from an individual point of view and from a social point of view. In fact, Islamic feminisms are based on a basic principle of Quranic ethics (the justice), which has to be applied not only to gender relations, but also to the social field in its broadest sense (economic, religious pluralism and democratic values). That is why these feminists attach a great importance to the education as an essential tool to fight for the Muslim women's rights.

3. ISLAMIC FEMINIST THINKERS AND MOVEMENTS

Islamic Feminisms have also global aspirations: they are interested not only in women living in Muslim majority countries (where they denounce discriminatory family codes), but also in all those Muslim women living in Western societies (where they claim for a social and political status with full rights). The priorities of social movements born from these feminisms are different depending on the contexts in which they are developed. However, within this diversity, there is an important nucleus of women that demands the same thing: full equality in all areas, that is in political, economic and social areas, but also in the religious one. Indeed, access to the female imamate will be one of the most controversial points, and more productive in turn, within the different Islamic feminist movements. The main trigger was the announcement in the mass media of the mixed prayer led by the African American Amina Wadud in 2005.

There are other issues promoted by this transnational feminist movement. For instance, the different international campaigns with a lobbying function, such as the "Stop Stoning and Killing Women!" campaign, aimed at eliminating these practices denouncing the manipulation of religion. Besides, the creation of

the first International Council of Muslim Women Shura Council in 2007 in New York, which aims to promote women's leadership and to form muftiyat (experts in jurisprudence), as well as the organisation of four international conferences on Islamic feminism, held in Spain since 2005 and focused on the analysis of the current situation of this movement and its future prospects. Also at the transnational level, it is very active the cooperation of these activists on the issue of family law; for example, the transnational movement Musawah proposes a package of resources on the rights of Muslim women in the family, the Karamah organization provides legal advice on family issues.

Locally, we can also highlight other movements as the one promoted by the organization "Sisters in Islam" in Malaysia, whose aim is to foster women's rights in the religious field. The activists of this movement criticize the keepers of the religious authority who, according to them, commit injustices against women in the name of Islam. They also appeal for the right to participate in the debates about religion and criticize the use of the religion in the political competition. Besides, in the post-revolutionary Egyptian context and after the victory of the Islamists parties (Muslim Brothers and salafists) in the elections, the women's rights activist and scholar Omayma Abou Bakr consider that the aim of Islamic feminism is keeping its opposition to the political and theological patriarchal authority, as well as preserving an independent and intermediate space between the Islamic conservative discourses about women and the secular liberal reactions to this political change.

In France (where the activists called "reislamised" are in the contexts where Islam is strongly stigmatised), the French activist Saida Kada contributed to start up the Union de soeurs musulmanes de Lyon in 1995. She has explained the barriers she found on the part of her co-religionist men, and on the part of the féminisme à la française. This Islamic feminism get close to the antiracism and the anticolonial feminism represented by the French-Algerian Houria Bouteldja, who works to protect "Arab women" from the real sexism of their community (and from the one of the French society), without forgetting the defence of "Arab men" from the racism that accuse them of being sexist by nature (cf. Benelli et al., 2006).

Regarding the most famous Islamic feminist thinkers, we can mention Asma Barlas, educated between Pakistan and the U.S., who defends democracy in close connection with the defence of women's rights; the Moroccan Asma Lamrabet and her work on re-reading the sacred texts from a feminist perspective; the Pakistani Ghazala Anwar, who focuses on controversial issues as homosexuality; the Iranian Ziba Mir Hosseini, who rely on the Quran to criticize government practices as well as the sexism of their colleagues of party; Nimat Hafez Barazangi, educated between Syria and the U.S., who emphasizes

the role of education; etc. Unable to delve into all the Islamic feminist thinkers, I will look at three of them: the Afro-American Amina Wadud, who is also a recognized activist who has led mixed prayers, renegotiating in this way the role of Muslim women in the public sphere; the Chilean Vanessa de la Fuente, an active defender of Muslim women's rights in Latin America; and finally, Natalia Andújar, one of the most active voices of Islamic feminism in Spain.

Amina Wadud

In her classic book *Qur'an and Woman* (1999), Wadud criticizes the traditional exegetical atomized methods, verse by verse, which prevents from entering into the universality of the text. She is representative of those Islamic feminists who consider fundamental to carry out an holistic exegesis of the Quran that relates both Quranic ideas and principles, and current social, moral, economic and political concerns, particularly the relations between men and women.

Wadud argues that the Quran establishes the ontological equality between men and women, and appeals to the recovery of the ethical and cosmological principles that have to frame the Quranic exegesis: the tawhid (oneness), the 'adl (justice) and the taqwa (the God consciousness), which constitute the main column of Islamic feminism. She invites all Muslims to reform their societies in order to carry out the equality inherent in the Islamic paradigm, where unity transcends any dualism.

Vanessa Rivera de la Fuente

She is considered one of the pioneers of Gender studies and Islam in Latin America. Her work is focused on gender, identity and communication; sharia and citizenship; and rights of homosexual people in Islam. In her blog *Mariposas en la tormenta* (Butterflies in the storm), she talks about all these issues.

She is a good example of how Islamic feminism has experimented a huge development in the last years thanks, to a great extent, to the boom of Internet, which has let many Muslim women become receivers and emitters of non traditional knowledge about the interpretation of the sacred texts. The Internet has made possible the rupture with the traditional Islamic leadership, and many collectives (like women), who could not make them heard before, can now access to first-hand sources that can help them to empower themselves.

Natalia Andújar

She is an active member of the Unión de Mujeres Musulmanas de España (Union of Muslim Spanish Women), one of the organisers of the International Conference of Islamic Feminism, and has been the director of the website *Webislam.com* for several years. Recently, she has created a training institute

specialised on Islamic issues: Educaislam, where she teaches courses about feminism and Islam.

In Spain, Islamic feminists as Natalia Andújar have started their work linked closely to the historical Muslim Spanish associations (developed after the end of the Spanish dictatorship) and, also, to new challenges appeared with the arrival of foreign workers from Muslim majority countries, specially, since the end of the nineties. One of these challenges has been the controversy around the use of hijab in the schools and the use of burka/niqab in public spaces.

Facing the Spanish feminists who are against the use of this items of clothing in the public space, Spanish Islamic feminists as Natalia Andújar consider that this positions are based on one ethnocentric idea: "our model of feminism is the best model for all women". She defends this secular feminist model is not the unique, and criticize how many Spanish feminists focus their discourses on cultural issues like hijab, deflecting attention from other important issues such as social and economic inequalities which are behind the discrimination of many Muslim women.

These feminists have also highlight the need of promoting women participation in the decision bodies and all the areas of society, as well as the need of involving men in the feminist movement. In fact, it was a feminist Spanish man, Abdennur Prado, who organised in 2005 the first International Conference of Islamic Feminism, which opened the door for a creation of a network that, today, bring together almost all the associations of Muslim women.

4. CONCLUSION

To conclude, I would like to remember some of the questions highlighted in the introduction of this chapter: Is it rightful to affirm, as many secular feminists do it, that no monotheist religion can be liberating for women because all them contain in themselves a patriarchal and sexist discourse? Is it possible to built one feminist movement that take into account all the diversity of women's needs, wishes and oppressions?

The theoretical and activist work of many feminists we have presented in this chapter not only makes clear that it is possible a subversive use of religion (in this case Islam) , but also shows the important role these new feminisms can play in the construction of a feminist movement that takes into account all the diversity of needs and oppressions suffered by women who do not fit the profile of "white", "Western" and middle class women. Indeed, as we have just seen, among the most important challenges of these Islamic feminists, there are not only the need of breaking the interpretive monopoly of the Quran and the fight against the ignorance and prejudices, but also the development of a women

emancipation project that turns into tangible improvements, as well as the opening of the concept of feminism in order to make it more inclusive.

Finally, I would like to highlight that, as it has occurred in most European countries, social change and the deterioration of patriarchal structures in Muslim majority countries can also be due more to the democratisation of the country, its economic development and the possibility of these societies to define themselves without having to be defined by "the West" (Martín Muñoz, 2005: 214-215). That is why feminist movements, in general, should not forget these economic and political dimensions. And that is why the dominant (secular) feminism, in particular, should made an effort to understand better how many Muslim women are forming their own discourses and movements, and what their specific problems and claims are.

As many historians and anthropologists have demonstrated (Nash, 2004), Indian, African and North African women, as historical subjects, have the power of action to establish strategies of resistance and to fight for changing the situation of inequality in which they live. In these strategies, it is very important that these "other" women may represent themselves, with their own discourses, their own language and their own categories and logics. It is necessary, thus, to seek feminist meeting positions for understanding and integrating the difference. As there are social fields where the patriarchy appears in most societies –such as the family, the labour market and the public life– we should value more these common points in order to promote the necessary dialogue "intrafeminist", and integrate the importance of the religion or the "race" as an element more of discrimination that should not isolate women, but join us together.

BIBLIOGRAPHY

Ali, Zahra (2012), *Féminismes islamiques (Islamic Feminisms)* (Paris: La Fabrique).

Andújar, Ndeye (2014), "Feminismos islámicos: entre debates teológicos y movimientos sociales" (Islamic Feminisms: between theological debates and social movements), Tamayo, J. J. (Ed.), *Islam: Sociedad, Política y Feminismo*, (Madrid: Dickinson).

Badran, Margot (2010), "Où on est le féminisme islamique?", *Critique internationale*, 46: 25-44.

Benelly, Natalie (2006), "Sexisme et racisme: le cas français" (Sexism and racism: the French case), . et al, *Nouvelles Questions Féministes*, 25 (1).

Doria, Sergi (2011), "El feminismo islámico no existe" (The Islamic Feminism does not exist) interview to Wassyla Tamzali, ABC.es, <http://www.abc.es/20110327/internacional/abcp-feminismo-islamico-existe-wassyla-20110327.html> (27 March 2011).

Martín Muñoz, G. (2005), "Mujeres musulmanas: entre el mito y la realidad" (Muslim Women: between myth and reality), F. Checa y Olmos (Ed.), *Mujeres en el camino: el fenómeno de la migración femenina en España* (Barcelona: Icaria).

Mernissi, Fatima (2002), *El harén político: el profeta y las mujeres* (Political Harem: The Prophet and women) (Oriente y Mediterráneo).

Mir Husseini, Ziba (2010), "Tradición jurídica islámica y feminismo: un nuevo diálogo" (Islamic legal tradition and Feminism: a new dialogue), IV Congreso Internacional de Feminismo Islámico (Madrid).

Navarro, Laura (2008), *Contra el Islam. La visión deformada del mundo árabe en Occidente* (Against Islam. The distorted view of the Arab world in the West) (Córdoba: Almuzara).

Nash, Mary (2013), *Desvelando la historia. Fuentes históricas coloniales y postcoloniales en clave de género*. et al. (Unveiling the story. Colonial and postcolonial historical sources in terms of gender) (Granada: Comares).

Nash, Mary (2004), *Mujeres en el mundo. Historia, retos y movimientos* (Women in the world. History, challenges and movements) (Barcelona: Alianza editorial).

Rhouni, Raja (2009), *Secular and Islamic Feminist Critiques in the Work of Fatima Mernissi* (Brill Academic Pub.).

Wadud, Amina (1999), *Qur'an and Woman. Rereading the Sacred Text From a Woman's Perspective* (Oxford: Oxford University Press).

YÖNETİMDE KADIN VE CAM TAVAN SENDROMU¹

WOMEN AT THE MANAGEMENT POSITIONS AND THE GLASS CEILING SYNDROME

Hatun KORKMAZ²

ÖZ

Günümüzde, iş dünyasındaki kadın nüfusunun hızla artmasına rağmen, üst yönetim pozisyonlarında kadın çalışan oranının oldukça az olduğu görülmektedir. Kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına gelmelerinde karşılaştıkları engeller, cinsiyet ayrımcılığı konusunda en sık karşılaşılan örnekler arasında yer almaktadır. Yönetim literatüründe “cam tavan” olarak adlandırılan bu durum, kadınlarla üst yönetim kademelerine gelememe nedenleri arasında yer almakta ve onların başarı ve liyakatlerine bakılmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen ve ifade edilemeyen engellerin tamamı olarak bilinmektedir. Bu durum, kadınların kariyer ilerlemelerini olumsuz etkilediği kadar yönetimde ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, çalışan kadınların yöneticilik pozisyonuna gelmelerinde karşılaştıkları sorunlar incelenip ortaya konulacak ve bu sorunlardan biri olan cam tavan sendromunu gidermeye yönelik stratejiler oluşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Cinsiyet Ayrımcılığı, Yönetimde Kadınlar.

¹ Bu makale Giresun Üniversitesi tarafından 6-7 Mayıs 2013 tarihlerinde düzenlenen “Uluslararası Kadın Sempozyumu ve Sanat Çalıştayı”nda bildiri olarak sunulmuş ve yazının ilk hali Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi’nin 2. Yılıının 5. sayısında yayınlanmıştır.

² Öğretim Görevlisi. Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi.

* Makale Geliş Tarihi: 18.12.2015
Makale Kabul Tarihi: 26.01.2016

ABSTRACT

Today, despite the increasing number of women at working floor, those who are fulfilling senior managerial positions are quite few. Known as a form of gender discrimination in gender studies, we label it as the “glass ceiling syndrome” in management literature. The "Glass Ceiling Syndrome" refers to all sorts of invisible obstacles that can't be explained clearly between women and senior management positions. This situation has a negative impact on women's career progression and brings serious problems. In this study, first, problems faced by working women in managerial positions will be investigated. Then, some of the strategies elaborated in order to reach managerial positions will be highlighted. By so doing, not only the gendered division of labour and tasks, but also the caring labour of femininity and its impact upon managerial positions will be explained.

Keywords: Glass Ceiling Syndrome, Gender Discrimination, Women in Management.

GİRİŞ

İlkel toplumlardan modern toplumlara uzanan toplumsal gelişim sürecinden günümüze kadınlar gerek ev içinde gerek dışında ekonomik hayata aktif olarak katılmışlardır (Koca, www.inönü.edu.tr, 03.04.2013). Modern anlamda kadının çalışma hayatına girmesi ve ücretli işçi statüsünü almaya başlaması sanayi devrimiyle gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçlerde yaşanan sosyo-ekonomik değişimler ve gelişmeler kadınların iş hayatında daha aktif yer almasına olanak sağlamıştır.

Dünya genelinde geçmişten günümüze geldikçe çalışma hayatına katılan kadın sayısında büyük oranda artış yaşanmasına rağmen, kadının çalışma hayatına girdikten sonra kariyer ilerlemesinde aynı oranda yükseliş gerçekleşmemiştir. Çalışma saatlerinin uygunsuzluğu, kreş sisteminin olmayışı, annelik, doğum izinlerinin yetersiz olması gibi nedenler, kadınların kariyer basamaklarını tırmanmada görünmez engellerdir (Bora, 2011, www.secbir.org). Buradaki görünmez ayrımcılık, toplumsal alanda kadına biçilen rollerle alakalı bir durumdur. Kadınların çalışan bir birey olmasından önce bir anne, bir eş olduğunun baskın bilinci, onların kariyer ilerlemelerinde görmeleri gereken destekten alıkoymaktadır. Özellikle ataerkil toplumlarda bu durum, sıkça yaşanan bir olgudur.

Kadından beklenen geleneksel rol gereği kadının psikolojik olarak ailesi ve kariyeri arasında kalması kariyeri açısından ilerlemesini zorlaştırmıştır. Üstüne üstlük, toplumda iş hayatında iş tanımlarının ve iş koşullarının genellikle erkek ağırlıklı olarak belirlenmiş olması, kadının iş dünyasında ikinci plana atılmasına ve üst yönetim kademelerinde yer alamamasına sebebiyet vermiştir.

1. ÜST YÖNETİMDE KADININ DURUMU

Birçok gelişmiş ülkenin yasalarında ve uluslararası belgelerde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kadın erkek tüm çalışanlara çalışma hayatının tüm alanlarında fırsat eşitliği sunan hükümlere rağmen, kadınlar iş hayatında açıkça ifade edilmeyen görünmez engellere maruz kalmaktadırlar. Yönetim literatüründe kadınların bu tür resmi olmayan ve somut bir şekilde varlığı ortaya çıkarılmayan engelleri yaşamalarına “Cam Tavan Sendromu” denilmektedir. Ancak cam tavan sendromu her ne kadar sadece kadınların yaşamak zorunda kaldığı bir durum gibi görünse de günümüzde yalnızca kadınlarla sınırlandırılmamakta, etnik azınlıklar ve erkeklerin de kadınlar gibi kariyer ilerlemelerinde cam tavan sendromunu yaşayabilecekleri ifade edilmektedir.

Cam tavan sendromunun oluşum nedenleri Kelly ve Young (1993: 23-29) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- 1- Kadınların iş gücüne aralıklı olarak katılmaları,
- 2- Kadınların insan kaynakları halkla ilişkiler gibi yükselme ihtimalinin az olduğu belirli alanlarda istihdam edilmesi,
- 3- Üst yönetimin işe almada ve terfide uyguladığı ayırım,
- 4- Kadına biçilmiş olan toplumsal rol.

Tüm bu sınırlayıcı faktörlerle birlikte; beşeri sermayenin çok önemli olduğu günümüz koşullarında gerek kamu kurumları, gerekse işletmelerin kadın çalışanların yeteneklerinden yararlanmak için kadınları üst yönetim pozisyonuna taşımak açısından pozitif ayrımcılık yapması ve kadınların aile ve işinde denge kurabileceği bir iş ortamı yaratması gerekmektedir (www.unfpa.org.tr, 10.10.2012). Küreselleşme olgusu içinde ülkelerin daha fazla demokratikleşmesi, sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirebilmesi, insan haklarına saygılı ve farklılıkların katma değerini iyi kullanabilen bir işgücü oluşturması için yönetimde kadınların da temsili son derece önemlidir.

İş yaşamında üst yönetimde kadınların dünya genelinde ciddi oranda düşük temsili, çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Örneğin Avrupa Birliği ülkelerinde kadınların iş yaşamındaki oranı %60 düzeyinde olmasına rağmen, üst düzey pozisyonlarda bu oran oldukça düşüktür. Avrupa Komisyonu tarafından 2010 yılında hazırlanan bir rapora göre, halka açık büyük şirketlerin

yönetim kurulu başkanlarının sadece %3'ü kadındır (Avrupa Komisyonu, 2010). Ocak 2012 verilerine göre bu oran, %13.7'ye yükselmiştir. Yıllık 0.5 düzeyinde bir artışın gözlemlenmesi, kadınların eşit seviyede temsil edilmeleri için yaklaşık 60 yıl kadar bir süre beklentileri gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Birliği bu konuda dikkat çekmek ve süreci hızlandırmak adına Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Womens Charter (Kadın Şartı) dokümanının 5 önceliğinden birini karar alma mekanizmalarında kadınların temsili olarak belirlemiştir (Ibid). Ayrıca, komisyon tarafından AB ülkelerindeki şirketlerin yönetim kurullarındaki kadın sayısının gönüllülük esaslı olarak artırılması için 2011 yılında bir girişim başlatılmıştır. Komisyonun hedefi, 2015'e kadar yönetim kurulu üyelerinin %30'unun, 2020'ye kadar da %40'ının kadın olmasını sağlamaktır (The Economist, 10-16 Mart 2012).

Uluslararası bağımsız denetim şirketlerinden Grant Thornton'un yaptığı araştırmaya göre; 2015 yılında dünya genelinde kadınların üst yönetimde temsil oranı %22 olarak bulunmuştur. Ülkelere göre bu dağılım Tablo.1'de şöyle gösterilmiştir:

Tablo1. Ülkelere Göre Üst Yönetimde Kadın Oranları (Grant Thornton, 2015).

ÜLKE	KADIN ORANI (%)
Rusya	40
Gürcistan	38
Polonya	37
Letonya	36
Estonya	35
Litvanya	33
Fransa	33
Ermenistan	29
İsveç	28
Yunanistan	27
Güney Afrika	27
Türkiye	26
Nijerya	21
Endonezya	20
Yeni Zelanda	19
Hollanda	18
Botswana	16
Arjantin	16
Brezilya	15
Hindistan	15
Almanya	14
Japonya	8

Tablodan görüldüğü gibi ülkelerin gelişmişlik oranları ile üst yönetimde kadın temsili oranları paralellik göstermemektedir. Özellikle ABD, Japonya ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin üst yönetimde kadın oranları tablosunda son sıralarda yer alması, dikkat çekmektedir.

Yıllara göre dünya genelinde üst yönetimde kadın oranları ise, Tablo.2'de gösterilmiştir:

Tablo.2. Yıllara Göre Dünya Genelinde Üst Yönetimde Kadın Oranları (Grant Thornton, 2015).

YIL	ORAN (%)
2004	19
2007	24
2009	21
2011	20
2012	21
2015	22

Tablodan görüldüğü gibi, 2004 yılından 2015 yılına kadar dünya genelinde üst yönetimde kadın oranında sadece yaklaşık %3'lük bir artış sağlanmıştır. Yıllara göre en yüksek oranın 2007 yılında gerçekleştiğini görmekteyiz. Bazı yıllarda artış sağlanmışsa da, dünya nüfusunun hemen hemen yarısını oluşturan kadınların üst yönetimde temsil oranı, oldukça düşük seviyede gerçekleşmiştir.

2. TÜRKİYE'DE ÜST YÖNETİMDE KADININ DURUMU

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üst yönetim kademelerinde kadınların yok denecek kadar az bulunması geçmişten günümüze süregelen bir durumdur. Devlet Personel Başkanlığı'nın 2015 verilerine göre, kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen personelin %35,2'si kadın, %64,8'i erkektir. Bürokraside üst düzey karar verici konumlardaki kadın oranının düşük olduğu görülmektedir. Üst düzey yöneticilerin %90,2'si erkek, %9,8'i kadındır. Bürokrasinin en önemli alanlarından biri olan ve dünya genelinde erkeklerin egemen olduğu diplomatik görevlerde Türk Dışişlerinde görev yapan 229 Büyükelçiden 32'si kadındır (Dışişleri Bakanlığı, Nisan 2015). 2079 Mülki İdare Amiri içerisinde 2 kadın vali Kırklareli ve Sinop illerinde görev yapmaktadır. Ayrıca, 10 vali yardımcısı, 17 Kaymakam ve 4 Kaymakam adayı kadın bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2015).

Son verilere göre kadınların üst düzey bürokrasi içindeki dağılımı incelendiğinde, 1 kadın müsteşar, 1 kadın Müsteşar Yardımcısı olduğu görülmektedir. Bağlı Kurumlar ve Bakanlık bünyesinde görev yapan Genel Müdürlerin 1'i kadındır. 401 Genel Müdür Yardımcısından 42'si (%10) ve 2645

Daire başkanının 357'si (%13,5) kadındır. (DPB, 2015). Ocak 2015 itibariyle, adli yargıda görev yapan 14.799 Hâkim ve Cumhuriyet Savcısının 3914'ü (% 26) kadındır (HSYK, 2015; kadınınstatüsü.gov.tr, 03.10.2015).

2015 yılının Türkiye'sinde parlamentodaki kadın sayısı aşağıda Tablo. 3'te gösterilmiştir:

Tablo.3. Parlamentoda Kadın

SEÇİM YILI	PARLAMENTODAKİ MİLLETVEKİLİ SAYISI	KADIN MİLLETVEKİLİ SAYISI	KADIN ORANI (%)
1935	395	18	4.6
1943	435	16	3.7
1950	487	3	0.6
1957	610	8	1.3
1965	450	8	1.8
1973	450	6	1.3
1991	450	8	1.8
1999	550	22	4.2
2002	550	24	4.4
2007	550	50	9.1
2011	550	79	14.3
2015	550	97	17.6

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, 2015

Tablodan görüldüğü gibi, kadınların siyasal karar mekanizmalarındaki konumu son zamanlara gelindikçe artış göstermişse de erkeklere oranla açık ara geride bulunmaktadır. Kadınların siyasal karar mekanizmalarındaki eksik temsili, demokrasinin anlamıyla çelişmekte ve “yönetime katılma” konusunda da, cinsiyet eşitsizliği sorununun altını çizmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015). Kadınların karar alma süreçlerine eşit katılımı sadece demokrasinin bir gereği değil, aynı zamanda kadının statüsünün geliştirilmesinin de bir koşuludur. Kadınların her düzeyde yönetime aktif katılımı sağlanmadan ve karar almanın bütün düzeylerinde eşitlikçi cinsiyet yaklaşımı yerleştirilmeden ülkelerin kalkınması ve çağdaş seviyeye ulaşması zor olacaktır.

Dünya’da parlamentoda kadın sayıları incelendiğinde Cenevre’deki Uluslararası Parlamentolar Birliği’nin yayınladığı rapor (www.amerikaninsesi.com, 03.10.2015), geçtiğimiz yıl kadınların parlamento sandalyelerinin %22’sine sahip olduğunu göstermiştir. Bu oran, son yıllarla karşılaştırıldığında yüzde 1 buçukluk bir artışa tekabül etmektedir. Bugün bu oran yetersiz gibi görünse de, Uluslararası Parlamentolar Birliği, bu eğilimin devam etmesi durumunda 20 yıl içinde parlamentolarda kadın-erkek eşitliği sağlanabileceğini açıklamıştır.

Uluslararası Parlamentolar Birliği, kadın milletvekili sayısındaki artışın en önemli nedenlerinden birinin, kadınların milletvekili seçilmelerinin önünü açan yasal düzenlemelerle kotaların arttırılması olduğunu açıklamıştır. 189 ülkenin dâhil edildiği araştırmaya göre, Ruanda, Andorra, Küba, İsveç ve Güney Afrika, liste sıralamasında en üstte yer alan ülkeler. Mikronezya, Palau, Katar ve Vanuatu ülkelerinde ise parlamentolar sadece erkek milletvekillerinden oluşmaktadır. Bu ülkeler, raporda sıralamanın en altında yer almaktadır. Türkiye bu sıralamada 82. Sırada görülmüştür (Ibid) .

Türkiye’de yerel yönetimlerde kadının durumu tablo. 4’te özetlenmiştir:

Tablo.4. Yerel Yönetimlerde Kadın

	ERKEK SAYISI	KADIN SAYISI	TOPLAM SAYI	KADIN ORANI (%)
Belediye Başkanı	1352	37	1364	(2,7)
Belediye Meclis Üyesi	18300	2198	20498	(10,72)
İl Genel Meclis Üyesi	1191	60	1251	(4,79).

Kaynak: www.kadinkolaisyonu.org, 2014

Tablodan görüldüğü gibi, kadınların yerel yönetim kademelerinde temsil oranı da siyasal katılım göstergesi gibi oldukça düşüktür. Kadınların böyle önemli yönetim ve karar kademelerindeki eksik temsili, kadın sorunlarına yeterince duyarlılığın oluşmasını engellemektedir. Dolayısıyla, kadının statüsünü yükseltecek yeterli çözümler üretilmemektedir.

Tablo.5. İçişleri Bakanlığı’nda Kadın

UNVAN	TOPLAM SAYI	KADIN SAYISI	KADIN ORANI (%)
Bakan	1	0	0
Bakan Yardımcısı	1	0	0
Bakanlık Müsteşarı (Vekili)	1	0	0
Müsteşar Yardımcısı	3	0	0
Vali	81	1	1,2

Kaynak: www.içişleri.gov.tr, (Erişim tarihi:10.02.2012)

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, İçişleri Bakanlığı’ndaki kadın çalışan oranının yok denecek kadar az oranda olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak, 861 kaymakamdan sadece 5’inin kadın olduğu bilinmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2012).

Tablo. 6. Dışişleri Bakanlığı'nda Kadın

UNVAN	TOPLAM SAYI	KADIN SAYISI	KADIN ORANI (%)
Halen görevde bulunan büyükelçi	185	21	11,3
Halen görevde bulunan başkonsolos	68	12	17,6
Dış temsilciliklerde diplomatik statüye haiz personel	1030	342	33,2
Danışman	20	9	45
Merkezdeki genel müdürlük	17	2	11,2

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı, 2012

Tablo.6'ya baktığımızda Dışişleri Bakanlığı'nda kadın temsil oranının biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle danışman sayısında hemen hemen erkek sayısına eşit bir kadın temsili olduğu görülmektedir.

Türkiye'de kamu kurumlarında durum böyle iken, özel sektör incelemesine bakıldığında tablonun biraz daha iyi olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TİSK)'in 2009 yılında 111 işletmede Kadın Yöneticiler üzerine yaptığı anket çalışmasının sonuçlarından bazıları Tablo 7'de gösterilmiştir (TİSK, 2009):

Tablo. 7. Türkiye'de Özel Sektörde Üst Düzey Kadın Yöneticiler

UNVAN	ERKEK (%)	KADIN (%)
Üst Düzey Yönetici	77,2	22,8
Yönetim Kurulu Üyesi	77,4	22,6
Genel Müdür	72,1	27,9

Kaynak: TİSK, (Erişim Tarihi: Aralık, 2009).

Tablodan görüldüğü gibi, 111 işletmede yönetimde kadın temsili oldukça düşüktür. Toplam personel sayısının 85.427 olarak bulunduğu araştırmada, toplam personelin sadece %14,4'ünün (12.260) kadın olduğu tespit edilmiştir. Tablodan anlaşıldığı gibi, araştırmaya dâhil edilen büyük ölçekli işletmelerde üst yönetimdeki kadın oranı kamu kurum ve kuruluşlara kıyasla yüksek seviyededir.

Bu oran, uluslararası düzeyde karşılaştırıldığında, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan dokümana göre (Avrupa Komisyonu, 2009) AB genelinde büyük şirketlerin yönetim kurulu başkanları içinde kadınların oranı %3 iken, TİSK'in yaptığı araştırmaya göre bu oran, %14'tür. Ayrıca, büyük şirketlerin yönetim kurulu üyeleri içinde kadınların oranı AB genelinde %11 iken, Türkiye'de bu oran %23 olarak ortaya çıkmıştır.

Kadınların Üst Yönetime Gelememe Nedenleri ve Karşılaştıkları Sorunlar

Türkiye’de ve dünyada her ne kadar kadınların iş hayatında ağırlığı giderek artsa da yönetim kademelerinde yukarıya doğru çıktıkça kadın oranlarının düştüğü görülmektedir (Uzun, 2004: 23). Dünyada kadın nüfusu toplumun hemen hemen yarısını oluşturmasına rağmen, çalışma yaşamında yönetsel pozisyonlarda geçmişten günümüze kadınların erkeklerle aynı düzeyde yer alamamalarının sebebi çoğu zaman toplumların kadının üstlenmesi gereken rollere dair çizdikleri çerçeve olarak belirlenmiştir.

Türkiye’deki durum incelendiğinde, kamu kesimi ile özel kesimdeki durum karşılaştırıldığı zaman, kamuya oranla özel sektörde kadının yönetimdeki temsilinin nispeten iyi olması, üzerinde düşünülmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu durumun sebebinin kadınların kendi tercihlerinden veya eksiklerinden kaynaklanan kişisel sebeplerden ziyade dış faktörlerden kaynaklı olabileceği kuvvetle muhtemel bir olgudur (Negiz ve Yemen, 2011: 203). İş dünyası tarafından düzenlenen 2010 Kalite Kongresi'nde de belirtildiği üzere (Türkten, 10.09.2011), kadınların yönetsel pozisyonlarda karşılaştıkları sorunlar genel olarak şu şekilde özetlenebilir:

- Ataerkil toplum değerleri ve geleneksel roller
- Cinsiyet temelli ayrışma
- Ekonomik özgürlüğün faydasına inanmamak
- Kendine güven veya zihinsel olgular
- Başarı, zirve, yalnızlık korkusu
- “Kraliçe Arı Sendromu” veya tek olma özlemi
- “Cam tavan sendromu”
- Mobbing
- Geniş açı ile bakabilme
- Analitik bakış açısı
- Kadınlara yönelik stereotipleme

Yönetim kademelerinde kadınların yok denecek kadar az olmasının yukarıda özetlenen sebepleri genel anlamda kişisel kurumsal ve toplumsal kategoride ele alınmıştır. Kadının toplumdaki yerinin öncelikli olarak eş ve anne olarak belirlenmesi kadının cinsiyetinden dolayı bazı durumlarda kendi tercihi ile bazı durumlarda ise toplumsal baskı ile yönetsel pozisyona gelememesine yol açmıştır. Ayrıca, kadınların özgüven eksikliği, yani, yönetsel pozisyonlarda kendilerini yeterli görmeyişleri bu pozisyonlara gelemeyişlerinin en önemli sebeplerinden biridir. Çünkü özgüven yetersizliği, başarıya giden yolda en önemli engellerden bir tanesidir (Türkten, Ibid).

Kadınların üst yönetime gelememelerindeki kişisel sebeplerden biri de başarıdan sonra gelen zirvede yaşayabilecekleri yalnızlık korkusudur. Böyle bir

pozisyona gelmelerinin iş hayatında ve aile hayatında kendilerini yalnızlaştıracağı korkusunu yaşamaktadırlar.

Bir diğer sebep ise, “Kraliçe Arı Sendromu” diye adlandırılan, kadınların üst pozisyonlarda tek olma arzusu, hem cinsinin aynı pozisyona gelmesini istememem, çekememe veya buna engel olma gibi faktörlerdir (Wonder ve Donovan, 2003). Bunların dışında kadınların çalışma hayatında psikolojik şiddete maruz kalması ve cam tavan sendromu da üst yönetimde kadınların temsilinin az olmasının sebeplerindendir. Sistem içerisinde kadınlara has özelliklerini kendi kendilerine yok ederek var olma gayretleri, onları bir tür doğal olmayan "erkekleşme" sürecine yönlendirmekte ve aslında yönetimin orta kademelerine sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır.

Birçok kadın, liderliğin daha yumuşak ve kadınsı yanını geliştirme gereksinimini göz ardı ederek; pozitif, analitik, çizgisel, belirgin, sıralı, sözel, rasyonel, aktif niteliklere odaklanmıştır. Oysa kadınlar; hem sağ, hem de sol beyni kullanabilme yetileriyle iş yaşamında daha insancıl bir iş kültürü geliştirebilirler. Wonder ve Donova “Whole-Brain Thinking” (Bütünsel Düşünme) isimli kitaplarında (2003), iş dünyasında kadınların farklılıklarının bir eksi değil, katkı olarak algılanmasının öneminden söz ederler. Kadınların erkek egemen bir iş dünyasında yer alabilmeleri için, kişiliklerinin temelinde yer alan kadınsı özelliklerden uzaklaşmasını sorunlu bir uygulama olarak nitelendirirler. Kadınlar iş dünyasında yer alabilmek için sezgilerini susturur, duygularını bastırır, iletişim olanaklarına, akılcılığa sekte vururlar. Oysa bunlar, erkek veya kadın her başarılı iş dünyası liderinin üst yönetim kadrolarında sergilemesi gereken özelliklerdir.

3. CAM TAVAN SENDROMU

Yönetim literatüründe 1970’li yıllarda ABD’de ortaya çıkan "cam tavan" kavramı, örgütsel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, kadınların üst yönetim pozisyonlarına gelmeleri önündeki görünmez ve yapay engeller olarak tanımlanmıştır (Wirth, 2001:1).

Cam tavan sendromunu kişisel gelişim kitaplarında çokça bahsedilen “Pire Deneyi” ile açıklamaya çalışalım: Bilim adamları pirelerin farklı yükseklikte zıplayabildiklerini görürler. Bir kaçını toplayıp 30 cm. yüksekliğindeki cam fanusun içine koyarlar. Metal zemin ısıtılır. Sıcaktan rahatsız olan pireler zıplayarak kaçmaya çalışırlar ama başlarını tavandaki cama çarparak düşerler. Zemin de sıcak olduğundan tekrar zıplarlar, tekrar başlarını cama vururlar. Pireler camın ne olduğunu bilmediklerinden, kendilerini neyin engellediğini anlamakta zorluk çekerler. Defalarca kafalarını cama vuran pireler sonunda o zeminde 30 santimden fazla zıplayamayayı öğrenirler. Artık hepsinin 30 cm. zıpladığı görülünce deneyin ikinci safhasına geçilir ve tavandaki cam kaldırılır.

Zemin tekrar ısıtılır. Bütün pireler eşit yükseklikte, 30 cm. zıplarlar! Üzerlerinde cam engeli yoktur, daha yükseğe zıplama imkânları vardır ama buna hiç cesaret edemezler. Kafalarını cama vura vura öğrendikleri bu sınırlayıcı hayat dersine sadık halde yaşarlar (Sekman, 2013). Pirelerin isterlerse kaçma imkânları vardır ama kaçamazlar. Çünkü engel artık zihinlerindedir. Onları sınırlayan dış engel (cam) kalkmıştır ama kafalarındaki iç engel yani 30 santimden fazla zıplanamaz inancı varlığını sürdürmektedir. Bu deney canlıların neyi başaramayacaklarını nasıl öğrendiklerini gösterir. Pirelerin yaşadıkları bu olay, “cam tavan sendromu” na örnek teşkil eden bir durumdur.

Bu deneyi, iş yaşamında üst yönetime gelme konusunda kadınların yaşadıkları cam tavan sendromu ile ilişkilendirecek olursak, kadınlar da aynen pireler gibi kendilerini neyin sınırladığını bilmeden, birçok konuda öğrenilmiş çaresizlik duygusuyla hareket ederek üst yönetime gelememektedirler.

Benzer bir deneyi ABD’li ünlü psikolog Martin Seligman 1975 yılında kapana kısılmış insanların durumuna ışık tutmak için köpekler üzerinde uygulamıştır. Seligman, bir grup köpeği kafeslerin içine hapsedip sık sık şok uygulamıştır. Bu duruma önce direnip mücadele eden köpekler, bir süre sonra kendilerini çaresizliğin kucağına bırakmışlardır. Daha sonra kafeslerin kapıları açılmış ve köpeklerin kaçabileceği imkân sağlanmıştır ancak, köpeklerin %65’i kaçmayı bir kez daha denememiş, yere uzanıp umutsuzca sızlanmayı tercih etmişlerdir. Seligman, benzer davranışların insanlarda da yaşandığını belirlemiştir. Bireylerin sürekli önüne konan engeller zamanla onların mücadele etme isteğini kırmış ve onlara çaresizliği öğretmiştir.

Ancak cam tavan sendromu, günümüzde yalnızca kadınlarla sınırlandırılmamakta, etnik azınlıklar ve erkeklerin de kadınlar gibi kariyer ilerlemelerinde cam tavan sendromunu yaşayabilecekleri ifade edilmektedir (Lackwood, 2004: 10).

4. CAM TAVAN SENDROMUNA YOL AÇAN ETMENLER

Kadınların iş hayatında karşılaştıkları cam tavan engeli üç boyutta ele alınmaktadır (Aycan, 07.03.2007):

- Erkek yöneticiler tarafından konulan engeller: Erkek yöneticiler tarafından konulan engellerden en önemlisi, kadınların üst yönetimde başarılı olmayacağına inandıkları önyargılardır. Kadınların, kişilik, kararlılık ve azim açısından yönetim kademelerinde yeterli olamayacaklarını düşünürler. Erkek yöneticiler tarafından konulan engellerden bir diğeri ise, erkek yöneticilerin kadınlarla iletişim kurmanın zorluğuna inanmaları ve erkeklerin gücü kendi ellerinde tutma isteğidir.

- Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller: Kadın yöneticilerin, hemcinslerinin üst düzey yönetici pozisyonlarına gelmelerini istememesi, bulunduğu mevkide tek kadın olma düşüncesi, kadınlar arasında kariyer yarışının kıskançlık ve çekememezliklere sebep olması “Kraliçe Arı Sendromu” olarak adlandırılmakta ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmesinde en önemli engellerden biri olarak kabul edilmektedir. Kraliçe arı sendromu, kadın yöneticilerin erkek tutumlarını benimseyerek bunu kadınlara karşı kullanmak, diğer kadınların rekabetini bertaraf etmeye çalışmak, kadın erkek ayrımıyla ilgili belirtileri görmemezlikten gelmek gibi üç özelliğinden oluşmaktadır.

- Kişinin kendi kendine koyduğu engeller: Kadınları cam tavan sendromuna iten en büyük engellerden bazıları da kişinin kendi kendine koyduğu engellerdir. Bunlar, aile hayatlarının zarar görmesinden duyulan endişe, nasıl olsa yükselemem yaklaşımının getirdiği özgüven eksikliği, iş hayatında öncelikle kendi cinsinden olan çalışanları rakip olarak görme eğilimi olarak sıralanabilir (Şiyve, 2004).

Yapılan çalışmalar, cinsiyet temelli cam tavan engellerinin farklı şekillerde sınıflandırıldığını göstermektedir. Fakat genel olarak iş hayatında cam tavan sendromuna yol açan unsurlar, Tablo 8’de görüldüğü gibi bireysel, örgütsel ve toplumsal olarak üç kategoride sınıflandırılmıştır:

Tablo.8. Kadınların Yönetici Pozisyonuna Gelmelerindeki Cam Tavan Engeller

Bireysel Faktörler	Örgütsel Faktörler	Toplumsal Faktörler
Çoklu rol Üstlenme Kişisel Tercihler ve Algılar	Örgüt Kültürü Örgüt Politikaları Mentor Eksikliği İnformal İletişim Ağlarına Katılmama	Mesleki Ayrım Cinsiyetle Bağdaştırılan Kalıplaşmış Önyargular

Kaynak: KSSGM Yayınları, Ankara, 1998.

Bireysel Faktörler: Bireysel faktörlerden kaynaklanan nedenlerden biri olan çoklu rol üstlenme, kadının hem anne hem eş hem birey ve hem çalışan olarak birçok role sahip olması kadının üst pozisyonlara gelmesinde engelleyici bir durumdur (Dreher, 2003: 542). Kadının üst yönetime gelememesindeki bir diğer bireysel faktör ise, kişisel tercih ve algılardır. Yani, kadının işi ve ailesi arasında bir seçim yaparak ailesini tercih etmesi gibi.

Örgütsel Faktörler: Kadınların kariyer olanaklarında eşit şekilde değerlendirilmeleri örgüt kültürüne bağlıdır. Erkek egemen örgüt kültürleri kadınlara kariyer basamaklarında önemli sorunlar teşkil etmektedir.

Toplumsal Faktörler: Cinsiyete dayalı toplumsallaşma gereği toplum kişilerin taşıdıkları cinsiyet itibariyle onlardan farklı roller üstlenmelerini beklemektedir (Eyüboğlu, 1999). Kadınlar hakkında kalıplaşmış önyargılar (stereotipler) kadının çalışma hayatına ket vurduğu gibi, yönetici konumunda kadın rol modellerinin oluşmasını önleyerek kadınların bu roller için uygun olabileceği düşüncesini de engellemektedir.

Kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığının somut örneklerini daha birçok toplumsal alanda görmek mümkündür. Örneğin akademiye, özellikle üst yönetimde kadın oranının düşüklüğü evrensel bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Jobins, 2006; Maya, 2012).

Türkiye örneği ile açıklayacak olursak, akademik personelin ortalama %43'ünü ve profesör kadrolarının yaklaşık %30'unu kadınlar oluşturmalarına rağmen, üniversitelerin yönetim kademelerinin yaklaşık %95'ini erkek akademisyenler kapsamaktadır (Özkan, Doğan, 2015: 191-195). Üniversite yönetimlerindeki kadın oranı konusunda AB ülkeleri ortalaması %15.5'tir. Türkiye'de ise bu ortalama %5.5 olarak görülmektedir. 2015 yılı itibariyle 193 üniversitenin sadece 14'ünde kadın rektörler görev yapmaktadır. Akademik unvanlarda kadın oranlarına baktığımızda, örneğin profesörlük unvanındaki kadın oranı Türkiye'de AB ülkelerinin ortalamasından daha yüksektir. Buna karşılık, AB ülkelerinde üniversite yönetimindeki kadın oranlarının Türkiye'deki oranlardan yaklaşık 4 kat daha yüksek olduğu gözle çarpılmaktadır.

Akademinin genelinde, üst yönetimde cinsiyet eşitsizliği söz konusudur (Tekeli, www.bianet.org). Örneğin 1895 yılından itibaren kimyager Alfred Nobel tarafından farklı dallarda verilmeye başlanan Nobel ödüllerini 2013'e kadar 803 erkek, 44 kadın ve 22 örgüt kazanmıştır. Bu rakamlara göre, Nobel ödüllü kadınlar, toplam Nobel alanların sadece %5'ini oluşturmaktadır.

Aslında erkek ve kadın akademisyenlerin bilimsel faaliyetlerde bulunma düzeyi arasında fark yoktur (Özkan, www.academia.org). Erkekler ile aynı koşullarda yükseköğrenime başlamış kadınların kariyer ilerlemelerinin erkeklerinki kadar hızlı olmamasının veya hiç olmamasının ardında yatan en büyük sebeplerden biri, toplumsal alanda kadına biçilmiş olan roldür (Yoğun Erçen, 2008: 32). Kadınların her ne kadar iş hayatında olsalar da hala ev içi işlerden ve çocuklardan sorumlu tutulmaları ve ev-iş dengesinin bu nedenle kurulamayışı, cinsiyete dayalı psikolojik taciz, cinsel taciz vb., durumlar ve yine, teamüllere dayanarak üst yönetim pozisyonlarına gelmede özgüven eksikliği kariyer ilerlemelerinde önemli engellerdir.

Bunlar ve daha birçok etken, kadınların çalışma hayatında ilerlemesine engel açıkça ortaya çıkarılmayan bir kast sisteminin hala yürürlükte olduğunun göstergesidir. Bu kast sistemi, erkek egemen toplumsal cinsiyet bakış açısının iş

yerine yansımalarıyla oluşmuştur. Egemen iş kültürü, kadınları sahip oldukları gücü kullanmaktan yoksun bırakarak istemsiz biçimde denetim altında tutmaktadırlar.

5. CAM TAVANI SENDROMUNU KIRMAYA YÖNELİK STRATEJİLER

Kadınların aile içi sorumluluk, toplumsal önyargılar, fırsat eşitliğinin olmayışı, cinsel kalıplar vb. gibi nedenlerden ötürü maruz kaldıkları cam tavan engelini aşmalarının en önemli yolu özgüvene sahip olmaktır. Cam tavanı kırmak her ne kadar toplumsal ve örgütsel bir çaba gerektirse de, kişi bu sorunla baş etmeye öncelikle özgüvenini geliştirmekle başlamalıdır. Çünkü birey kendine ne kadar güvenir ve geleceğe olumlu yönde bakarsa, çevresindeki kişilerin ve çalıştığı kurumun da bakış açısı o yönde değişecektir.

Knutson ve Schmidgall (1999)'un Amerika'da yaptıkları çalışmada, kadınların yönetimde yükselmeleri için cam tavan sendromunu kırmaya yönelik stratejileri şöyle belirlemişlerdir:

- Hükümetlerin cinsiyet ayrımcılığını gidermeye yönelik yasal yapı ve mekanizmaları düzenlemesi.
- Eşit iş kanunlarının uygulanması ve işletmelerin, kurumların ve hükümetin personel haklarını ve sorumluluklarını tanımaları açısından uygun plan ve programların belirlenmesi.
- İşe alma terfi ettirmede kurumların veya işletmelerin kadınlara eşit fırsat ve yaklaşımların sergilemesi.
- Kadınların profesyonel yeteneklerini geliştirmelerini ve ilerlemelerini sağlamak için danışmanlık
- Kadın yatırımcılara erkeklerle eşit fırsatlar
- Kurumların ve işletmelerin cinsiyet körlüğünden kurtularak liyakate göre ve önyargısız bir şekilde terfi uygulamaları.

Bunların dışında cam tavanı kırmaya yönelik stratejiler (Schneer ve Reitman, 2002, 25-38), yüksek performans gösterme stratejisi, üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisi, kariyer geliştirme programlarına katılma stratejisi, mentordan yardım alma stratejisi, sosyal ilişkileri geliştirme stratejisi olarak dört başlıkta ele alınmıştır.

- Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi: Üniversite ve mesleki eğitim kişinin mesleki kariyerinde ilerlemesi önemli bir etkidir (Lewis ve Fagenson, 1995: 50-53). Kadınlara yönelik cam tavanın aşılabilmesi için öncelikle kadınların iyi bir eğitim alarak üst pozisyonları hak ettiklerini kanıtlamaları gerekmektedir.

- Kariyer Geliştirme Programlarına Katılma Stratejisi: Kadın çalışanlara mesleki eğitim sunulması ve özel görevler verilmesi kariyer geliştirme

programlarından iki tanesidir (Yoğun Erçen, 2008: 41). Bu programlar kadınların yönetim aşamasına geçişini ve uyumunu kolaylaştırmaktadır. Kadınların kariyer ilerletmesinde karşılaştığı engeller arasında mesleki eğitim ve deneyim olgusuna vurgu yapılmaktadır. Bu tip programlar sayesinde kadınların kariyerlerinde ilerlemeleri kolaylaşmaktadır.

- Mentordan Yardım Alma Stratejisi: Mentordan yardım alma stratejisinin temelinde, tecrübeli, işinde ustalaşmış kişilerle usta-çırak ilişkisi çerçevesinde deneyimlerinden faydalanmak yer almaktadır (Yoğun Erçen, Ibid). Bu sürecin özünde ustanın çırağı yetiştirmesi ve yol göstermesi bulunmaktadır. Mentor ilişkisine ait bazı özelliklerde, ilişkinin aktif olması yardımı amaçlaması, öğretmeyi ve öğrenmeyi içermesi, samimi bir şekilde rehber olunması gibi davranışlar yer almaktadır. Mentordan yardım alma her zaman planlanmış ve formel bir şekilde oluşmamaktadır. Bazı durumlarda çalışanlar arasında kişisel bir şekilde mentor ilişkisi oluşturulmaktadır.

- Aile Dostu ve Esnek İşyeri Modeli: Kurumlarda yüksek potansiyele sahip kadınların yönetim becerilerinden yararlanma ve onların cam tavanı kırmasına yönelik alınacak tedbirlerden biri de iş yerinin aile yaşantısına zarar vermeden esnek çalışma saatleri belirlemesi ve çocuk bakımına destek uygulamalar geliştirmektir (Knutson ve Raymond, 1999: 64-75). Kamu çalışanları için devletin çocuk bakımı, hamilelik ve yaşlı bakımı gibi konularda gerekli uygulamaları başlatması gerekmektedir. Ayrıca özel şirketlerin de özellikle esnek çalışma saatleri konusunda kadınlara kolaylık sağlayacak düzenlemelerin oluşturulması gerekmektedir.

- Sosyal İlişkileri Geliştirme Stratejisi: çalışma yaşamında kurum içi veya işletme içinde sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, erkeğin egemen olduğu iş dünyasına kadının adaptasyonunu kolaylaştırmaktadır (Yoğun Erçen, Ibid, 52). Gelişen bu ilişkiler sayesinde kadınlar, kabul gören davranış ve üslup biçimlerinin farkına vararak kariyerlerini daha kolay ilerletebilmektedirler.

Cinsiyet temelli engeller arasında yer alan kabul görmüş liderlik biçimleri ve iletişim tiplerinin kadınlar tarafından farkına varılması ve uygulanabilmesi için, kadınların daha çok sosyal ilişkiler geliştirmeleri gerekmektedir (Lockwood, 2004:1-10). Aynı zamanda kadınların erkek ilişki ağlarından uzak durması, kariyer ilerletmenin önündeki önemli engellerden biridir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Başta kadınlar olmak üzere, toplumun diğer kesimlerinde ırksal, siyasal veya dinsel sebeplerle iş yaşamında üst pozisyonlara gelmede ayrımcılığa maruz kalan insanlar, resmîyette olmayan ve açıkça ifade edilemeyen veya görülemeyen engellerle karşılaşmaktadırlar. Yönetim literatüründe “cam tavan

sendromu” diye adlandırılan bu durumla iş hayatında daha çok kadınların karşı karşıya kaldığı belirlenmiştir.

Beşeri sermayenin çok önemli olduğu günümüz koşullarında gerek kamu kurumları, gerekse işletmelerin kadın çalışanların yeteneklerinden yararlanmak için kadınlara pozitif ayrımcılık yapması ve kadınların aile ve işinde denge kurabileceği bir iş ortamı yaratması gerekmektedir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların üst yönetimde yer alamamaları ülkelerin gelişimi konusundaki ciddi engellerden biridir. Zira yönetim kademelerinde kadınların olması;

- Yaratıcılık ve yenilik artışı ile verimliliği artırmakta,
- Müşteri ve tüketiciyi temsil ederek memnuniyeti artırmakta,
- Kurum-ülke imajını geliştirmekte,
- Bu konuya duyarlı yatırımcıların ilgisini çekmektedir.

Ayrıca, kadınların güçlü önsezileri, gelişmiş empati duyguları, kolay iletişim kurma becerileri, uzlaşmaya daha yatkın olmaları ve sabırları ile iş hayatında erkeklerden farklı konumdadırlar. Kadınların bu özellikleri, iş dünyasında büyük avantaj sağlayabilecekken maalesef bu fırsat dünya genelinde birçok kadına verilmemektedir (www.unfpa.org.tr, 10.10.2012). Türkiye’de ve dünyada resmi olarak kadın erkek eşitliği yasalarda belirtilmesine rağmen, hakların kullanımında, fırsat eşitliğinde sorunlar yaşanmaktadır.

Kadınların aile içi sorumluluk, toplumsal önyargılar, fırsat eşitliğinin olmayışı, cinsel kalıplar gibi nedenlerden ötürü maruz kaldıkları cam tavan engelini aşmalarının en önemli yolu özgüvene sahip olmaktır. Cam tavanı kırmak her ne kadar toplumsal ve örgütsel bir çaba gerektirse de, kişi bu sorunla baş etmeye öncelikle özgüvenini geliştirmekle başlamalıdır. Çünkü birey kendine ne kadar güvenir ve geleceğe olumlu yönde bakarsa, çevresindeki kişilerin ve çalıştığı kurumun da bakış açısı o yönde değişecektir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2012), “Türkiye’de Kadının Durumu”, Ankara.

Aycan, Zeynep (2004), “Üç Boyutlu Cam Tavan: Kadınların Kariyer Gelişiminde Kim, Kime, Neden Engel Oluyor?”, www.aneyiz.biz/haber/haberdtl.php?hid=1809 (07.03.2007).

Dreher, George F. (2003), “Breaking the Glass Ceiling: The Effects of Sex Ratios and Worklife Programs on Female Leadership at the Top”, Human Relations.

Eyüboğlu, Dilek (1999), Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler, Yayın No. 637, (Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları).

Grant Thornton, (2012), "Women In Senior Management", International Business Report, 2012.

<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>, (03.10.2015).

<http://www.amerikaninsesi.com/content/parlamentolarda-kad%C4%B1n-%C3%BCye-say%C4%B1s%C4%B1nda-rekor-art%C4%B1%C5%9F/1867226.html>, (03.10.2015).

<http://www.kadinkoalisyonu.org/yeni/2014-yerel-yonetim-secim-sonuclari/>, (30.09.2015).

Knutson, Bonnie J. ve Raymond S. Schmidgall (1999), "Dimensions Of The Glass Ceiling In The Hospitality Industry", Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 40 (6): 64-75.

Koca, Bennur, "Çalışma Hayatında Kadın" http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1456/file/Calisma_Hayati_ve_Kadin_Bennur_Koca.pdf (03.04.2013).

Lewis, Andrea E. ve Ellen A. Fagenson (1995), "Strategies for Developing Women Managers; How They Fulfill Their Objectives?", Journal of Management Development, 14(2): 39-53.

Lackwood, Nancy (2004, Haziran), "The Glass Ceiling: Domestic and International Perspectives", HR Magazine, "Cam Tavan: Ulusal ve Uluslararası Bakış Açıları", (Çev: Şirin Müge Kavuncu), Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, MPM Aylık Yayın Organı, Şubat-2009.

Negiz, Nilüfer ve Aysun Yemen (2011), "Kamu Örgütlerinde Kadın Yöneticiler: Yönetici ve Çalışan Açısından Yönetimde Kadın Sorunsalı", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24.

Schneer, A. Joy ve Frieda Reitman (2002), "Managerial Life Without a Wife", Journal of Business Ethics", 37: 25-38.

Sekman, Mümin (2006), "Cam tavan sendromu... Cam tavan sendromu...", <http://www.muminsekman.com/cam-tavan-sendromucam-tavan-sendromu.html> (05.04.2013).

Şiyve, Ozan Çağım (2004), "Kadın-Erkek Liderlik Tarzları ve Cam Tavan" Tügiad Elegans Magazin, 66, Mart-Nisan, www.elegans.com.tr/arsiv/66/haber018.html (13.07.2007).

TISK (2009), http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2629&id=118, (Aralık, 2009).

Türktan, Gülden (2011, 10 Eylül), “Yönetimde Kadın”, 19. Kalite Kongresi, <http://www.kalitekongresi2010.org> (10.09.2011).

Toksoy Redman, Berna, “Üst yönetimde Kadın Temsili: Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Gelişmeler”, <http://www.tusiad.org.tr/bilgi-merkezi/fikir-ureten-fabrikadan/ust-yonetimde-kadin-temsili--avrupa-birligi-ve-turkiyedeki-gelismeler/>(10.10.2012).

Uzun, Gizem, (2004), “Kadın Yöneticileri Motive Ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma” (Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Wirth, Linda, (2001), *Breaking Through The Glass Ceiling: Women in Management* (Geneva: International Labour Office).

Yoğun Erçen ve Ayşe Esmeray (2008), Kadınların cam tavanı aşma stratejileri: Büyük Ölçekli Türk İşletmelerinde Bir İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Yönetim Kadınının Hakkıdır Bildirgesi, <http://www.unfpa.org.tr/turkeytr/ykhh.pdf>, (Erişim Tarihi:10.10.2012).

Zane, Nancie C. (2002), “The Glass Ceiling Floor My Boss Walks On: Leadership Challenges in Managing Diversity”, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 38 (3): 334-354.

Alternatif Politika Dergisi Yayın İlkeleri

I. Genel Kurallar

- 1.Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 10.000 sözcüğü geçmemelidir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Alternatif Politika Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.
- 2.Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini bildirmelidir.
- 3.Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra en az iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.
- 4.Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 3 ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
5. Alternatif Politika Dergisi'nin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde de yazılar yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun yaklaşık 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler de yazının başına eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.
- 6.Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.
- 7.Yazılar doc. halinde alternatifpolitika@gmail.com adresine gönderilmelidir.

II. Yazım Kuralları

- 1.Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times New Roman karakterinde yazılmalıdır.
- 2.Yazının giriş bölümüne numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Referanslar, Dipnot ve Kaynakça

Metin içinde yapılacak referanslar ayraç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu referans sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki referanslarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Wendt, 2012: 85).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine referans yapılması durumunda: (Wendt, 2012a: 85); (Wendt, 2012b: 40).

Kaynakçada: Alexander Wendt (2012), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (İstanbul: Küre Yayıncılık) (Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner).

Metin içindeki referans (makale): (Waterbury, 1991: 15).

Kaynakçada: Waterbury, John (1991), “Twilight of State Bourgeoisie”, International Journal of Middle Eastern Studies, 23 (1): 1-17.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Balibar ve Wallerstein, 2000: 67).

Kaynakçada: Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000), Irk Ulus Sınıf (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Nazlı Ökten).

Metin içindeki referans (makale): (Sına ve Soyer, 1998: 108).

Kaynakçada: Sına, Zeynep ve Serap Soyer (1998), “Sosyolojik Açıdan Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler” , Amme İdaresi Dergisi, 31 (3): 103-117.

c) İki den çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Gönlübol vd., 1996: 45).

Kaynakçada: Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman, Ahmet Şükrü Esmer, Cem Sar, Duygu Sezer, Oral Sander ve Ömer Kürkçüoğlu (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995 (Ankara: Siyasal Kitabevi).

İki den çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre kaynakçada yer alacak ve referanslar da bu örneğe göre yapılacaktır.

d) Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki referans: (Riddell, 1994: 53).

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), “Major and Parliament” , Kavanagh, Dennis ve Anthony Seldon (Der.), The Major Effect (London: Macmillan): 46-63.

Metin içindeki referans: (Geray, 1992: 236).

Kaynakçada: Geray, Cevat (1992), “Çevre İçin Eğitim”, Keleş, Ruşen (Der.), İnsan Çevre Toplum (Ankara: İmge): 223-240.

e) Kurum yayınları:

Metin içindeki referans: (DPT, 1989: 145).

Kaynakçada: DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

f) İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada: (Çubukçu, 2009).

Kaynakçada: Çubukçu, Mete (2009), “Bu Kimin Zaferi?” , <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp> (15.06.2010).

Metin içindeki yollamada: (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada: Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

g) Bunların dışında adı uzun çeşitli resmi yayınlara ya da mevzuata metin içinde yapılacak yollamalarda kısaltmalar kullanılmalıdır. Örneğin Devlet Memurları Kanunu için DMK, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun için ASBHK gibi.

h) Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

alternatif politika

Yayın
(Alfabetik
Göre)

Kurulu
Sıraya

Alternatif Politika Dergisi, bir grup akademisyen tarafından; disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika Dergisi'nin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır. Çalışmalarınızı Alternatif Politika'ya bekliyoruz.

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

Danışma Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska University, Lublin)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Prof. Dr. Ümit Cizre (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin Özman (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Rubba Salih (University of Exeter)

Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina University)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta University)
Doç. Dr. Aksu Bora (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna Turam (Hampshire College)
Doç. Dr. Esra Hatipoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Kemal Öke (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burak Arıkan (Sabancı Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Defne Karaosmanoğlu (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Maya Arakon (Yeditepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Elçin Aktoprak (Ankara Üniversitesi)
Dr. Evgina Kermeli (Bilkent Üniversitesi)
Dr. Ipek Eren (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Şener Aktürk (Koç Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Telatar (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Avukat Ebru Sargıcı

Editöryal Kadro

Editör: Rasim Özgür Dönmez
Asistan Editör: Nuh Uçgan
Asistan Editör: Çağla Pınar Tuncer